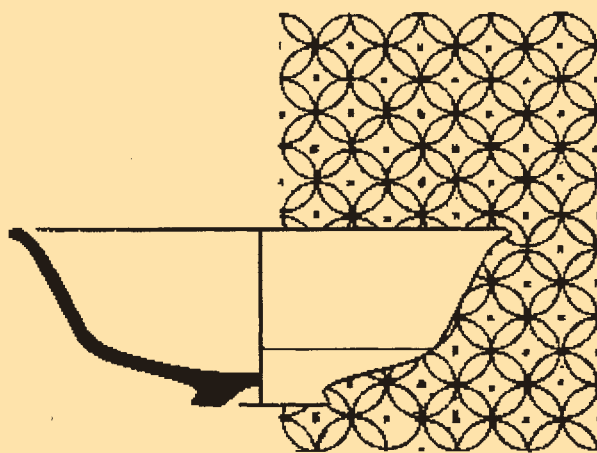

LA VIL·LA ROMANA
I EL JACIMENT ALTMEDIEVAL DE
SANT PERE DE MONTFULLÀ
(Bescanó, el Gironès)

J. M. Nolla, C. Patiño, J. Sagrera i D. Vivó

INSTITUT DEL PATRIMONI CULTURAL

UNIVERSITAT DE GIRONA

ESTUDIS ARQUEOLÒGICS, 5

LA VIL·LA ROMANA
I EL JACIMENT ALTMEDIEVAL DE

SANT PERE DE MONTFULLÀ
(Bescanó, el Gironès)

LA VIL·LA ROMANA
I EL JACIMENT ALTMEDIEVAL DE
SANT PERE DE MONTFULLÀ
(Bescanó, el Gironès)

J. M. Nolla, C. Patiño, J. Sagrera i D. Vivó

INSTITUT DEL PATRIMONI CULTURAL

UNIVERSITAT DE GIRONA

ESTUDIS ARQUEOLÒGICS, 5

Estudis Arqueològics, 5

© J. M. Nolla, C. Patiño, J. Sagrera i D. Vivó

© D'aquesta edició: Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona

Consell de redacció:

Josep Burch i Rius, Josep Casas i Genover, Aurora Martín i Ortega, Josep M. Nolla i Brufau, Jordi Sagrera i Aradilla, Narcís Soler i Masferrer, David Vivó i Codina.

Edició, vendes i intercanvis

Aula de Prehistòria i Món Antic

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 41 81 59

ISBN: 84-8458-189-6

Dipòsit legal: B-29551-2003

LOCALITZACIÓ FÍSICA I ANTECEDENTS

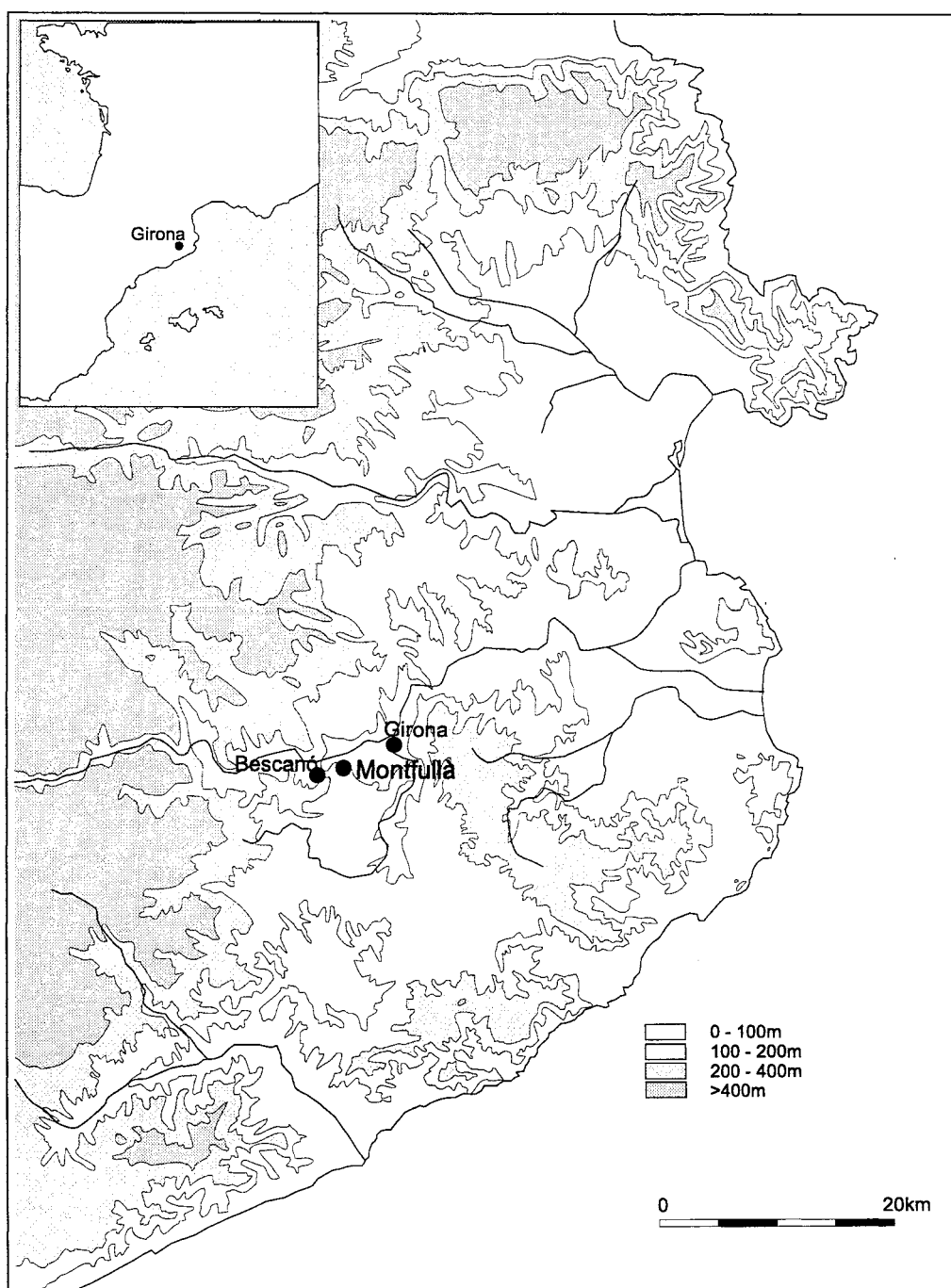

FIGURA 1. Situació general.

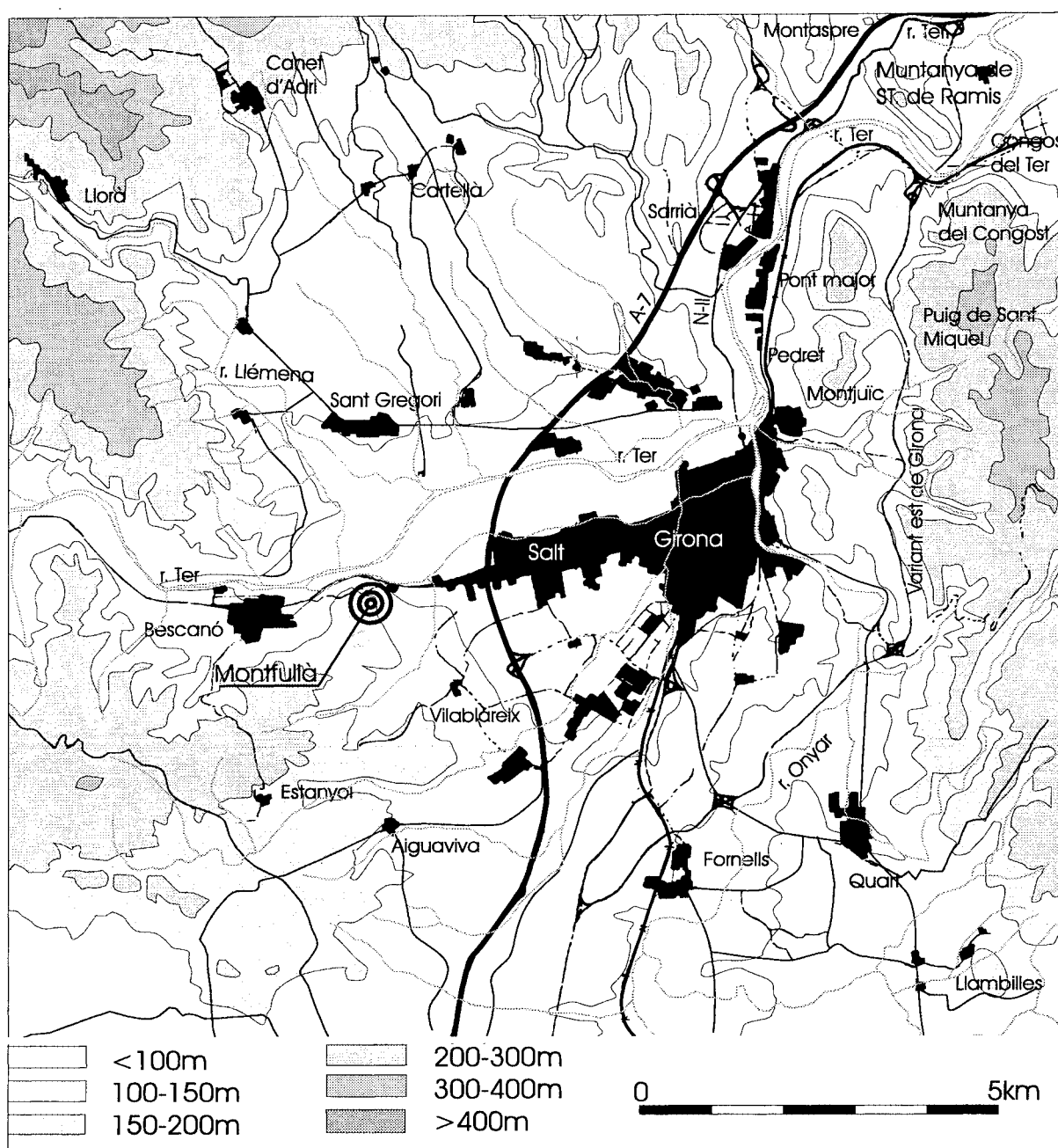

FIGURA 2. Montfullà. Situació detallada.

Tal com tindrem ocasió de llegir més endavant, l'establiment romà que anomenem de Sant Pere es localitza justament per sota i a tot l'entorn de l'església parroquial del veïnat de Montfullà, dedicada al príncep dels apòstols, i que forma part del municipi actual de Bescanó.

Aquest temple, refet en època moderna, se situa en una posició dominant sobre el pla de Girona, a uns 127 metres sobre el nivell del mar, i ocupa un dels darrers contraforts de les Guille-

ries, que forma part de la serralada prelitoral catalana, en el límit amb la muntanya, abrupta, sobre la plana immediata, i deixa, al nord, el riu Ter (fig. 2). Ha estat i continua essent, malgrat l'aparició d'urbanitzacions que han modificat considerablement el lloc, zona de bosc en la qual han predominat el roure i l'alzina, lluny de l'àrea inundable i a tocar les terres baixes i planes adequades pel conreu i la pastura. Un lloc hàbilment triat, amb terrenys diversos i comple-

mentaris, aigua abundant a l'abast i —no ho oblidem— a molt poca distància de la ciutat de Girona que és perfectament visible des de Sant Pere, arraulida en els penyals més extrems de les Gavarres.

L'indret era ideal, des d'un punt de vista teòric, per instatal·lar-hi una vil·la romana, si bé fins al 1987, com veurem, no hi havia cap indici d'una presència antiga significativa, tot i que la documentació medieval ens recordava l'existència d'un temple, versemblantment parroquial, el 887, tal com consta en la donació que féu el bisbe Teuter de Girona a la canònica d'un seguit d'esglésies que conformen un arc a l'entorn més pròxim de la ciutat (fig. 3).

En aquella donació s'esmentava una *basilicam Sancti Petri in monte Foliata* (Martí,

1996, doc. núm. 17, 84-85). Aquest fet posava de manifest l'existència d'una església lligada a la *uilla de monte Foliata*, un temple parroquial que servia la comunitat que habitava i explotava, dispersa, les terres que definien el terme geogràfic conegut com a vil·la, prova d'una presència humana significativa i antiga i d'una estructuració assenyada i eficaç del territori. Tanmateix, aquell esment només confirmava l'existència de la basílica i, per tant, dels seus usuaris, a la darrerria del segle IX. No en donava cap pista de l'antigor del temple, dels seus orígens, de la seva història. Calia, si volíem anar més enllà, explorar-ne el subsòl i els entorns arqueològicament, l'única metodologia que ens podia ser d'ajut en aquestes circumstàncies (fig.2 i 3).

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC

La vil·la romana de Montfullà està situada sobre el pendent del turó del bosc d'en Pol que baixa obrint-se a llevant fins el pla d'en Pol, a primer terme, i enllaça amb el pla de Salt i de Girona.

És un lloc estratègic i molt apropiat, com hem vist, per establir-hi una vil·la romana, perquè hi predomina el pla ben regat i fèrtil, el riu

Ter hi passa fregant pel nord, i la principal via de comunicació que ve de Girona i s'endinsa cap a la Garrotxa (fig. 2).

L'aspecte actual de l'indret mostra un paisatge esgraonat per antigues feixes i fressat modernament per la urbanització de Montfullà que ha parcel·lat i traçat carrers arreu de la muntanya. Just darrere de l'absis de l'església hi

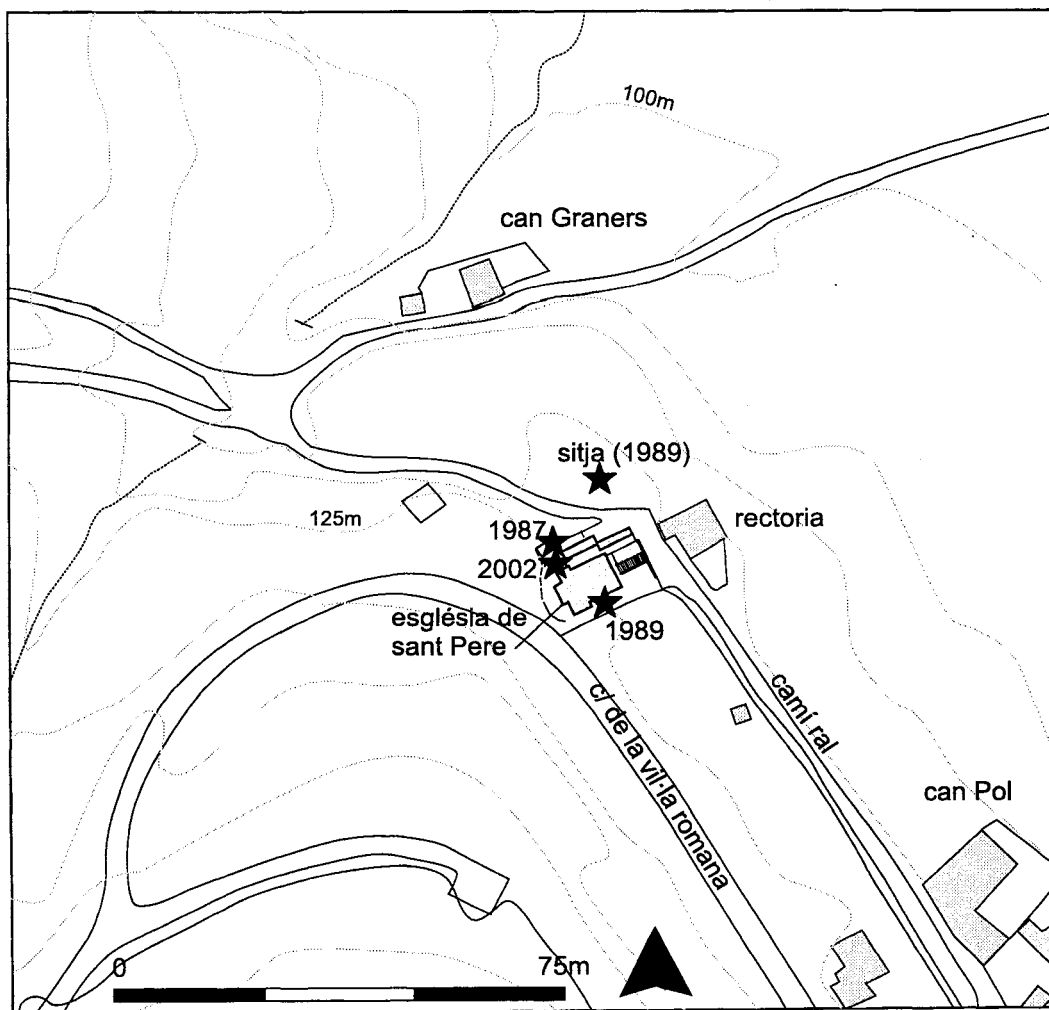

FIGURA 3. Sant Pere de Montfullà. Plànol topogràfic.

passa el carrer de la vil·la romana que és possible que en tingui alguna evidència.

Tanmateix, l'element vertebrador és l'església parroquial de Sant Pere. L'origen és incert i certament antiquíssim, perquè ja s'esmenta com una de les parròquies que dotaven la canònica de Girona des del 887 (Martí, 1996, doc. núm. 17, 84-85). La situació es determina per la mateixa existència d'una vil·la i d'un territori (*fundus*) estructurat i que va servir per fixar els límits d'una parròquia (fig. 3).

L'església actual, però, mostra un edifici de nova planta, del segle XVIII, amb una remodelació important a la façana est (els peus) i a la graonada d'accés, de principis del segle XX. El cementiri modern s'estén pel nord i es caracteritza pels nínxols que delimiten l'àrea fu-

nerària. Més cap a tramuntana, arran d'aquest, una rampa de terra connecta la capçalera amb la part baixa, a llevant, on es troben el camí ral i la rectoria.

Una visita acurada del lloc permet comprovar, a ull nu, que el jaciment romà s'estenia àmpliament al sud de l'església. Ocupava pràcticament tota la plaça o esplanada, i també baixava cap a llevant, fins al camí i la rectoria. A ponent, també s'han detectat indicis romans en el marge, darrere l'absis, amb murs, enderrocs i un *dolium in situ* que fan sospitar l'existència d'instal·lacions industrials i de magatzem a la vil·la.

Finalment, la zona nord s'ha de considerar d'interès arqueològic pel fet que la cambra del mosaic continuava cap a aquella direcció.

HISTÒRIA DE LA RECERCA

El descobriment de la vil·la romana de Sant Pere de Montfullà va ser casual. Ni algunes dades indirectes, com la descoberta d'unes sepultures altmedievals a les proximitats del temple parroquial (Riuró, 1995, 107), ni les dades documentals, notabilíssimes, abundants i cronològicament molt altes (Canal *et al.*, en premsa), no havien generat interès per una prospecció aprofundida del lloc. Les fortes pluges de tardor de l'octubre de 1987 i la curiositat, d'aleshores, dos infants de Bescanó, David Ortega i Xavier Sintès, fascinats per l'arqueologia, va fer possible que s'adonessin de l'aparició d'un sòl de mosaic i que avisessin les autoritats competents que van determinar iniciar una excavació de salvament sota la tutela tècnica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona i la direcció de X. Nieto, que es va marcar tres objectius: conèixer i protegir el mosaic, documentar el jaciment i dibuixar, en un informe final, les actuacions de futur (fig. 5). D'aquells treballs, realitzats immediatament, se'n va fer ràpidament una publicació científica (Nieto, Puig i Merino, 1989, 93-101). Abans, però, s'havia donat una breu referència de la troballa, on s'avançava una descripció del sòl i es feia una primera proposta cronològica (fig. 4 a i b) (Martín, 1987, 88).

L'any 1989, es va dur a terme una excavació programada dirigida per J. Merino, X. Nieto i A. Mª Puig. Era, en realitat, la resposta a les propostes sorgides de la campanya de salvament de 1987, i havia de ser l'inici d'uns treballs programats per definir les dimensions de la vil·la, el seu estat de conservació i la seva història. Tanmateix, no va ser possible, per raons que no vénen al cas, tirar endavant el pro-

jecte. El resultat científic de la campanya, evidentment parcial, va quedar pràcticament inèdit; es va limitar a l'informe-memòria preceptiu (Puig i Merino, 1989) i a una petita nota informativa de caràcter molt general (Merino, 1993, 143-144).

L'any 2002, l'Ajuntament de Bescanó va determinar, en primer lloc, recuperar i fer visible el mosaic, és a dir: restaurar-lo i continuar –ara amb voluntat decidida– l'exploració del jaciment. A partir d'un conveni amb l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, aquesta institució es va encarregar de contactar amb els restauradors de vigilar els treballs i anar-ne informant, així com de dissenyar un projecte de recerca arqueològica a llarg termini que començaria a executar-se l'estiu del 2002.

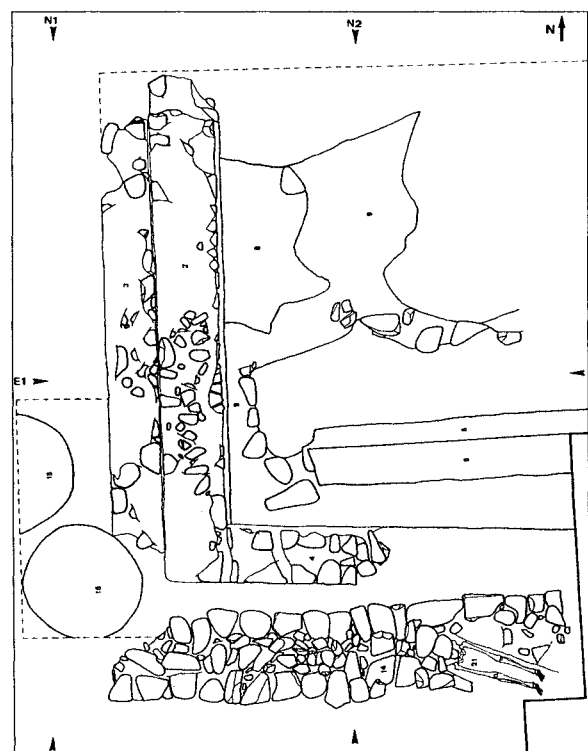

FIGURA 4 A. Sant Pere de Montfullà. Plantas finals. Excavació 1987 (segons Nieto, Puig i Merino, 1989).

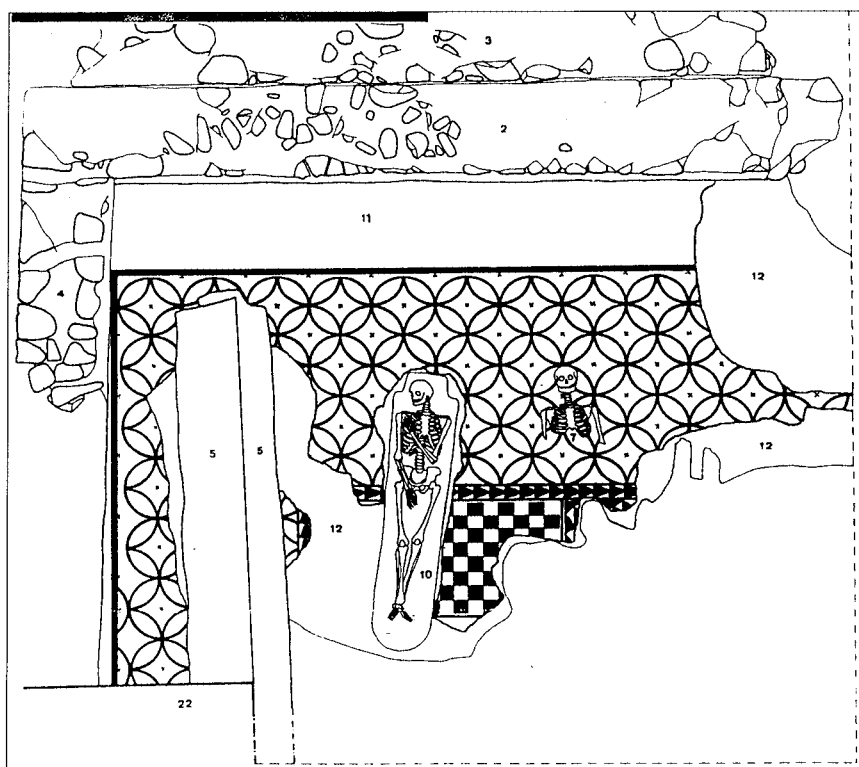

FIGURA 4 B. Sant Pere de Montfullà. Plantes finals. Excavació 1987 (segons Nieto, Puig i Merino, 1989).

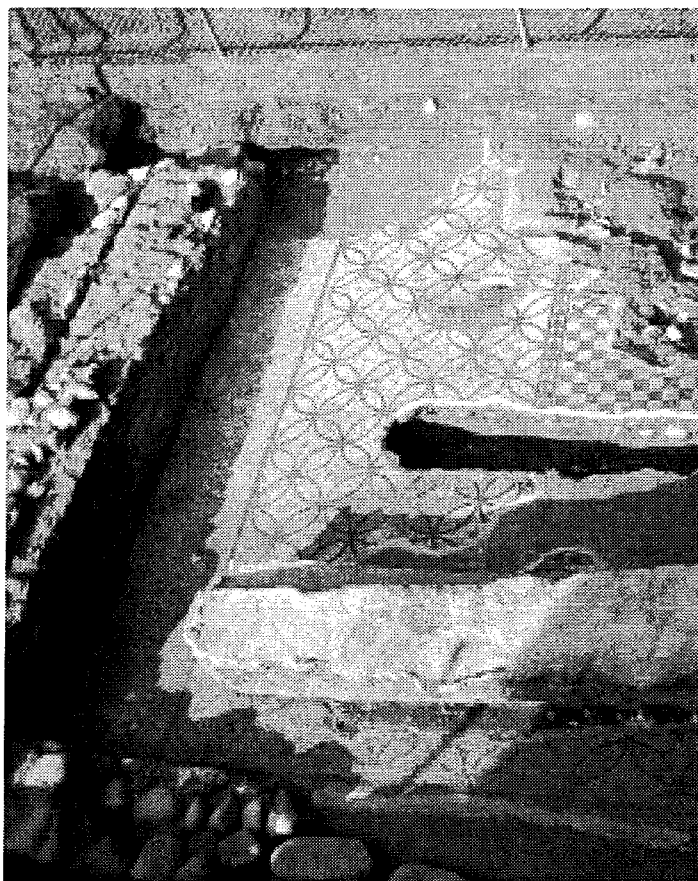

FIGURA 5. Mosaic de Sant Pere de Montfullà.

Cal recordar que, un cop enllestida la campanya de 1987, es va decidir tancar el recinte i tapar el mosaic amb una capa de sorra per protegir-lo de la meteorologia i de les bretolades. No obstant això, el creixement de vegetació espontània en el lloc i les inclemències del temps van generar una degradació de l'entorn i, principalment, del mosaic, que demanava una actuació urgent. A instàncies del municipi es va acordar que, en virtut del conveni amb la Universitat de Girona, la primera actuació consistiria a aixecar el mosaic per començar a restaurar-lo.

La intervenció arqueològica de 2002 consistia especialment en aquest punt, ja que així es podria explorar l'estratigrafia del subsòl i hi hauria la possibilitat, encara que fos remota, de

datar-lo amb dades tangibles. Tanmateix, els tècnics en restauració, en una visita a principis d'estiu de 2002, van aconsellar de bastir un cobert estable per protegir el delicat procés d'extracció del mosaic. Davant la impossibilitat real de temps per efectuar aquestes obres, es va optar per netejar l'entorn, col·locar un plàstic sobre la sorra que cobria el mosaic i afegir una capa de terra al damunt. Amb aquesta operació es va aturar el creixement de la vegetació per ofegament i, per tant, estabilitzar el procés de degradació. L'excavació arqueològica es va reorientar i es va decidir explorar un cinturó al voltant de l'habitació del mosaic per marcar-ne els límits i per començar a definir nous espais de la vil·la de cara a la futura recerca arqueològica.

LA CAMPANYA DE 1987. RESULTATS

La campanya es va centrar a la zona en la qual va aparèixer el mosaic, al costat del cementiri actual i uns tres metres al nord de la capçalera de l'església parroquial de Sant Pere. Tenia una extensió aproximada d'uns 35 metres quadrats i va posar al descobert, murs, sitges, tombes i l'àrea conservada del paviment d'opus tessellatum disposat directament sobre un d'anterior d'opus signinum. També va posar de manifest que l'antiga cambra pavimentada amb tesselles, havia desaparegut parcialment cap al costat est, on un talús pronunciadíssim assenyalava, amb claredat, la desaparició de l'extrem oriental de l'estança. Pensem que aquesta desaparició pot ser força antiga ja que aquesta vil·la estava disposada en terrasses a diferents nivells i sostinguda a partir d'uns murs de contenció orientats de nord a sud.

La caiguda, per les raons que fossin, d'una d'aquestes parets, va comportar la degradació i la desaparició de tot l'espai bastit sobre el buit i només es va conservar el que es fonamentava directament sobre el sòl natural, d'argiles en tota aquesta zona. Aquests treballs també van posar de manifest el fet que la part que restava d'habitació va ser agredida recentment, quan es va bastir el mur de sosteniment de l'ampliació dels nínxols del cementiri i de l'obertura de camins d'accés a la urbanització residencial que se situa a ponent i a migdia de l'església.

A part de documentar el mosaic, descriure'l i intentar datar-lo, aquesta primera campanya va permetre dibuixar, a grans trets, la història del lloc. Efectivament, es van determinar tres grans moments o fases, cada una de les quals podia presentar, al seu torn, subfases diverses. De més moderna a més antiga, hi hauria la funció lògica de cementiri parroquial, a l'entorn de l'església de Sant Pere, que aniria de la baixa edat mitjana a l'època moderna, i

arribaria justament fins al moment de construcció dels nínxols de la necròpoli, amb algun enterrament més antic com els dos que es van localitzar: un, damunt del sòl de mosaic, i l'altre, perforant aquell paviment i l'inferior de *signinum* (fig. 4 b i 5).

Després hi hauria un moment intermedi, clarament situat entre l'ús del lloc com a cementiri i la funció de vil·la romana, amb dues sitges que perforaven el subsòl argilós i que com que no teníem material explícit, feien pensar en una cronologia d'ús que podria situar-se, hipotèticament, entre l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana.

El moment inicial correspondria a l'existència d'una vil·la romana. La cambra parcialment documentada definia amb claredat dos moments continuats d'ús. El primer, correspondria a un sòl hidràulic, d'*opus signinum*, disposat quasi directament sobre l'argila natural, retallada amb una preparació atípica d'un nivell de poc més de 8 o 10 cm, que fa pensar en una funció transformadora de matèries primeres o zona d'emmagatzematge i, per tant, atribuïble a la *pars fuctuaria* o *pars rustica* de l'edifici, la zona de treball. Tanmateix, tampoc és impossible imaginar-nos altres funcions sobretot si poguéssim datar aquest paviment en època inicial, entre la baixa república i el segle II.

El segon moment correspondria a la monumentalització i embelliment del lloc, quan el luxe fa entrada a les vil·les d'aquest territori, un fet que no succeeix, pel que sabem, fins la primera meitat o mitjan segle II (Casas *et al.*, 1995, 79-89). Directament damunt mateix del *signinum*, una magnífica base, es va col·locar un paviment de tesselles de pedra calcària, molt dures, de color blanc i negre i amb una figuració geomètrica, senzilla però eficaç, que cal lligar amb una decoració pictòrica dels murs que

es va recuperar parcialment durant l'excavació, únicament, això sí, en el sòcol inferior de la cambra, on els artesans, seguint la manera d'obrar del primer estil pompeïà, imitaven el placat dels murs amb *crustae* de marbre o pedres luxoses, amb un resultat eficaç a uns costos raonablement reduïts. En aquest cas, imitaven el *brocatello*, amb un fons ocre i unes brillants vetes vermelles. Era una estança luxosa i la relacionariem amb la *pars urbana* del jaciment, una vil·la suburbana que cal lligar estretament amb *Gerunda* (fig. 1 i 2).

Aquell sondeig també va posar de manifest una construcció dels murs característica, amb personalitat pròpia lligada al lloc on s'alçava l'edifici. Una fonamentació poc profunda, bastida *a sacco* dins d'una rasa no gaire profunda oberta en l'argila del subsòl, un sòcol, per damunt de la banqueta de fonamentació, d'uns 0'50 metres d'alçada, fet de rierencs i morter de calç, sòlid i eficaç i, per sobre, el mur de tàpia, tal com era preceptiu en les construccions d'aquella època en aquestes contrades i tot uniformitzat per un recobriments de calç pintat. El mosaic recuperat era obrat amb tesselles blanques i negres, de pedra calcària del país, que mesuren, en la cara polida, 10 mm de llarg per 7 o 8 mm d'amplada i que tenen una alçada irregular, al voltant de 10 mm (fig. 4 b i 5).

La superfície conservada mesura, en els costats més llargs, 4'70 m x 3'30 m. Una faixa ampla i blanca, de mides irregulars (0'56 m d'amplada a tocar el mur de migdia), envolta, com si fos una orla, el camp geomètric interior, on hi ha emmarcada dins d'un filet negre una composició octogonal en cercles secants d'uns 0'40 m de diàmetre, que deixa entreveure quadripètals inserits en quadrats còncaus amb decoració central interior. Es tractaria d'una composició en aspa, un motiu en forma de creu de cinc tesselles sobre les puntes. Aquest camp geomètric apareix lleugerament desviat respecte al filet negre que el delimita, en el sector sud-est del paviment. Aquesta desviació va fer pensar als excavadors de la campanya de 1987 que podria ser deguda al fet que la planta de l'estança, pavimentada anteriorment, amb un sòl d'*opus signinum*, definís un perímetre irregular

o bé que, simplement, fos conseqüència d'un tractament maldestre per part dels artesans.

Dins d'aquest camp, com a emblema central, hi figura un marc de triangles tangents superposats que clou una composició quadriculada amb, versemblantment, dos motius; un escaquer de cassetons rectes en oposició de colors i, tangent, un escaquer de triangles rectangles isòsceles.

La manca de dades arqueològiques fermes només ens permet datar estilísticament el sòl, amb el benentès que, ens trobem davant d'uns motius geomètrics molt comuns i d'un ventall cronològic amplíssim, hem de considerar aquest mètode amb molta cautela. Els publicadors de la troballa, seguint, sobretot, Ramallo, assenyalen paral·lels de tema dels cercles secants, entre el segle II i el III i, fins i tot, de vegades, en època baiximperial i s'han documentat paral·lels altimperial a la Península Ibèrica, a *Carthago Noua* o Còrdova, a la Gàl·lia, a Alger o a Grècia. Amb datacions una mica més altes se n'havien documentat a la Gàl·lia i plenament baiximperial a l'Hèl·lade i Tunísia (Nieto, Puig i Merino, 1989, 99, notes 4 i 5).

Recordem, ara, la presència d'un sòl amb aquest motiu en una altra vil·la suburbana de *Gerunda*, el Pla de l'Horta, amb una cronologia, en aquest cas, ferma, de vers el 200 (Nolla i Sagrera, 1993, 147-149). El motiu d'escaquer, estès per tot l'imperi, especialment a partir del segle II, era usat com a marc o dins del mateix camp geomètric (Ramallo, 1985, 43). Els paral·lels hispànics els trobaríem a *Carthago Noua*, *Italica*, *Barcino*, Benicató (Nules, Castelló), a més de Mèrida, Cabra o Badalona. Més enllà, es documentarien a Alemanya, Itàlia, Suïssa o Tunísia (Nieto, Puig i Merino, 1989, 99, nota 6 i nota 7).

Podrien oferir una datació similar pel motiu de triangles escalonats, amb testimonis a Pompeia, *Carthago Noua*, *Conimbriga*, *Thamugadi*, Besançon, Alemanya o Tunísia o per al tema d'escates, amb llarguíssima tradició i pervivència (Nieto, Puig i Merino, 1989, 99, nota 8 i 9, respectivament).

Martín, a partir dels paral·lels pròxims dels sòls de les cases romanes núm. 1 i 2 A i 2 B d'Empúries, proposava una datació dins del se-

gle I (Martín, 1987, 88). Per a Nieto, Puig i Merino (1989, 98-99) era més fiable una cronologia dins del segle II. Altres investigadors pensaven que eren un mica més antics que els del Pla de l'Horta i de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), tots dos ben datats de cap al 200 (Casas *et al.*, 1995, 59), datacions prou imprecises que estudis posteriors intentaven ajustar

entre la darrerïa del segle I i el primer terç del II (Patiño, 2002, 278), un fet que s'adequaria prou bé als paral·lels coneguts i perfectament a les dades arqueològiques aplegades, amb un moment final d'aquell sector, de segona meitat, potser avançada, del segle II, que no va ser sobtat ni provocat per destrucció o cataclisme, sinó per un abandonament aparentment pacífic.

EL MOSAIC. UNA NOVA ANÀLISI

Descripció (figures 4b i 5)

El paviment de la vil·la romana de Montfullà va ser colgat de nou un cop documentat, en espera de ser arrencat i consolidat. Per aquest motiu, la principal font d'informació és l'estudi i la documentació gràfica que van publicar els seus primers excavadors (Nieto, Puig i Merino, 1989, 98-99, fig. 2, 5 i 9). El paviment era incomplet ja en el moment del descobriment, però presentava un bon estat de conservació arran dels murs oest i sud de l'habitació, des d'on es perllongava cap a l'àrea central de l'estança (fig. 4 b i 5). Va ser malmès per una utilització funerària posterior amb enterraments que es van produir sobre el mateix paviment, perquè es va fer servir de solera de la tomba o bé, en una intervenció més agressiva, es va perforar i s'hi van disposar les despulles dels difunts dins de preparació del mosaic. Tot i que no es gaire freqüent descobrir mosaics malmesos per raons funeràries, el fet és conegut i es documenta en altres indrets d'una manera tant o més intensa que a Montfullà, com és el cas d'un dels mosaics trobats a Sorde-l'Abbaye, a França (Balmelle, 1987, núm. 175a, 37-43, làmines VII), un paviment construït en una data que cal situar a cavall dels segles IV i V.

La superfície conservada del mosaic de Montfullà mesura, en els costats més llargs, 4,70 x 3,30 metres. Una ampla franja blanca en forma d'orla que presenta mesures irregulars (56 cm d'amplada en el mur sud), segurament per raó de la mateixa superfície de l'estança, a la qual s'hagué d'adaptar, envolta el camp geomètric interior, on figura, dins un filet negre, una composició ortogonal en cercles secants d'uns 40 cm de diàmetre que deixa entreveure quadrípèdals inserits en quadrats còncaus amb decoració central interior de creuetes.

Dins aquest camp, fent d'emblema, hi figura part d'una composició delimitada per una banda de triangles superposats que emmarca una sèrie de composicions geomètriques bicromes decorades amb diversos motius, entre les quals s'entreveu un escaquer de cassetons rectes i, tangent, una composició d'escates bipartides adjacents, en oposició de colors.

Les tesselles, de pedra calcària de colors blanc i negre, medeixen aproximadament 1 cm de llargària per 7 o 8 mm d'amplada.

Estudi estilístic

És freqüent, en els estudis de musivària romana i en paviments que no estan datats arqueològicament, recórrer al paral·lelisme estilístic, a la recerca d'aquells paviments d'arreu de l'Imperi ja datats que presentin els mateixos motius decoratius i puguin, d'aquesta manera, ajudar a aclarir l'espectre cronològic. En el cas de Montfullà, la senzilla decoració geomètrica comprèn quatre motius decoratius que han de centrar la nostra anàlisi. Ens referim al tapís de cercles secants que envolta la composició que se situa a l'interior del paviment, la banda de triangles superposats que conforma la sanefa d'aquesta àrea que actua d'emblema i, dins d'aquesta, l'escaquer de cassetons rectes i la composició d'escates bipartides adjacents en oposició de colors.

Els cercles secants són un dels motius més freqüents en musivària romana. Generalment, formen una gran orla al voltant d'una composició central, figurativa o no, com sembla observar-se a Montfullà, però també poden ser l'únic motiu decoratiu i ocupar tot el tapís. Menys freqüentment, el motiu és present a l'interior de petites superfícies quadrades o rectangulars dis-

posades arreu del panell. Els cercles poden estar decorats amb motius molt diversos, fàcilment intercanviables. Els exemples s'estenen des del s. I aC fins a l'antiguitat tardana i són presents a totes les províncies per la qual cosa són elements que no ajuden a oferir una datació concreta.

La banda de triangles superposats tingué també un gran predicament entre les composicions musives romanes de totes les èpoques i va ser usada en composicions de tipus molt di-

vers, arreu de les províncies imperials i amb tècniques diverses. En *opus tessellatum* la seva presència es testimonia a bastament, sigui en composicions senzilles o en d'altres de més elaborades, estén sobre mosaics de forta bicromia o bé incorporant ja pinzellades policromes. Entre els usos detectats, cal tenir present, en primer lloc, que les línies de triangles poden formar petites bandes aïllades, inserides en punts concrets de la composició geomètrica, o bé convertir-se en un dels elements més adequats per

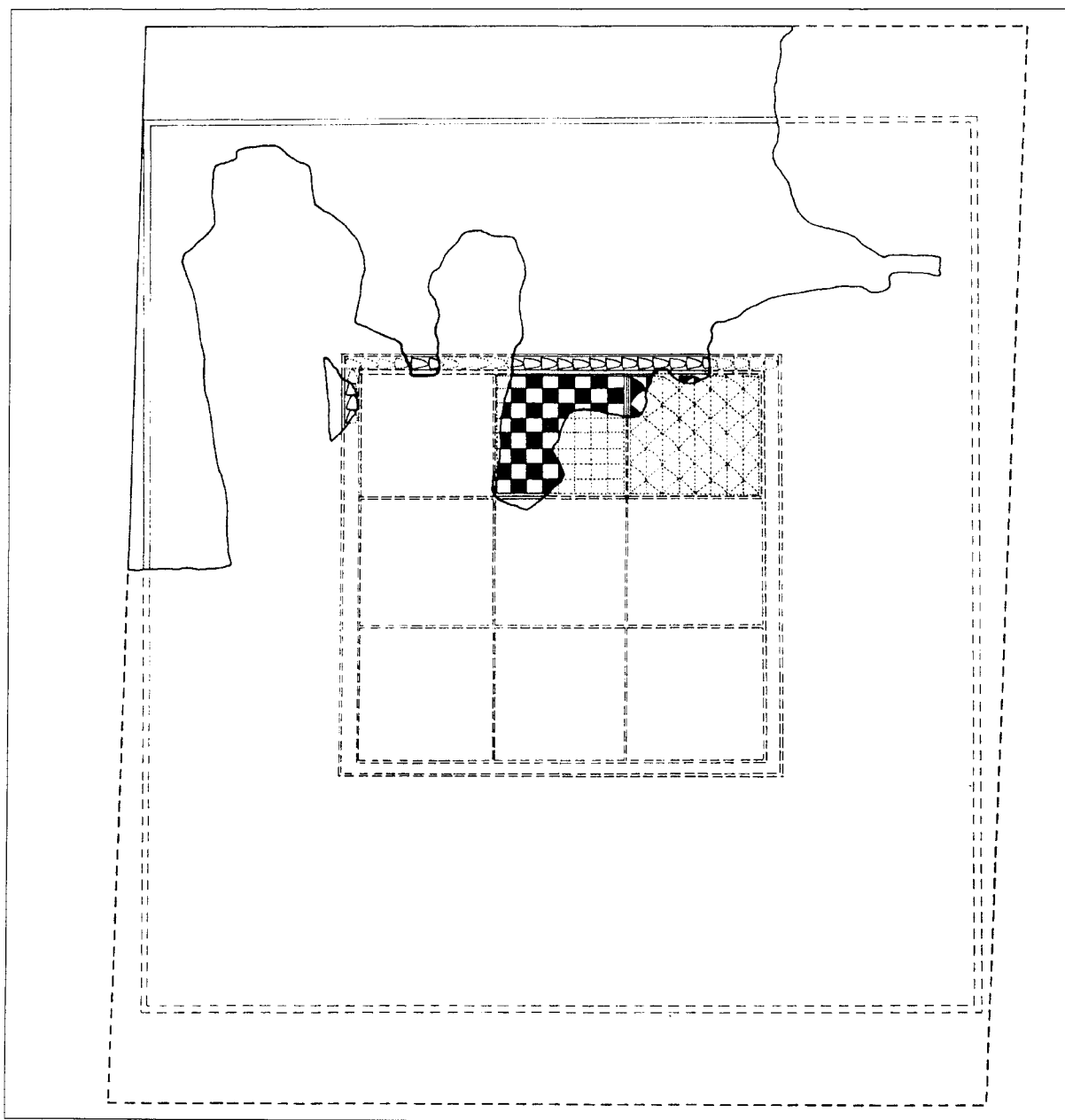

FIGURA 6. Sant Pere de Montfullà. Proposta de restitució (segons Nieto, Puig i Merino 1989, fig. 9).

ser usats en l'embolcall interior de cassetons o bandes rectangulars o quadrades.

Les bandes superposades de triangles no esgoten però, d'aquesta manera, el seu ús compositiu polivalent. En un sentit molt dinàmic podem trobar bandes entrelaçades formant estrelles, meandres, o sanefes anomenades *à ressautes*, ja perquè apareixen ressaltades resseguint de manera continuada el perímetre de diversos elements rectangulars que es projecten perpendiculars i a determinats intervals, com *spinae* regulars, des de la línia exterior que tanca el paviment cap a l'interior del camp geomètric.

Això no obstant, i malgrat que documentem exemples amb banda exterior circular de triangles, per exemple a Pompeia (Blake, 1930, 80, 96 i 106, làmina. 22.1) en una data tan reculada com el segle I, l'ús més freqüent d'aquest tipus de bandes consisteix a fer-les discórrer de manera continuada formant una sanefa lineal recta, ja sigui tancant una composició unitària dins el camp musiu, com a Montfullà, o bé marcant el límit exterior del paviment. Les datacions són, però, extremament diverses, comprenen un dilatat marc temporal, i presents arreu de l'Imperi. Centrant-nos en els exemples construïts amb triangles negres sobre fons blanc, paral·lels exactes del mosaic que aquí estudiem, els primers exemples del segle I, es van detectar en un mosaic de Brescello (Blake, 1930, 113, làmina 41.4) i en un altre a la Villa San Marco, a Stabia (Pisapia, 1989, núm. 6, 12-13, làmina. III) d'època claudio-neroniana. Al segle següent és present en el mosaic de la casa de Giove Fulminatore d'Òstia (Becatti, 1961, núm. 345, 186, làmina XXXI), del s. II d. C. A la Gàl·lia se'n troben exemples des de finals del segle I o principi del II, a Jupille, Bèlgica (Stern, 1960, núm. 149, 23-24, làmina II), a finals d'època antonina a Besançon (Stern, 1963, núm. 297g, 47-48, làmina XIX) o ja més tardanament, a la primera meitat del s. III, a Pont d'Ancy (Stern, 1979, núm. 81c, 54-57, làmina XXIX). Entre els exemplars hispànics, destaca el de la casa del Mitreu, Mèrida (Blanco, 1978, núm. 22, 40, làmina 45b i 46), del s. II, i que cal tenir present perquè presenta un fort contrast bicrom, com a Montfullà, que el diferencia netament d'altres composicions hispàniques molt més atapeïdes

quasi totes pertanyents al segle IV. Entre aquestes darreres cal recordar el cas d'un mosaic trobat al carrer de Sagasta, a Mèrida (Blanco, 1978, núm. 10, 32-33, làmina 21), on la banda de triangles és envoltada per una línia de rodes de pel·tes. En el mateix sentit, podem esmentar el mosaic núm. 2 de l'ermita de la Piedad, Mèrida (Álvarez Martínez, 1990, 34-37, fig. 2, làmines 6-7), on la banda de triangles discorre aïllada sense estar emmarcada per ribets i lleugerament apartada d'una atapeïda composició geomètrica interior que conté una sanefa pròpia diferenciada; un mosaic d'El Hinojal, també a Mèrida (Blanco, 1978, núm. 61, 51, làmines 92b i 106), on la banda de triangles apareix només com a banda de límit de composició interior en els costats curts o un paviment trobat a Balazote, Albacete (Blázquez *et al.*, 1989, núm. 33, 44-45, làmines 14 i 29, fig. 10), on la banda de triangles queda inserida en una altra sanefa geomètrica bicroma. Un dels exemplars hispànics més tardans es localitza a Tarazona de la Mancha, Albacete (Blázquez *et al.*, 1989, núm. 42, 59, fig. 18, làmines 42 i 44) i data de finals segle V o principis del VI, però la banda de triangles discorre per només un dels costats de la composició.

Pel que fa a l'escaquer de cassetons rectes, va esdevenir també un dels motius decoratius més freqüents en l'àrea mediterrània, fins i tot més enllà de la musivària. En *opus tessellatum* sol aparèixer amb un fort contrast bicrom en blanc i negre, tot i que de vegades algunes tesselles roges en substitueixen de negres. Es troba amb freqüència per totes les províncies romanes, especialment a partir del segle II, ja sigui com a banda que actua a manera de marc, ja sigui farcint diverses figures geomètriques a l'interior de la composició o bé estenent-se sobre tot el camp musiu i omplint tot el paviment. Cal diferenciar els escaquers construïts a partir de quadrats petits, formats per una o dues tesselles cadascun, o mitjans, com a Montfullà, d'aquells elaborats amb quadrats notablement grans, relativament infreqüents, i que aquí no considerarem. Tanmateix, es tracta d'un motiu molt senzill, que no varia al llarg del temps i que és present en totes les èpoques i arreu de l'Imperi, per la qual cosa no ajuda gaire a la datació estilística.

L'ús més freqüent dels escaquers de cassetons rectes és el que s'observa a Montfullà, on el motiu omple figures quadrangulares o rectangulars. Farcint aquest tipus de figures i centrant-nos en els paral·lels més significatius en *opus tessellatum*, en trobem exemples a Itàlia al segle II, com mostra el cassetonat interior d'un mosaic trobat a la tomba núm. 17 de la necròpoli de la via ostiense, a Òstia (Becatti, 1961, núm. 434, 233-234, làmina IX) segurament del període antonià, i en un mosaic de la Insula delle Volte Dipinte, també a Òstia (Becatti, 1961, núm. 187, 102, làmina XXXIV) del 120 d. C. A Suïssa, és present en els mosaics de Kloten, Munzach i Zofingen (Gonzenbach, 1961, núm. 60.II-III, 124-126, làmina 30; núm. 81.II, 142-143, làmines 42 i 82; núm. 144.I, 238-239, làmina 6), amb datacions que oscil·len entre el segle II o el principi del segle III. Amb les mateixes datacions, també presenten aquests motius els mosaics de Tacherting i Trier, a Alemanya (Parlasca, 1959, 106-107, làmina 14.b. 3; I50-51, làmina 51.1). A la Península Ibèrica el motiu es detecta en

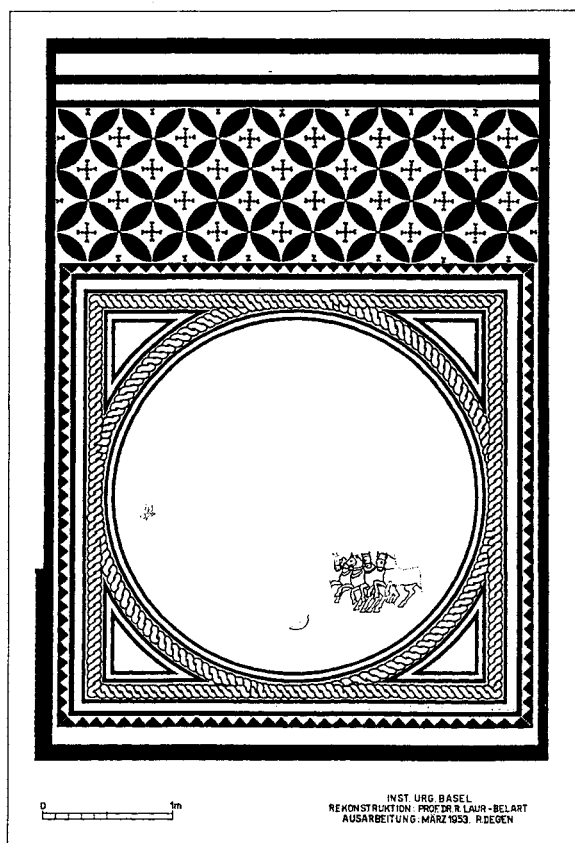
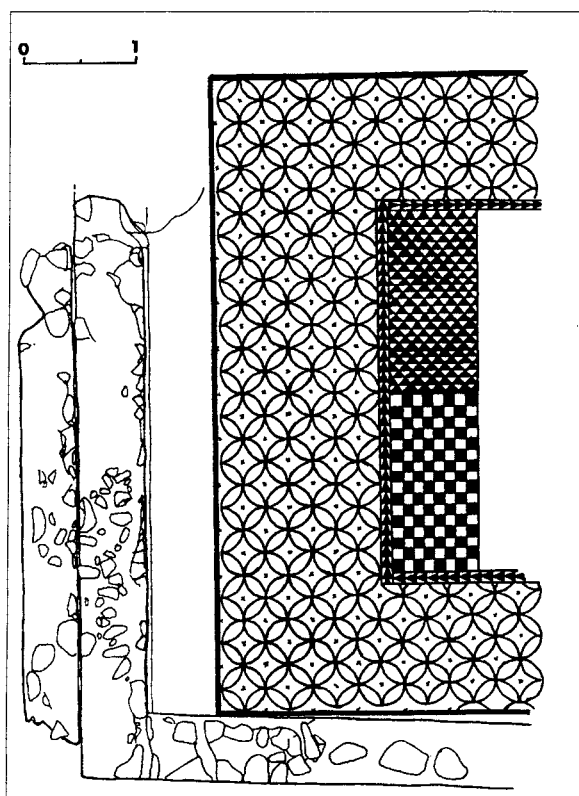

FIGURA 8. Munzac, Suïssa. Paviment definit a partir de dos registres desiguals (Gonzenbach, 1961, fig. 68).

època reculada, com mostra un mosaic que figura al Museu Municipal de Cartagena, a Múrcia (Blázquez, 1982a, núm. 68, 69, làmina 27) del segle I, el mosaic del carrer Cuatro Santos, de Cartagena, Múrcia (Ramallo, 1985, núm. 4, 40-44, làmina V, fig. 6), de la primera meitat del segle II o el de la plaça de Regomir, Barcelona (Barral, 1978, núm. 5, 30-31, làmina V. 3) dels segles II o III. La major part d'exemples hispànics, però, se situen a finals del segle III o ja en ple segle IV. Entre els que pertanyen al tombant d'un segle a l'altre, cal tenir present un mosaic de Los Quintanares, a Sòria (Blázquez i Ortego, 1983, núm. 30, 35-37, làmines 11 i 35-36) i un de Villafranca, a Navar-

FIGURA 7. Sant Pere de Montfullà. Proposta de restitució (segons Casas *et al.*, 1995, fig. 65).

FIGURA 9. Càrtama (Màlaga).
Mosaic del naixement de Venus
(Blázquez, 1981, làmina 70).

ra (Blázquez i Mezquíriz, 1985, núm. 49, 74-79, làmines 43, 44, 57 i 58, fig. 12). Ja del segle IV, trobem aquest tipus d'escaquers als mosaics de la travessia de Pedro María Plano, Mèrida (Álvarez Martínez, 1990, 37-49, làmines 8-20, fig. 3), en un de Liédena, Navarra (Blázquez i Mezquíriz, 1985, núm. 31, 51-52, làmina 32), en un paviment que avui es al Museu Arqueològic de Cuenca (Blázquez, 1982b, núm. 39, 57, làmina 39) i en un mosaic del Camino Viejo de las Sepulturas, a Balazote, Albacete (Blázquez *et al.*, 1989, núm. 32, 42-44, làmines 13 i 28, fig. 9). En la segona meitat del segle IV se'n detecta l'ús en un mosaic de Puente de la Olmilla, Albaladejo, Ciudad Real (Blázquez, 1982b, núm. 24, 29-30, làmines 14-15 i 45, fig. 20), i en un paviment trobat a la Bodega de la Compañía, Còrdova (Blázquez, 1981, núm. 19, 36-38, làmines 22-23 i 84). Entre els més tardans, cal esmentar el mosaic de

Saelices el Chico, a Salamanca (Regueras i Pérez, 1998, 61-65, fig. 30), dels segles IV o V. Aquest mateix motiu es troba en època tardana a Tunísia, a *Thuburbo Maius* (Ben Abed-Ben Khader *et al.*, 1985, núms. 205 i 208, 77-80, làmines XXXIII-XXXV), en la primera meitat del segle V i a la casa d'Aion, a Antioquia (Levi, 1971, 355-356, làmina CXXXVI), ja en el segle VI. Tanmateix, el motiu és usat àmpliament fins a èpoques molt avançades, com mostra un mosaic de Saint-Paul-Trois-Châteaux, França (Lavagne, 1979, núm. 6*, 157-161, làmina LXII), datat en la segona meitat del segle XII.

Entre tots els paral·lels cal destacar un mosaic de Cabra, a Còrdova (Blázquez, 1981, núm. 31b, 49-50, fig. 17) datat a principi del segle III, on es troben reunits dos dels elements decoratius presents a Montfullà, els cercles secants i l'escaquer de cassetons rectes. En el pa-

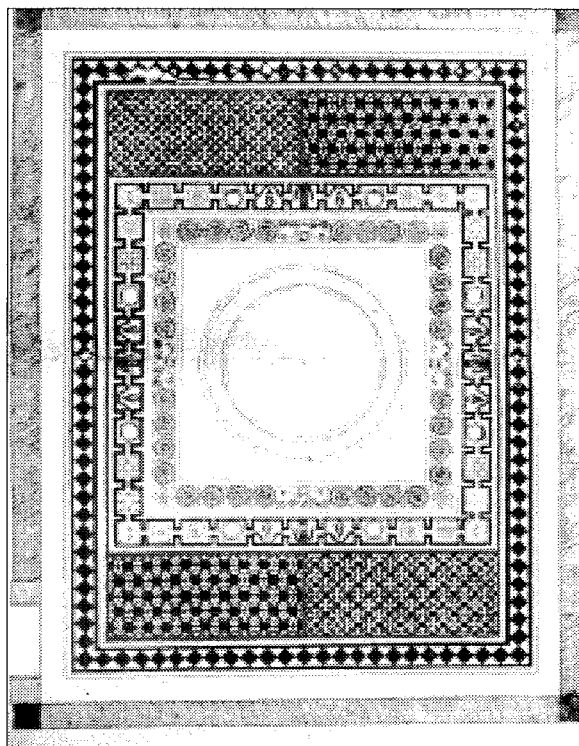

FIGURA 11. Autun (França). Mosaic definit a partir de tres registres, amb disposició quiasmàtica en els registres extrems (Stern i Blanchard-Lemée, 1975, làmina XX).

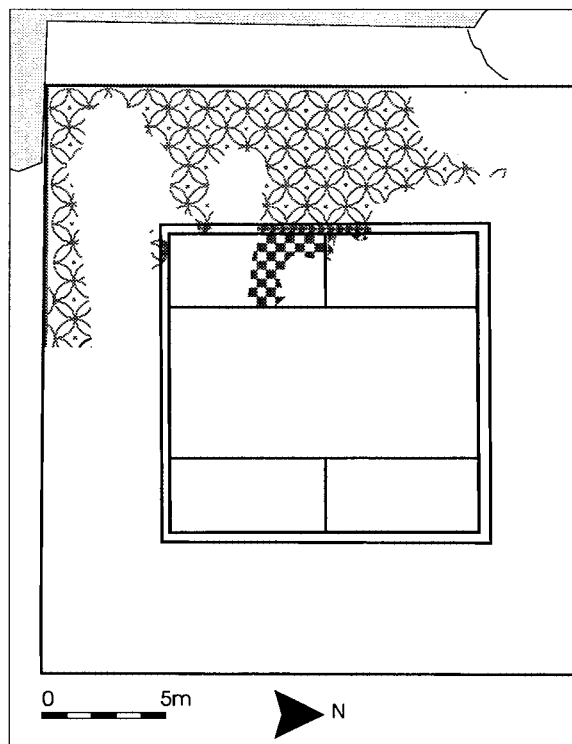

FIGURA 12. Restitució hipotètica del mosaic de Sant Pere de Montfullà.

poques més tardanes, té també paral·lels en la Península Ibèrica en el segle II. El caràcter general de la composició del mosaic de Sant Pere de Montfullà, senzilla i simple, gairebé austera en el seu contrast bicrom, s'adiu perfectament amb aquest període cronològic.

Hipòtesis de restitució

Finalment, convindria parlar de la restitució teòrica de la superfície i forma de la cambra i de les dimensions i estructura probable del sòl de mosaic que, recordem-ho, és una repavimentació de l'estança. Tinguem present que hi ha hagut, fins ara, dues propostes, una de les quals feta pels autors de la campanya de salvament de 1987. Segons aquesta proposta, l ens trobaríem davant d'una habitació rectangular, amb l'eix longitudinal orientat d'est a oest, d'una superfície aproximada d'uns 34 metres quadrats, probablement amb una llargària d'uns 6'60 m i una amplada d'uns 5'20 m. El tapís emmar-

cat per un filet negre contindria teòricament un emblema central de tres quadres geomètrics repetits tres vegades.

A l'extrem oriental i occidental, trobaríem una gran faixa blanca (fig. 6) (Nieto, Puig i Merino, 1989, 98-100, fig. 9). Aquesta solució ja va ser discutida basant-se en els elements conservats. Segons aquesta nova opinió, l'emblema central només estaria format per dos rectangles, més llargs que no pas amples en sentit nord-sud, que limitarien amb un espai blanc de mides indeterminades (fig. 7) (Casas *et al.*, 1995, 83, fig. 65). Aprofundint en aquest tema, és evident que la solució aportada per Nieto, Puig i Merino no és possible perquè no s'adiu, de cap manera, amb la realitat. Si observem detalladament la part central del mosaic, l'emblema, observarem que no és possible que entre el rectangle amb el motiu de l'escaquer i la faixa de triangles que el delimita hi càpiga un altre quadre, si partim de les mides conservades del rectangle amb quadres blanc i negres alternats. Cap a l'est, constatem que més enllà del límit d'a-

quell quadre s'inicia un espai força gran, cobert amb tessels blanques, cosa que demostra que en aquell lloc la decoració canvia de sentit i que no és possible col·locar-hi el mateix tema alternat. Per tant, hem de suposar la juxtaposició de dos rectangles, i no quadrats, un amb el motiu de l'escaquers i l'altre amb escates, que doblàriem hipotèticament més enllà d'una catifa central de tema desconegut o bé que es complementaria amb un altre rectangle de les mateixes mides que els dos rectangles sumats de temàtica (o temàtiques) desconeguda tal com succeeix, entre altres exemples, a Munzac, Suïssa (Gozenbach, 1961, núm. 81. IV, 146-147, làmina 43, fig. 68), que es data a partir del darrer quart del segle II (fig. 8).

Més freqüents són, però, les composicions formades a partir de tres registres, amb l'intermedi d'una superfície més gran per destacar-lo. Tanmateix, en aquest cas, les solucions donades als registres superior i inferior poden ser ben diverses. Una primera possibilitat opta per composicions bipartides en un dels registres extrems, superior o inferior i, en canvi, desenvolupa una única decoració continuada en el registre oposat, inferior o superior. Un exemple paradigmàtic d'aquest tipus de composició el trobem en el conegut mosaic amb el naixement de Venus, de Càrtama, Màlaga (Blázquez, 1981, núm. 61, 85-88, làmines 70-71), de finals del segle II (fig. 9). Una segona opció, més elaborada, consisteix en composicions de tres registres en què el superior i l'inferior presenten una correspondència absoluta i repeteixen els mateixos temes. Aquest tipus de solucions es poden documentar amb els dos registres extrems tripartits que repeteixen

una decoració idèntica de motius, com mostra un mosaic trobat al capitolí de Savaria, Hongria (Kiss, 1973, núm. 26, 29-30, fig. 20) del segon quart del segle III. (fig. 10).

Això no obstant, també s'han constatat composicions on aquests registres superior i inferior es mostren bipartits, la decoració dels casetons es repeteix de manera idèntica en els dos registres extrems tot i que en ordre alterat, component per tant una distribució quiasmàtica. Aquesta disposició es troba, per exemple, en un mosaic d'Autun, França (Stern i Blanchard-Lemée, 1975, núm. 204b, 52-56, làmina XX) amb una datació de finals del segle II o principis del segle III (fig. 11).

Pel nostre mosaic, a partir de les mides conservades, proposàriem, a tall d'hipòtesi, una sòl de mosaic rectangular emmarcat per un fillet negre, de 24 peus romans de nord a sud i 26 peus d'est a oest. El tema de cercles secants, ocuparia una amplada de 6 peus als costats est i oest de la cambra i 5 peus, al costat nord i sud, i al bell mig, l'emblema central, quadrat, de 14 peus de costat, dividit en cinc espais, un de central de 6 peus i $\frac{2}{3}$, desconegut, i quatre de rectangulars, disposats a un costat i l'altre, de 7 peus de llarg (nord/sud) per 3 peus i $\frac{2}{3}$ d'amplada, amb el motiu de damers i d'escates, respectivament, disposats, potser, en diagonal. Aquestes mides regulars s'adequen perfectament a allò que coneixem i a la manera d'obrar dels antics artesans. L'àmplia faixa blanca i la peculiar orientació del mosaic en relació als murs conservats de l'estança, s'explicarien per la necessitat d'ordenar un paviment geomètric i regular en un espai ja construït (fig. 12).

LA CAMPANYA DE 1989

L'excavació de 1989 es va efectuar entre els dies 6 i 30 de setembre, amb el permís d'excavació a nom de A. Mª Puig, J. Merino i X. Nieto. No ha estat publicada amb detall i la informació consultable, la que fem servir en aquest resum, procedeix de la memòria preceptiva (Puig i Merino, 1989) i d'una petita nota recopilatòria en què es donen a conèixer, genèricament, els resultats obtinguts després de les dues campanyes (1987 i 1989) (Merino, 1993, 143-144).

En total es van fer, en total, quatre sondejos diferents, en lloc diversos, complementaris dels de l'any 1987 (fig. 3).

El sondeig número 1 es va fer all nord-oest del temple, a la terrassa inferior, immediatament a tramuntana de la casa parroquial, en l'esplanada que s'utilitza, sovint, com a zona d'estacionament de vehicles. Es va obrir un quadre orientat de 3 m x 4 m, 12 metres quadrats, dins del qual es va localitzar una enorme sitja retallada en el sòl geològic (UE 1007). Aquest gran dipòsit de gra era omplert per tres nivells successius (UE 1002, 1003 i 1004), amb molt material arqueològic, sobretot terrissa, i restes òssies, amb una mateixa cronologia, i que documentaven el colgament del gran forat un cop va deixar de ser útil com a lloc d'emmagatzematge i, en canvi, va esdevenir un perill per a la circulació. Per sota de tot, i sobre el sòl de la sitja, un darrer nivell estèril (UE 1005). Cal suposar que en aquella esplanada n'hi devia haver altres.

El sondeig número 2. A es va fer a ponent del temple de Sant Pere. Es va obrir un sondeig de 3 m x 3 m (9 metres quadrats), on es va documentar un primer estrat, superficial (UE 2001) i per sota un altre nivell (UE 2002), amb cinc enterraments. Per sota, es va identificar una sitja (UE 2011) que s'associava a la fase alt-medieval identificada durant la campanya de 1987.

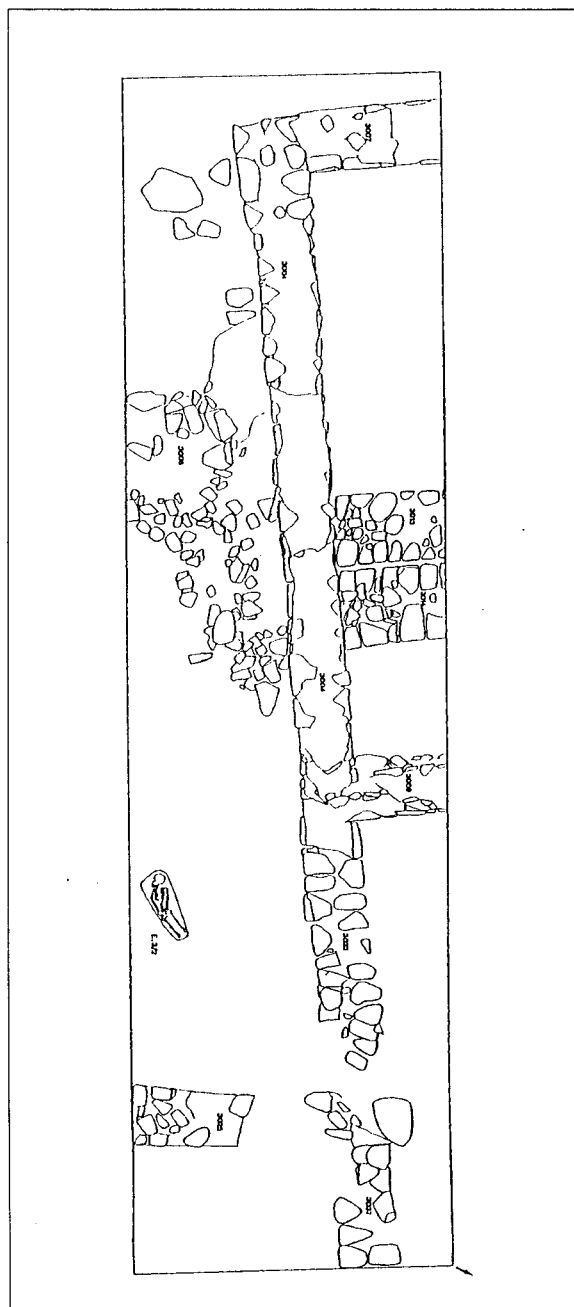

FIGURA 13. 1989. Planta del sector excavat a migdia del temple parroquial (segons, Puig i Merino, 1989).

El sondeig núm. 3. A nivell és, estructuralment, el més interessant de la campanya. Immediatament a migdia de l'església parroquial un gran quadre d'11 m de llarg en direcció est-oest i tres d'ample (33 metres quadrats). Es va identificar un gran mur disposat de ponent a llevant, obrat amb rierencs i còdols repicats i polits que formaven la cara externa, lligats sòlidament amb morter de calç de qualitat, de dos peus d'amplada (0'60/0'65 m). Interiorment, la paret presentava evidències clares d'un recobriment d'*opus signinum*. A l'extrem occidental, aquest mur formava angle recte amb un altre d'identíc que continuava en direcció al temple i a l'interior, cap al nord, es van identificar tres noves parets perpendiculars de les mateixes característiques. Es van posar al descobert, també, tres sepultures en fossa i dues sitges aparentment medievals (fig. 13 i 14).

El sondeig núm. 4 es va fer també a migdia del temple, en un punt on s'havia assenyalat la troballa de moltes tesselles i on es va localitzar un possible mur.

Deixant de banda el conjunt arqueològic de la sitja 1007, que estudiarem amb detall per-

què afereix un conjunt extraordinari de terrissa d'època augustal o no gaire més posterior i, per tant, una radiografia nítida dels atuells ceràmics d'aquell moment al *suburbium* de *Gerunda*, val la pena fer constar que les dades estratigràfiques aportades pel sondeig núm. 2, sobretot, i pel sondeig núm. 3, no eren gaire precises per poder datar els murs identificats.

En aquest aspecte, la campanya de 1989 no aportava canvis significatius respecte a la de 1987. Només es remarcable la presència, entre les peces recuperades a la sitja 1007, d'objectes baixrepublicans que plantejaven la possibilitat, lligada a l'existència del gran dipòsit, d'una fase d'aquell moment no detectada anteriorment. En segon lloc, era significativa l'absència de material tardà.

La ceràmica més moderna trobada en aquestes dues campanyes és la sigil·lata africana A 2 i ceràmica de cuina d'aquella procedència. A primer cop d'ull, no semblava que hi hagués res que permetés defensar una ocupació del lloc més enllà de l'inici del segle III. Això, no cal dir-ho, era una autèntica sorpresa. En tornarem a parlar.

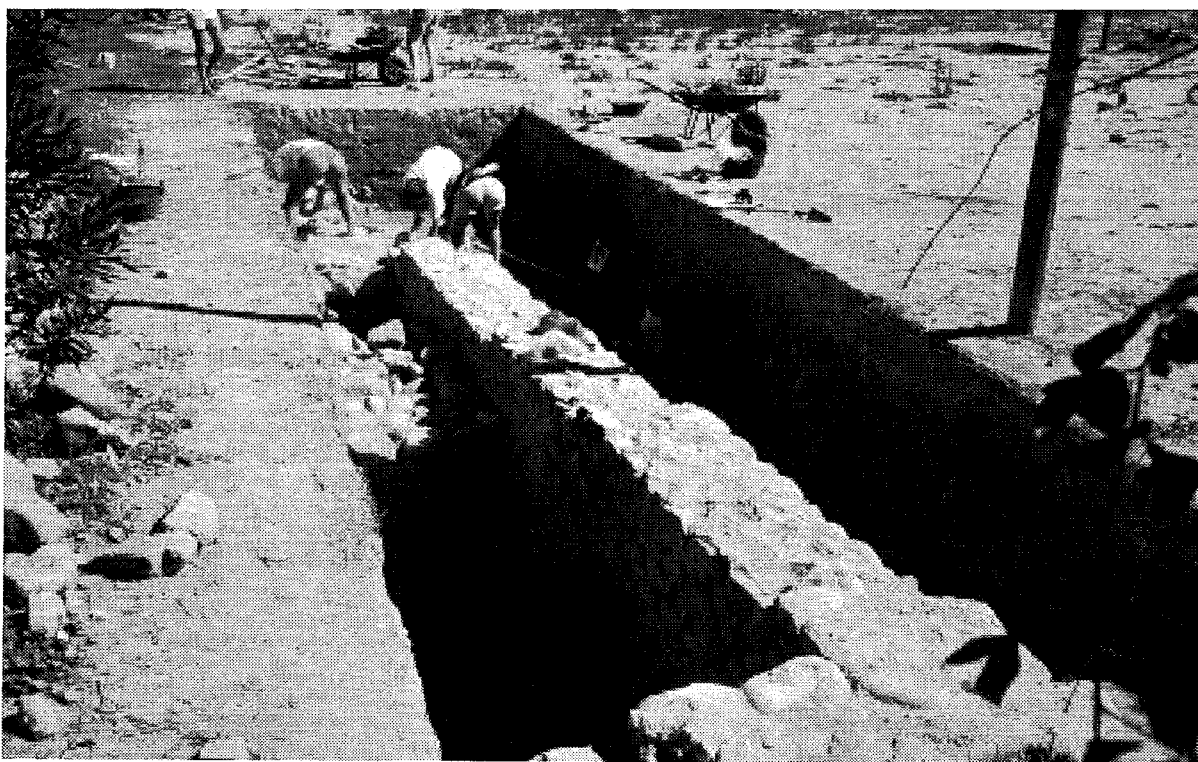

FIGURA 14. 1989. Sector excavat a migdia del temple parroquial.

LA SITJA 1007

L'interès d'aquest dipòsit rau en el conjunt, significativament alt i ben conservat de ceràmica que va ser recuperada durant l'excavació. La sitja, molt gran, va deixar de fer-se servir poc després del canvi d'era i, perquè no representés un perill tot i quedar en la perifèria de la vil·la, va ser colgada amb terra d'enderroc on sovintejaven restes òssies i fragments de terrissa malmesa i en desús. Com s'ha indicat una mica més amunt, el farciment era ser unitari, fet de cop. Només cal assenyalar que, molts anys després, possiblement va ser necessari tornar-hi a aportar terra perquè el farciment inicial tal com sol passar. N'és una mostra excel·lent un fragment de cassola de ceràmica de cuina africana, la popular forma Lamboglia 10 A, de ben entrat el segle II, l'únic objecte estrany d'un conjunt molt uniforme (fig. 15,2).

La ceràmica que analtzarem a continuació té valor, en primer lloc, perquè aporta dades molt precises, cronològicament parlant, sobre el moment de les grans reformes i innovacions que van convertir l'establiment baixrepublicà, que detectem, només, a través de sitges i de material ceràmic però que, fins ara, no hem pogut associar a restes estructurals, en una vil·la convencional. En segon lloc, perquè ens permet rastrejar la continuïtat d'ocupació del lloc al llarg del segle I a C, i, finalment, perquè ens ofereix una imatge precisa de la cultura material relacionada, principalment, amb la cuina i amb l'alimentació en el territori immediat de *Gerunda* que ens ha de permetre constatar la uniformitat de costums en tot el territori nord-oriental del *conuentus Tarraconensis*. El valor més gran de tot el conjunt el trobem en la ceràmica quantitativament més abundosa, la grisa emporitana tardana, que permet aprofundir considerablement en l'estudi d'un material cada cop més evident i amb datacions més precises

i valorar la continuïtat d'unes tradicions no romanes que s'anaren adaptant i modificant com a resultats d'un procés d'aculturació imparable. Abans, però, d'estudiar detalladament aquesta ceràmica, farem un repàs del material d'importació recuperat que ens ajudarà a fixar la cronologia del conjunt i a fer-nos una idea del tipus de terrissa que arribava a *Gerunda* des del port d'Empúries per a ser distribuïda al territori immediat.

Començarem definint les ceràmiques més fines, de més qualitat, amb recobriment exterior d'engalbes vermelles, entre les quals només n'hi ha de dos tipus, la *terra sigillata* itàlica i la ceràmica d'argila micàcia amb l'exterior envernissat de roig corall, una producció suposadament de l'àrea de Narbona a bastament coneguda a l'entorn del canvi d'era, a un costat i l'altre dels contraforts orientals de la serralada pirinenca (Casas *et al.*, 1990, 41-42; Passelac, 1993, 532).

Pel que fa a la *terra sigillata* itàlica, d'argiles i vernissos molt uniformes, de qualitat, hem identificat fragments de plat de la forma Goudineau 15 o Pucci VIII 1 (fig. 15, 27), de gots Goudineau 16 (o 18) (fig. 15,16), plats Goudineau 17 Pucci VIII 2 (fig. 16,29), gots Goudineau 18 Pucci XXI 2, 5 (fig. 15,24) i Goudineau 24 (fig. 15,17), platets o gots Goudineau 25 Pucci X (fig. 16,31) i Goudineau 25 o 39 (fig. 15,22 i fig. 16,30), en un cas amb decoració aplicada (fig. 15,22), forma Goudineau 27 Pucci XV 2 (Ritterling 5) (fig. 15,13), Goudineau 32 Pucci XXIII 6 (fig. 15,21), Goudineau 35 (fig. 15,19), Goudineau 38 Pucci XXXVII, amb decoració aplicada a la cara exterior del llavi (fig. 15,9) i decoració de fines estries (fig. 15,18) i forma Goudineau 42 Pucci XXIII o XXXV (fig. 15,23), amb decoració, a la cara superior del llavi, de finíssimes estries i de senzills elements aplicats, pel que fa a vores, i uns

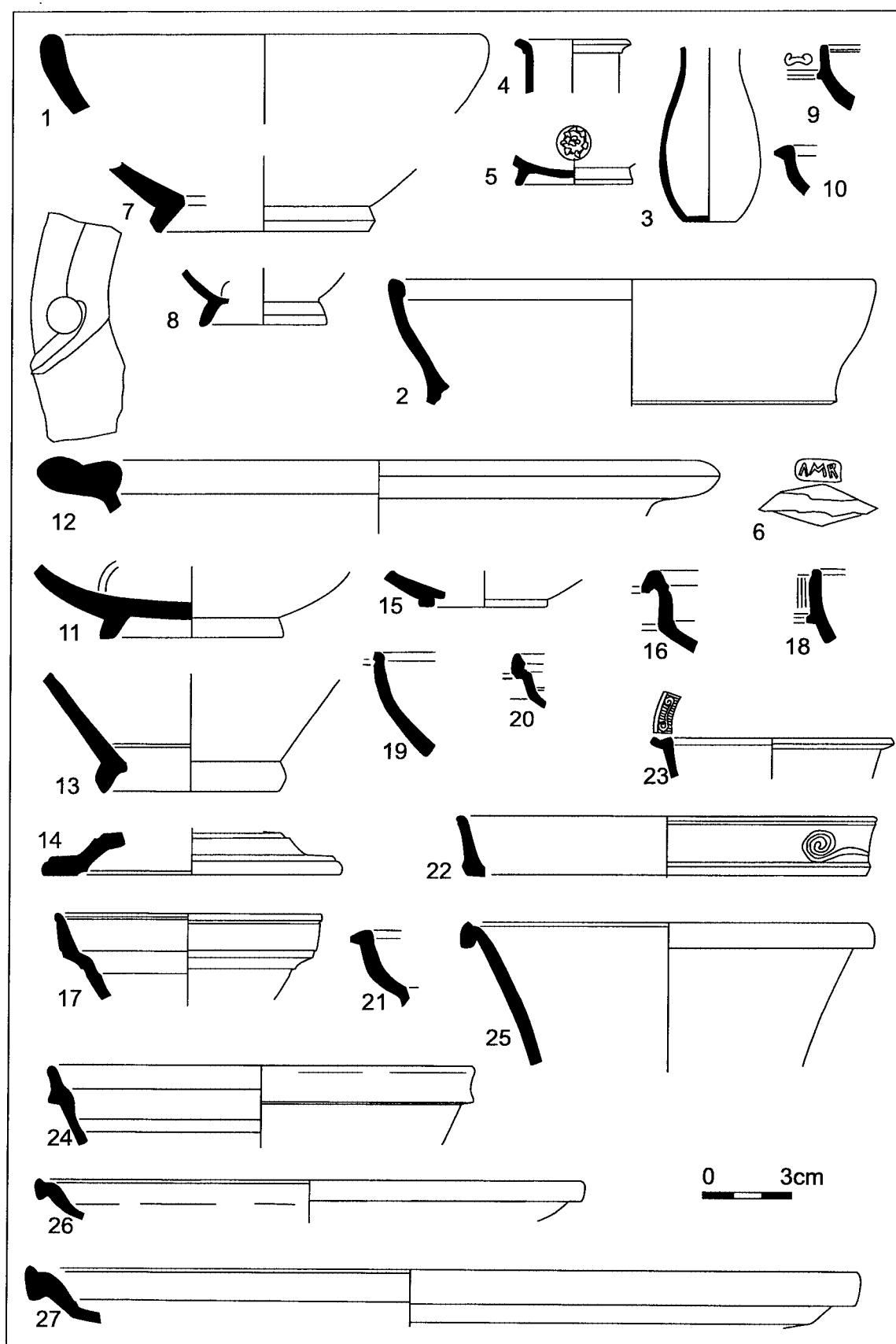

FIGURA 15. Sitja 1007. Material d'importació.

gots assimilables a les formes Goudineau 16-17 o 24 (fig. 15,7 i fig. 16,32) i uns altres, a la forma Goudineau 32 o 38 (fig. 15,8 i fig. 16,32), pel que fa a bases. Hi ha dos casos en què no podem proposar atribucions segures (fig. 15,5 i 15); tanmateix, en un cas hi ha un segell circular geomètricovegetal, amb un cercle fet de fulletes d'heura (set en total), unides unes a les altres, i un botó central de tres pètals, i en l'altre hi ha un segell sobre un fragment informe, disposat en posició central i de forma rectangular amb els angles arrodonits, amb les lletres, AMR, grans i clares, que no coneixem però que, potser, podríem relacionar amb un segell conegut a Numància i a *Celsa Lepida*, AM (*A. Maneius*) d'Arezzo (Beltrán, 1990, 69) (fig. 15,5). Caldria, finalment, esmentar un peu fragmentat d'una copa de la forma Dragendorff Ia, versemblantment (fig. 15,14).

És interessant constatar l'existència de formes de l'etapa anomenada precoç (formes Goudineau 15, 16, 17 i 18) amb datacions entre el 30 i el 15 aC, unes quantes més atribuïbles a la fase clàssica de la producció (formes Goudineau 24, 25, 27, 32 i 35) i amb segells en posició central, que es daten entre el 15 aC i el canvi d'era, i unes quantes més que pertanyen a la fase avançada, amb decoracions aplicades senzilles i una cronologia del primer terç del segle I (formes Goudineau 38, 39 i 42). En conjunt, un panorama que recorda extraordinàriament les ceràmiques itàliques identificades a Pla de Palol (Platja d'Aro) (Nolla, ed., 2002, 89-90, fig. 55).

Si fem referència, ara, a les ceràmiques d'argila micàcia i recobrint exterior roig corall, una ceràmica d'abast regional molt ben documentada en jaciments costaners a un costat i l'altre del Pirineu oriental, definida inicialment per E. Sanmartí (1974-1975, 251-261), prou ben coneguda i excel·lent "fòssil director" d'estrats d'època augustal, hem d'esmentar quatre exemplars diferents assimilables a tres formes diferents, un got de la forma Pre-Sigga 120 (fig. 15,25 i fig. 16,35) i dos plats, un de la forma Pre-Sigga 110 (fig. 15,26) i un altre de la forma Pre-Sigga 140 (fig. 16,39), que es datarien, uns i altres, entre el 30 aC i el 20 dC. (Passelac, 1993, 533-534). Si els observem amb atenció

ens adonarem que estan inspirats, directament, en la forma Goudineau 24 o formes similars i en la forma Goudineau 17.

Un cop d'ull als gobelets de parets fines serveix per confirmar el mateix panorama: entre les tres peces identificades, tots gots cilíndrics molt esvelts, assenyalem la forma XII (fig. 16,38 i 41) que es dataria a l'entorn del canvi d'era (López, 1989, 133-135) una amb fina decoració estriada a la paret exterior (fig. 16,41) i l'altre (fig. 16,40), assimilable a la forma XIV A, amb idèntica cronologia (López, 1989, 136-138). Una base, amb perfil característic de les produccions augustals (fig. 16,42), que no es pot classificar amb seguretat.

Pel que fa a ceràmica de cuina itàlica cal esmentar la localització de plates i cassoles de ceràmica anomenada de vernís roig intern pompeïà, amb les formes 6 Luni 5 (fig. 15,1), 3 Luni 1 (fig. 16,33) i 4 Luni 2/4 (fig. 16,34 i 43), amb una àmplia cronologia entre els darrers anys del segle II aC i mitjan segle IdC. (Casas *et al.*, 1990, 40; Aguarod, 1991, 63-71 i 74-81).

Assenyalem, també, un fragment de morter, de llavi robust i recte que assimilariem a la forma 1 Dramont D 1 (fig. 15,12), amb una cronologia ben fixada a l'entorn del canvi d'era (Vegas, 1973, 32-33; Casas *et al.*, 1990, 91; Aguarod, 1991, 137-138).

D'entre els fragments de llàntia, uniformes, destaquem una nansa en forma de gran fulla del tipus Dressel 12 (fig. 15,36) i un fragment d'una de volutes, sense decoració que assimilem a la forma Dressel 9 (fig. 15,37), produïdes, tant l'una com l'altra, a la Itàlia tirrena l'entorn del canvi d'era (Beltrán, 1990, 264). Destaquem, també, dos fragments d'ungüentari de forma d'ampolla i base plana, sense peu, de la forma D2 o D4 (fig. 15,3 i 4) que cal datar entre el darrer quart abans del canvi d'era i el primer terç o la primera meitat del segle I (Py, 1993, 584).

Pel que fa a les ceràmiques grolleres de cuina, destacaríem cassoles, urnes i olles, algunes gerres de ceràmica comuna local oxidades i pocs fragments amfòrics, entre els quals destaca una vora de Dressel 20, augustal.

El panorama que ens ofereix aquest conjunt sembla prou clar, amb un predomini d'ob-

jectes característics d'època d'August, a l'entorn del canvi d'era.

Versement, tal com sembla que indiquen algunes formes avançades de les produccions itàliques, l'absència de ceràmiques de pasta micàcia envernissades de negre (Casas *et al.*, 1990, 40-41) i com indiquen, també,

les parets fines, els morters o les llànties, es podria assegurar una datació de l'entorn de la segona dècada del segle I de l'era o molt poc més tard que confirmaria, entre altres coses, l'absència absoluta de *terra sigillata* sudgàlica, que apareix amb força durant el principat de Tiberi.

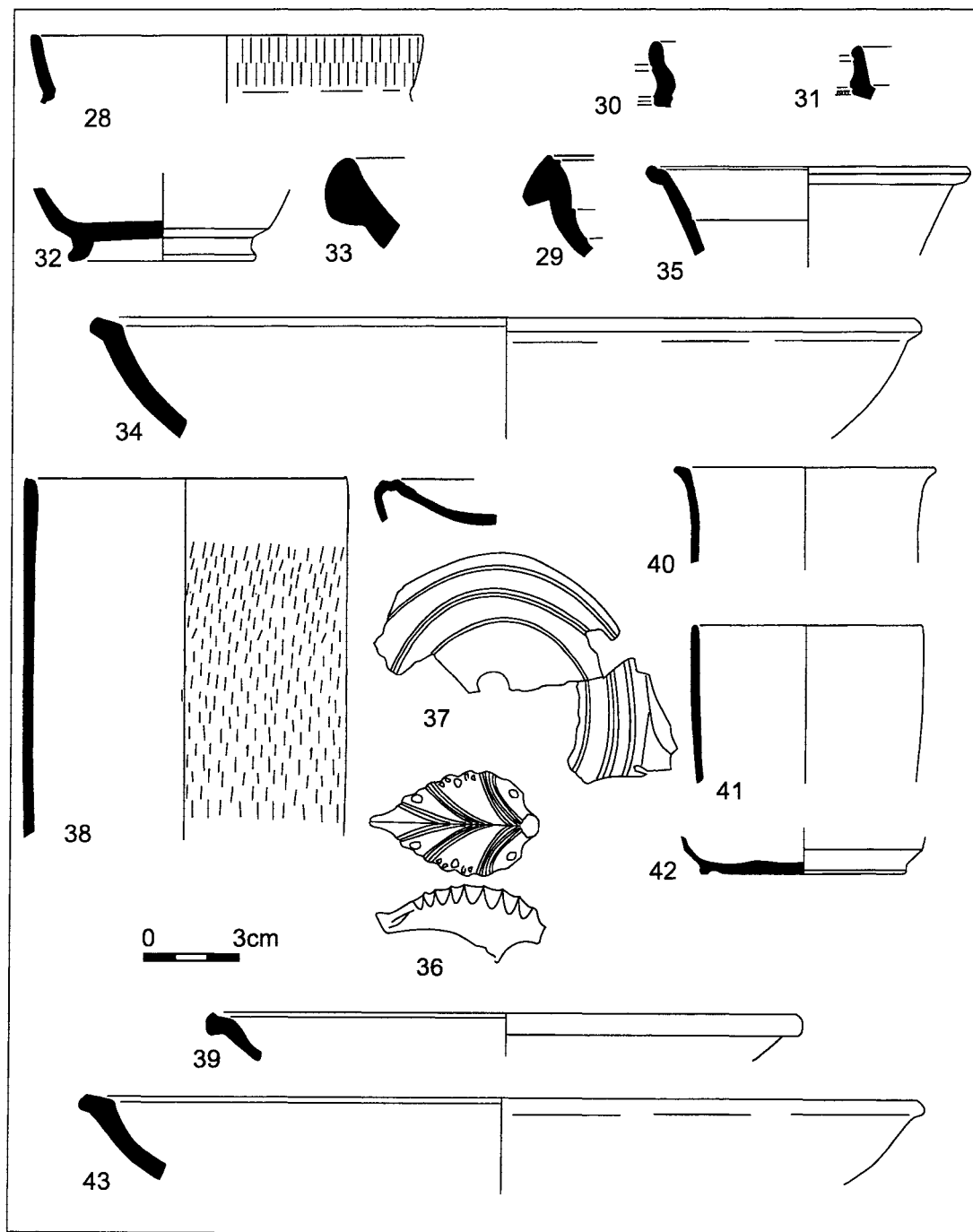

FIGURA 16. Sitja 1007. Material d'importació.

LA CERÀMICA EMPORITANA TARDANA

Estudiarem amb atenció la ceràmica emporitana tardana que constitueix la part més nombrosa de la ceràmica fina recuperada a la sitja. Pel nombre i la qualitat de les troballes, podem estudiar-la amb profunditat a l'hora de fixar el catàleg de formes, la importància numèrica d'aquestes produccions a bastament usades en els territoris d'Emporia i Gerunda i afinar en la cronologia i evolució de plats, escudelles, gots i gerres. El conjunt, significatiu i tan ben datat, en ho facilita i ateses les condicions de la troballa, pensem que interessa fer-ne un estudi detallat i general fent servir tota la documentació aplegada, remarcant, no cal dir-ho, el paper dels materials trobats a Montfullà (fig. 17, 18 i 19).

Generalitats i definició

La ceràmica emporitana és una producció artesanal d'enorme personalitat, perfectament definida i definible, amb un repertori de formes ampli en què coincideixen atuell de tradició pròpia i altres vinguts de fora, amb una cronologia molt precisa entre el 200 aC i el tercer quart del segle I aC. Els tallers situats a Empúries o en la seva zona d'influència immediata proveïen abundantment la ciutat i tot el seu territori i altres àrees pròximes a través d'una xarxa comercial efectiva i molt antiga tot aprofitant el paper privilegiat del port emporità com a punt primer de redistribució del comerç italià. Aquests mateixos tallers obraven altres ceràmiques de qualitat més especialitzades, kalathoi de diverses mides, amb decoració pintada molt convencional, alguns cuits a foc reductor, o urnes, gerres i grans recipients d'engalba blanca, per servir líquids i per guardar-ne (Nolla, 1982, 133-135; Aquilué et al., 1984, 370-377; Casas et al., 1990, 41-42).

En el tercer quart del segle I aC, en un moment que caldrà precisar convenientment però que molt probablement podria ser cap a finals d'aquella etapa, aquestes terrisseries, progressivament i, cal suposar, d'una manera pausada, es van anar adaptant als nous temps modificant la seva oferta, reconduint-la i adequant-la a la llei de la demanda. En efecte, les grans rutes generals del comerç marítim a la Mediterrània occidental havien evolucionat, la dependència d'Itàlia era cada cop menor, el paper del port d'Empúries començava a davallar i la intensa romanització de la ciutat, com a conseqüència de l'establiment de veterans per part de Juli Cèsar després de *Munda* (45 aC) (Livi, 34, 9), conduiria, en aquells anys, a la creació del *Municipium* d'Empúries (des d'ara, *Emporiae*, en plural) que com recorda amb justesa el gran historiador de *Patauium*, va ser un procés esglaiat en el temps que va incorporar, primer, els estadants de la ciutat regular, antics italics i indigets, i, finalment, els grecs, de l'antiga i prestigiosa *Emporion*, amics i aliats del poble romà. Altrament caldria assenyalar el canvi de modes en les ceràmiques envernissades de més qualitat, amb l'abandonament de les engalbes negres que van ser substituïdes per les de color vermell i van incorporar un nou repertori de formes que va anar arraconant algunes i modificant-ne d'altres fins a crear repertoris substancialment nous que servien noves modes i nous costums.

També caldria considerar que és durant aquesta segona meitat del segle I aC, que Empúries començà a sentir amb força la minva de l'activitat portuària, el fet d'haver passat de ser un punt d'arribada i redistribució de gran abast a un port de categoria regional com a conseqüència de les grans modificacions de caire econòmic i productiu ocorregudes al món mediterrani occidental i, concretament, a la Itàlia tirrena

i als territoris costaners de llevant i de migdia, de les províncies hispàniques. Aquestes circumstàncies van arrossegar l'activitat dels tallers de les ceràmiques fines de tradició "indígena" que van veure reduïda la seva activitat i l'àrea d'influència però que, de cap manera, van significar la fi d'una producció. Com tantes altres vegades va caldre adaptar-se a circumstàncies noves de tota mena per poder sobreviure: les produccions més especialitzades, *kalathoi* i ceràmiques d'engalba blanca, van rebre més aviat i es van deixar ràpidament d'obrar fins al punt que, a partir de les dades que tenim, les podem considerar desaparegudes a partir del darrer quart del segle I aC, si més no sempre abans del canvi d'era. Les terrisseries van apostar, preferentment, per obrar ceràmiques grises de taula que, com s'anirà veient, van tenir una gran acceptació fins que van entrar en una marcada decadència al llarg del segon quart del segle I dC, fins a desaparèixer. Aquest fet podria significar, no ho sabem del cert, l'abandonament d'una tradició terrissaire per una altra, tot substituint un producte per un altre de més adequat.

Identificació

Va ser en estudiar els materials ceràmics recuperats en diverses excavacions efectuades a Girona que va ser possible definir aquesta fàcies de la ceràmica emporitana, clarament més tardana i amb una marcada personalitat (Nolla, 1977, 830-906). De fet, l'únic que vam fer va ser comprovar i sistematitzar uns indicis evidents però massa dispersos que Martín Almagro havia detectat entre les ofrenes dipositades en algunes tombes emporitanes que es dataven a l'entorn del canvi d'era, de vegades en contextos clars de primera meitat del segle I dC (Almagro, 1955). D'aleshores ençà, ha estat possible rastrejar-ne la presència en diversos jaciments del nord-est de Catalunya, cosa que ha permès fixar-ne les peculiaritats, la cronologia, les principals característiques tipològiques i anar definint un catàleg de formes.

Val la pena tenir ben present que aquest tipus ceràmic a part dels jaciments que s'esmenten directament al llarg de treball, es documenta en contextos a cavall del canvi d'era, tal com

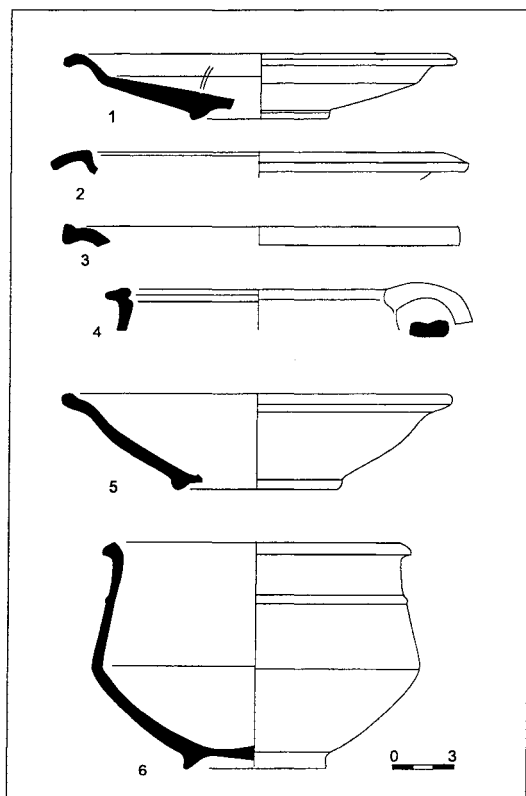

FIGURA 17. Sitja 1007.
Ceràmica grisa emporitana tardana.

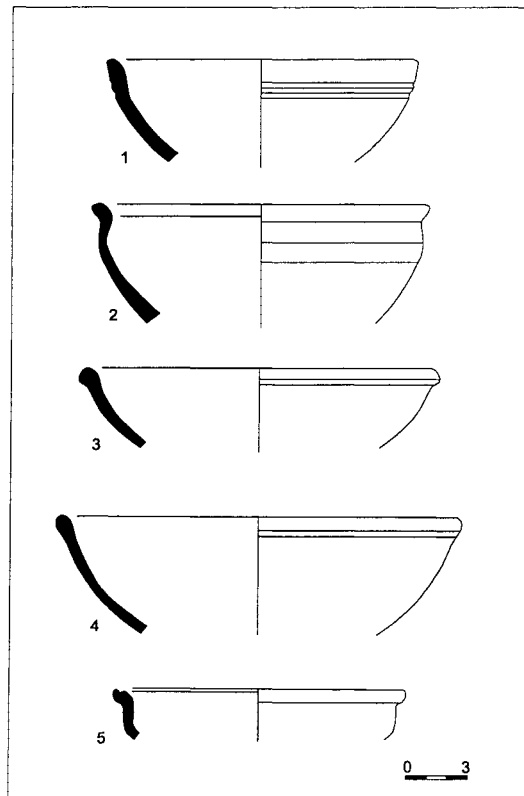

FIGURA 18. Sitja 1007.
Ceràmica grisa emporitana tardana.

passa a Sant Pere, en tots els jaciments dels territoris nord-orientals del Principat, com poden ser a Santa Maria de Panissars (el Pertús/ la Jonquera), la Ciutadella i les Arenes (Roses) (Nolla i Casas, 1984, 90), mas Gusó (Albons/Bellcaire), Llafranc (Palafrugell), el collet de Sant Antoni (Calonge), Pla de Palol (Platja d'Aro) (Nolla ed., 2002, 88), Puig Rodon (Corçà), Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), la Quintana (Cervià), el Bosquet del Rajoler (Palol de Revardit), mas Castell (Porqueres), can Ring (Besalú), els Pedrets (Blanes), entre els més significatius. En coneixem, també, a *Ruscino* (Castell-Rosselló), a l'altra banda de les Alberes, al Maresme (Jàrraga, 1990, 43-51; Banús, 1992, 35-42), amb material de notable interès però que no tindrem en compte perquè no l'hem pogut estudiar directament, al Vallès (Nolla, 1994, 28-29) i a Menorca (museu de Ciutadella). Una recerca més aprofundida podrà determinar la importància quantitativa a cada una d'aquestes zones i ampliar-la considerablement.

Característiques

La ceràmica emporitana tardana es defineix per un aparent empobriment de les terrisseries que haurien deixat enrera la diversitat i la riquesa d'etapes anteriors i, també, per la pèrdua d'un cert esperit "industrial" que detectaríem en la uniformitat dels atuells obrats entre els 200 i el 50 aC.

Pel que fa a les característiques d'argiles i acabats, considerem que som davant d'un producte ben definit, amb poques variacions. L'argila és generalment de color gris clar, gris perla o amb uns tons subtilment verdosos, i, en la majoritària dels casos, no hi ha diferències entre el nucli i les parets exteriors, molt ben depurades i dures, amb presència, de vegades, de minúsculs puntets brillants o blancs, el mateix desglaixant de la producció clàssica. Sovint tenen un tacte sabonós i les parets són més gruixudes que en els productes més antics. Altres vegades

les tonalitats de les pastes són més fosques i els acabats de menor qualitat, cosa que semblaria indicar l'existència de diversos tallers, territorialment dispersos, alguns dels quals obraven productes de qualitat menor. Darrerament i cada cop més, anem identificant l'existència del que semblarien petits tallers d'abast molt local i de menys qualitat artesanal, que haurien coexistit a l'ombra d'uns tallers principals més actius i amb capacitat i vocació de fer arribar els seus productes dins d'una zona més extensa.

Relacions amb altres produccions ceràmiques

Val la pena tenir ben present que el mateix que passa amb la ceràmica que estem estudiant, succeeix amb moltes altres produccions d'abast regional o comarcal, que modifiquen i adapten el repertori de formes a noves modes i necessitats i que reben fortes influències dels obradors més actius i puixants, sobretot itàlics. Inicialment,

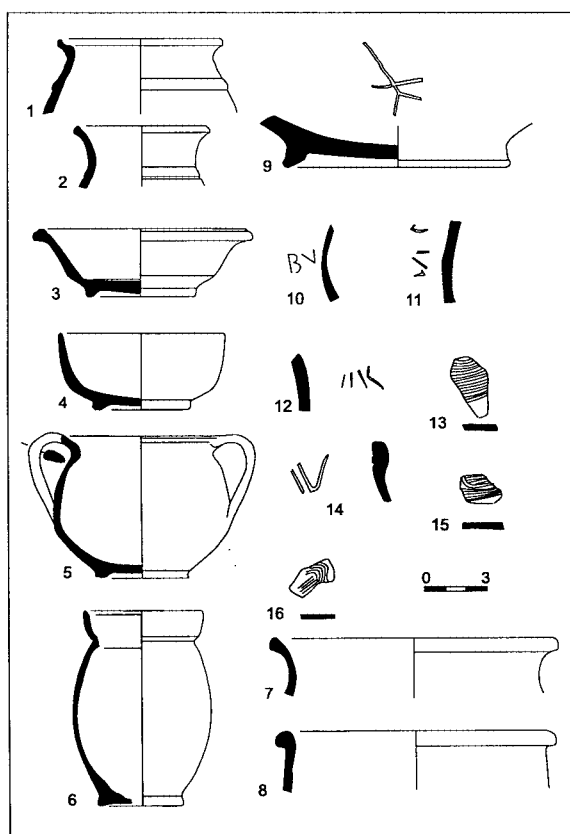

FIGURA 19. Sitja 1007.
Ceràmica grisa emporitana tardana

observariem l'assimilació de les formes més característiques de la campaniana B, tal com passa també, amb les produccions arcaïques de la terra sigillata itàlica, i, després, la incorporació de les noves desenvolupades a Arezzo, Pisa i altres grans centres productors de la Itàlia tirrena i, també, de Lugdunum a la Gàl·lia, o de les anomenades ceràmiques de parets fines que, com veurem, inspiren algunes copes i alguns gots, en una tradició que remuntaria com a mínim a la darrerïa del segle II aC.

El cas més extraordinari és el de les anomenades ceràmiques de pasta micàcia amb engalba, primerament negra, a imitació de les antigues ceràmiques de vernís negre, i ben aviat de color roig corall que cal suposar que són el resultat de l'estímul de les produccions de la terra sigillata que van fer desaparèixer ràpidament les velles campanianes de tan llarga tradició. Identificades per E. Sanmartí (1974-1975, 251-261), s'ha suposat que tenien els obradors a la zona de Narbona o al seu voltant (Casas *et al.*, 1990, 40-41; Passelac, 1993, 533-535). Recordem que sovintegen en contextos augustals dels jaciments costaners de les comarques gironines. Com veurem en referir-nos al repertori de formes, aquestes produccions i les nostres mostraven un catàleg majoritàriament coincident, amb els mateixos plats, gots, tasses i recipients. No deixen de ser respostes idèntiques al mateixos estímuls. Recordem, finalment, que unes produccions i altres desapareixen en el curs del segle I.

Repertori de formes

L'estat actual del coneixement d'aquestes ceràmiques exigeix dissenyar una tipologia exhaustiva, tot intentant situar cada una de les formes dins d'una línia evolutiva determinada i fixar-ne, amb la màxima precisió, la cronologia a partir de dades fiables i el més fermes possibles. Per fer-la útil ens ha semblat convenient definir els diversos atuells en funció de la seva utilitat i donar a cada una de les formes un nombre correlatiu i dins de cada nombre, un altre que servirà per definir, a l'interior d'un grup, peces amb característiques suficients per ser

distingides de les altre. Si cal, afegim una lletra als dos nombres, sempre separats per un punt, per indicar recipients que mereixen una subdivisió tipològica.

Forma 1.

Plats (*catillus*, *patera*). Recipient baix i obert, molt més ample que alt i amb peu ben definit.

Variant 1.1 (fig. 20)

Plat de llavi molt ben diferenciat i penjat cap enfora. Aquesta forma és coneguda entre les ceràmiques emporitanes clàssiques (Aquilué *et al.*, 1984, 373, fig. 130, 9 i 10; Nolla, 1999, 187, fig. 10, 1 i 2) i està inspirada en la forma Lamboglia 36 de la ceràmica campaniana A, un plat de gran èxit que trobem a bastament en contextos avançats de segle II aC o la primera meitat del segle I aC. (Burch *et al.*, 2001, 84-93). Fins ara no havíem pogut provar que aquest plat fos obrat en ceràmica emporitana tardana. Tanmateix, en coneixem alguns fragments ben clars procedents de la sitja 1007 de Montfullà, objecte d'aquest estudi (fig. 17,2 i 20,1). El diàmetre màxim és de 34 cm. És interessant constatar que aquesta forma va tenir un èxit extraordinari tal com demostra la seva presència entre el repertori de formes de la terra sigillata sud-gàl·lica (forma Dragendorff 36) o entre les ceràmiques africanes de tipus A (forma Hayes 3), amb perllongaments ben testimoniats fins al segle III, cosa que posa de manifest un atuell reeixit que es devia continuar produint sense modificacions substancials.

Convindria, a partir de les dades que tenim, caldria considerar-lo un recipient usat només puntualment i més aviat rar.

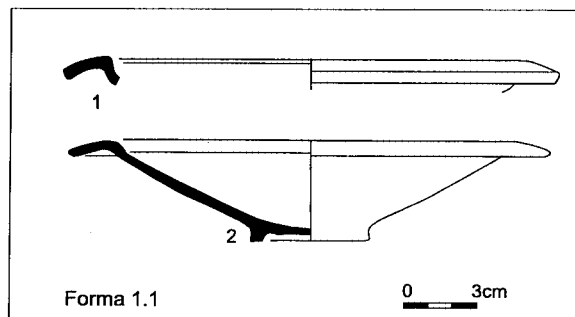

FIGURA 20

Variant 1.2 (fig. 21)

Plat de llavi alt i obert, l'origen del qual és marcat per una forta carena. Aquesta forma no ens és coneguda entre el repertori de les emporitanes clàssiques. De fet, substituiria el plat de la forma C (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 30-31, làmina 9) a bastament documentat en contextos de darrerria del segle II i primera meitat del segle I aC. Recorda la forma 1 de Goudineau, de la *terra sigillata* aretina (Goudineau, 1968, 325-326) que, no cal dir-ho, tindria com a precedent els plats de la ceràmica envernissada de negre la forma Lamboglia 7. Val la pena recordar que en ceràmica itàlica envernissada de vermell es tracta d'un atuell antic, arcaic. És interessant fer constar, també, que és un dels plats de la ceràmica de pasta micàcia i engalbada en roig corall, forma Pre-sigga 10 (Passelec, 1993, 533) que, aquest autor, data entre el 30 i el 10 dC.

En ceràmica emporitana tardana en coneixem un de sencer que va ser dipositat com a ofrena a l'interior d'una tomba emporitana de la necròpoli Ballesta, la incineració núm. 46 (Almagro, 1955, 36-37 i 76, fig. 45,3 i fig. de la pàgina 407; Casas *et al.*, 1990, 104-105, número 202), amb el fons intern decorat amb dos cercles concèntrics impresos (fig. 21,2). No és possible datar l'enterrament amb precisió perquè ens manquen altres evidències. Tanmateix, pel context general i les característiques del nostre plat, sembla que podríem datar-lo al darrer

terç del segle I aC. En coneixem un altre procedent de la incineració núm. III de la necròpoli Granada, d'Empúries (Almagro, 1955, 262-263 i 283-284, fig. 260,2 i fig. de la pàg. 407; Casas *et al.*, 1990, 104-105, núm. 203), amb decoració de dos cercles concèntrics impresos i la corona circular creada, decorada amb fines estries (fig. 21,3). Tampoc no és possible datar amb seguretat i precisió el moment de deposició de l'enterrament, però es pot proposar una cronologia de darrer terç de segle I aC.

Assenyalarem, també, la presència de plats d'aquesta forma en l'estrat II A de l'excavació de la muralla Rubert, però només amb *terra sigillata* itàlica i llànties Dressel 2 i 4 i que podríem datar en època augustal o no gaire més enllà (Sanmartí, 1974-1975, 257-261; Sanmartí, 1978, 236 i 307-310), a la Font del Vil·lar (Avinyonet de Puigventós), fora de context (Casas *et al.*, 1995, 38, fig. 32,5) o a la sitja 2416, en les UE 2417 i 2418 (Casas, Soler i Turon, 1996, 81 i 83, fig. 12,4), en un context clarament augustal, anterior al canvi d'era. Amb una datació proposada de segona meitat del segle I aC, sempre també, anterior al canvi d'era, constatem la presència d'aquest plat a Sant Julià de Ramis, en el sector nord-occidental de l'*oppidum*, a tocar la muralla, amb decoració de cercles concèntrics impresos en el fons intern (fig. 21,1) (Burch *et al.*, en premsa).

Aquest seguit d'evidències fan pensar que ens trobem davant d'un plat característic de la segona meitat/darrer terç del segle I aC, que deixà de ser usat cap al canvi d'era.

Les peces conegudes ens permeten aproximar-nos a les mides estandaritzades del plat: un diàmetre màxim de vora entre 18'7 cm i 20 cm, un diàmetre de base entre 6'6 cm i 10'2 cm i una alçada total entre 3'7 cm i 4'7 cm.

Variant 1.3 (fig. 22)

Plat de llavi ben marcat i penjat. Sembla inspirat directament en les formes Goudineau 6 b i 12 de la *terra sigillata* aretina que haurien aparegut cap al 30 aC i cap al 20 aC. En coneixem exemplars en ceràmica micàcia en-

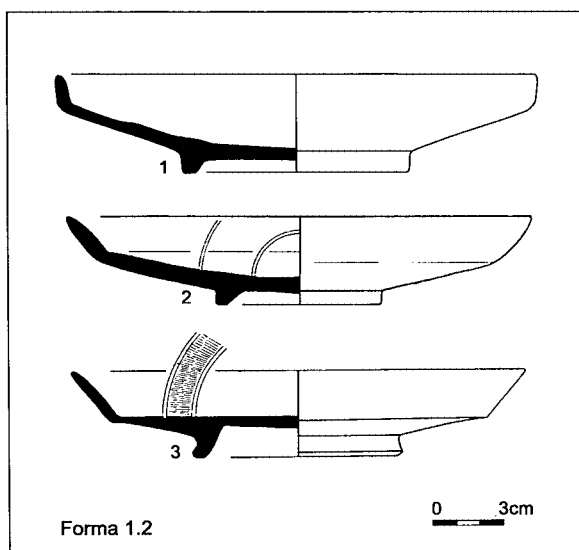

FIGURA 21

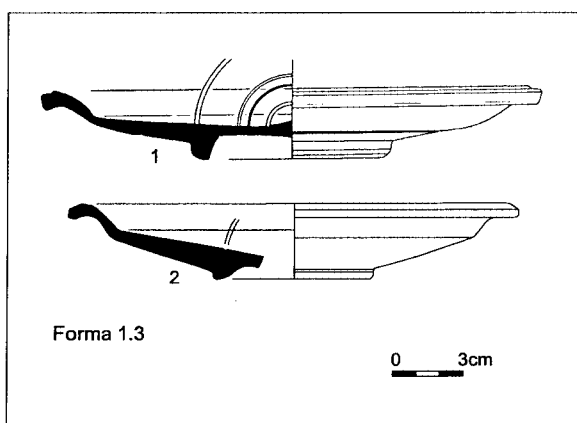

FIGURA 22

galba en negre (Casas *et al.*, 1990, 96-97, núm. 181 a 183) i en roig corall (Passelac, 1993, 533, forma Pre-Sigga 70 i, potser, 50), que Passelac data entre el -30 i el 10 dC.

A la sitja de Montfullà, se'n va recuperar un de quasi sencer, amb cercles concèntrics impresos al fons intern (fig. 17,1 i 22,1) i tres fragments de vora. En coneixem, també, un de sencer, procedent d'Empúries, de lloc indeterminat i conservat al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (Casas *et al.*, 1990, 104-105, número 204), amb cercles impresos concèntrics ornamentant el fons intern. També en coneixem un altre de sencer trobat a l'interior de la tomba d'incineració emporitana Ballesta núm. 35, on feia de tapadora de l'urna (Almagro, 1955, 36 i 68, fig. 34,4 i fig. de la pàg. 407), datada, sense evidències fermes, a època d'August (fig. 22,2), i un altre fragment, amb un diàmetre de 20 cm, es va trobar a la UE 8040 de les excavacions del puig de Sant Grau, a Caldes de Malavella (Merino, Nolla i Santos, 1994, 186, làmina de l'esquerra, núm. 23).

Amb el que tenim, caldria considerar aquest plat com a propi dels darrer quart del segle I aC. i primeres dècades del segle I dC. Les mides conegudes se situen a l'entorn de 19'5 cm de diàmetre de vora (20'4 cm de diàmetre màxim), 7'2 cm de diàmetre de base i 3'3 cm d'altura.

Variant 1.4 (fig. 23)

Plat similar a l'anterior però amb un perfil de llavi diferent. Recorda la forma Goudineau 12 b de cap al 20 aC obrada, també, en

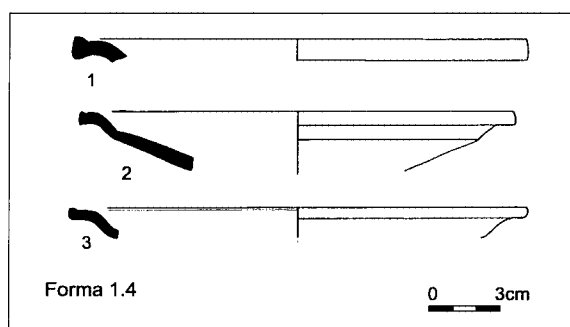

FIGURA 23

ceràmica de pasta micàcia (Casas *et al.*, 1990, 98-99, núm. 190; Passelac, 1993, 533, forma Pre-Sigga 90), per la qual l'autor francès proposa una cronologia de 15/30 dC.

Podria tractar-se, perfectament, d'una variació de la forma 1.3 ja que tant l'una com l'altra, coincideixen en el farciment de la sitja augustal de Montfullà. En efecte, en aquest lloc s'han recuperat dues vores de plat d'aquesta forma cosa que ens obliga a considerar que va coexistir amb la forma 1.3, a l'entorn del canvi d'era o poc després (fig. 17,3 i 23,1 i 3). En coneixem d'altres procedents de Girona, del farciment de la torre romana de Casa Pastors, estrat III (Nolla, 1977, 173; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 249), clarament residual, o de l'abocador fora murs (excavacions de 1974-1975, de la sala romànica de la Catedral), també sense context (fig. 23,2) (Nolla, 1980, 85-86, fig. 1,10 i 20; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 247 i 248). El diàmetre d'aquest plat se situa entre 18 i 24 cm i tindria una altura de 4 cm aproximadament.

Variant 1.5 (fig. 24)

Plat alt i de llavi ben marcat i obert. En coneixem alguns exemplars, un de força sencer,

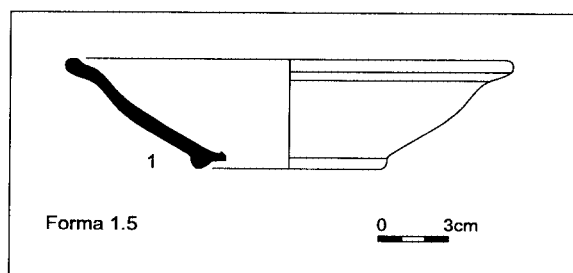

FIGURA 24

trobat entre el material de la nostra sitja (fig. 17,5 i 24) i un altre de la UE 8041, de les excavacions del puig de Sant Grau, a Caldes de Malavella, inèdit. Aquestes circumstàncies fan que proposem, inicialment, una cronologia entre el 25 aC i el 20 dC. El plat tipus tindria un diàmetre màxim d'uns 20 cm, una base de 8'2 cm i una altura d'uns 5'1 cm.

Variant 1.6 (fig. 25)

Plat alt i de llavi arrodonit. Es pot considerar una subdivisió: la forma 1.6.a, menys alta i amb carena visible i la forma 1.6.b, de perfil més arrodonit i de més alçada, que recorda la forma Goudineau 5, de cap al 35 aC. S'han trobat ormes idèntiques en la producció de ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Passelac, 1993, 533, forma Pres-Sigga 40), per a les quals s'ha proposat una datació del -30 al 10 dC.

Del primer tipus en coneixem un exemplar procedent de l'abocador fora muralla de *Gerunda*, sense context clar (fig. 25,1) (Nolla, 1980, 89-90, fig. 5,97; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 246) i un altre, de 28 cm de diàmetre, procedent de la vil·la del camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà), inèdit (fig. 25,2). Del segon en coneixem un altre, també de Girona (Nolla, 1980, 89-90, fig. 5,99; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 246).

La variant 1.6.a mostra un diàmetre màxim de 23 cm i una altura de 3 o 4 cm; la 1.6.b

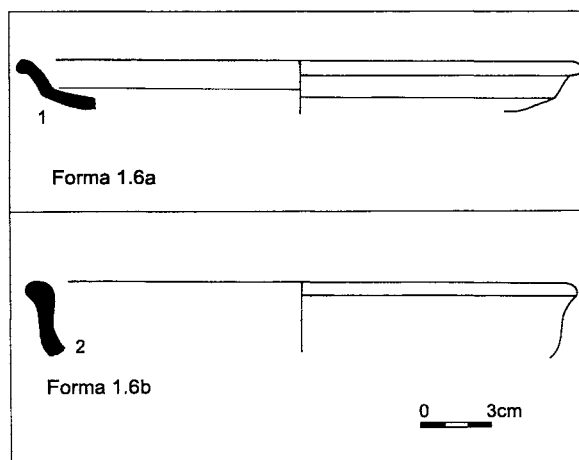

FIGURA 25

fa entre 22 i 27'8 cm de diàmetre màxim i 4 o 5 cm d'altura.

Variant 1.7 (fig. 26)

Escassament documentat. Es tractaria d'un plat de llavi engruixit i amb solcs paral·lels decorant la vora interna. També existeix en ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Passelac, 1993, 533, Pre-Sigga 110), amb una cronologia proposada entre el 10 i el 10 dC.

Se'n coneix un exemplar de l'abocador fora murs de *Gerunda*, sense datació precisa (fig. 26) (Nolla, 1980, 85-86, Fig. 1,9; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 250). Darrerament, en noves excavacions en extensió efectuades en aquell mateix lloc (campanya de 2001; Garcia *et al.*, 2002, 287-292), hem reconegut uns quants exemplars de la mateixa forma, fora de context. No té mides precises i el diàmetre màxim conegut se situa entre 20 i 30 cm.

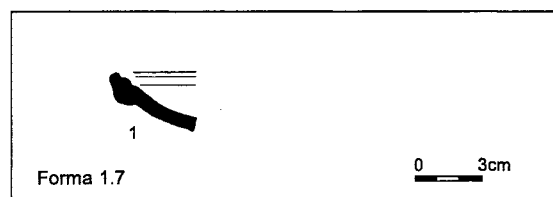

FIGURA 26

Forma 2

Escudelles (*acetabulum*, *acitabulus*). Recipient de dimensions regulars, amb diàmetre inferior a 20 cm, alt i amb peu ben definit. Ve a ser una mena de plat fondo.

Variant 2.1 (fig. 27)

Escudella de parets obertes, gran diàmetre i alçada moderada, amb peu ben definit. Es tracta d'una imitació força mimètica de la forma

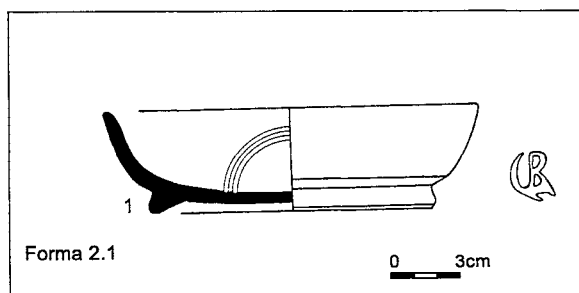

FIGURA 27

Lamboglia 1 de la ceràmica campaniana B, amb decoració de cercles impresos en el fons intern però sense els solcs paral·lels que, en la forma original, defineixen l'atuell. En coneixem un exemplar sencer trobat en el reompliment de la cisterna circular de la casa romana núm. 1 d'Empúries, en el nivell superior, que cal datar en època augustal, immediatament abans del canvi d'era (fig. 27,1) (Sanmartí i Santos, 1986-1989, 303, fig. 7,27; Casas *et al.*, 1990, 104-105, núm. 206). És rara i, com veurem, una variant puntual i atípica de la forma 2.2 (a, b, c i d).

El diàmetre màxim és de 15'3 cm, el de la base de 11 cm i l'altura de 4'5 cm.

Variant 2.2 (fig. 28 a 31)

Molt semblant a l'anterior però de forma hemisfèrica i amb un solc o solcs que, defineixen la vora externa del recipient.

La variant 2.2.a es caracteritza per dos o més solcs paral·lels decorant externament el llavi i que, en canvi, no són evidents internament (fig. 28).

Se n'han trobat alguns exemplars en el farciment de la sitja de Montfullà (fig. 18,4), alguns altres a l'antic *oppidum* de Sant Julià de Ramis, de la fase d'ocupació de segona meitat del segle I aC (Burch *et al.*, en premsa); també entre el material més tardà del jaciment indiget de Castell (Palamós, Baix Empordà) (Nolla, Palahí i Burch, 1998, 66, fig. 2,14); a la vil·la de Tolegassos (Vil·ladamat, Alt Empordà) a la UE 1013 (Casas, 1989, 60, fig. 36,14) o a la UE 2019 (Casas, 1989, 86, fig. 52,15); a Vil·lauba (Camós, Pla de l'Estany), en nivells baixrepublicans (Castanyer i Tremoleda, 1999, 176, làmina 9,12, núm. inv. 16-v-716-21), tanmateix, en aquest cas podria ser grisa clàssica, o a Empúries, en l'estrat I de l'excavació de la muralla Rubert amb una datació genèrica entre el 30 aC i el 30 dC (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 79, làmina 6,5) o en el reompliment d'una sitja de la basílica foral (UE 1105), amb datació final anterior al canvi d'era (Aquilué *et al.*, 1984, 180-181, fig. 92,13), o a la UE 8035 de les excavacions de l'edifici termal del puig de Sant Grau *Aquae Calidae* (Merino, Nolla i Santos, 1994, 179, làmina de la dreta, núm. 19).

El diàmetre màxim d'aquesta escudella fa entre 13 i 16'2 cm, el de base uns 7'8 cm i l'altura, uns 6 cm.

La 2.2.b es diferencia de l'anterior per un engruiximent intern de la vora. L'exemple paradigmàtic és l'escudella que acompanyava les cendres del difunt de la incineració núm. 1 de la petita necròpoli de l'amfiteatre (Almagro, 1955,

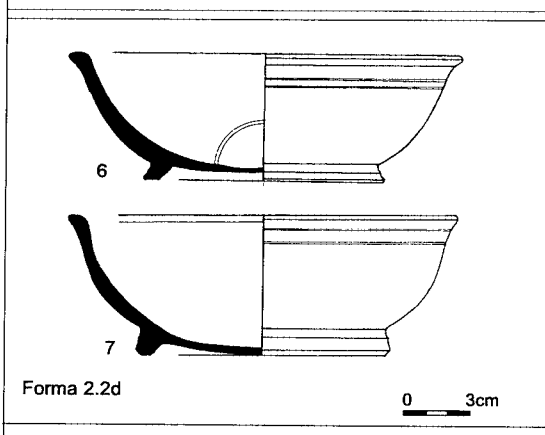
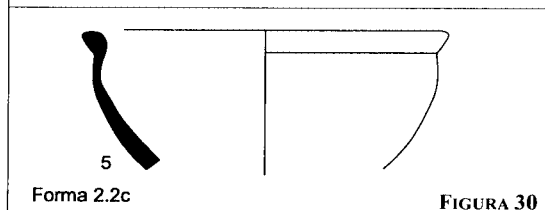
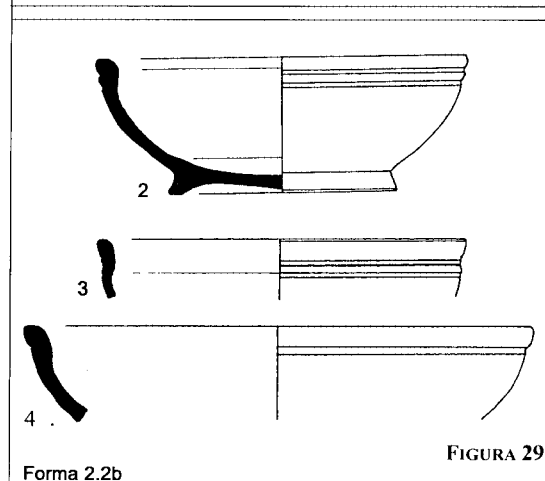
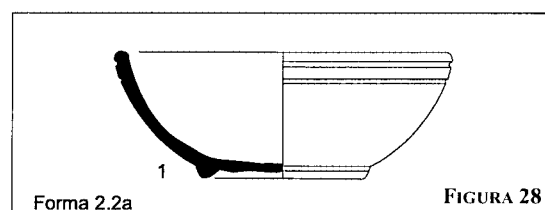

FIGURA 31

222-223 i 255, fig. 230,13 i fig. de la p. 407; Casas *et al.*, 1990, 104-105, núm. 205), en un context difícil de datar amb justesa però que s'ha situat cap als primer decennis del segle I (fig. 29,2). També s'ha trobat a la sitja de Montfullà (fig. 18,1), a la UE 1002 (dos exemplars) i a la UE 1004 (un exemplar), en un context que es dataria entre els darrers anys del segle I aC i els primers de la nova era. Així mateix la trobem a Empúries en l'estrat I de l'excavació de la muralla Rubert (30 aC-30 dC) (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 79, làmina 6,4). Semblantment, i sense cronologia ferma, a Girona (Nolla, 1980, 85, fig. 1,19 i 89-87, fig. 4,58; Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 243 i 240), al puig de Sant Grau, de Caldes de Malavella, en la UE 8040 (Merino, Nolla i Santos, 1994, 186, làmina de l'esquerra, núm. 22), a la vil·la dels Ametllers (Tossa de Mar, la Selva) (López *et al.*, 2001, 70 i 198, làmina XXV,5) o en un context de darrerria del segle I, a Vil·lauba (Pla de l'Estany) (Castanyer i Tremoleda, 1999, 204, làmina 17,4). El diàmetre de boca se situa entre 14 cm i 22'4 cm, el de la base en 9'8 cm i l'alçada de 6'2 cm.

La 2.2.c es defineix pel fet de no presentar cap solc exterior ornamental, per la lleugera carena i per una alçada considerable en relació al diàmetre de boca (fig. 30,5). Només en coneixem dos fragments, un procedent de la UE 1002 i l'altre de la UE 1003, nivells de farciments de la sitja que estem estudiant, a Montfullà (fig. 18,2), o a la UE 2411 (Casas i Nolla, 1993, 22, núm. 120) i UE 2409 (Casas i Nolla, 1993, 42, núm. 188) de Tolegassos (Vil·ladamat). El diàmetre de boca és d'uns 15 cm i l'alçada d'uns 7 cm.

La 2.2.d es caracteritza per un llavi evident i triangular (fig. 31,6 i 7). En coneixem formes idèntiques en ceràmica de pasta micàcia i engalba negra (Casas *et al.*, 1990, 100-101, núm. 180 a) i roig corall (Passelac, 1993, 534, Pre-Sigga 190), amb una cronologia proposada entre el 30 i el 20. Se n'han trobat algun fragment a la sitja de Montfullà i se n'han recuperat exemplars sencers a Tolegassos, amb solcs decoratius que marquen externament el llavi i amb cercles concèntrics impresos en el fons intern (fig. 28,6) (Merino i Rocas, 1989, 117-119, fig. 80,1; Casas *et al.*, 1990, 106-107, núm. 209) o només

marcant, per fora, el llavi (Merino i Rocas, 1989, 117-119, fig. 80,2; Casas *et al.*, 1990, 106-107, núm. 210). Altres exemplars que calia considerar procedeixen del material més modern del poblament ibèric de Castell (Palamós) (Nolla, Palahí i Burch, 1998, 66, fig. 2,13) o de la UE 2068 de Tolegassos (Casas, 1989, 123, fig. 80,1 i 2). El diàmetre màxim és de 16'5 cm, el de la base de 10'4 cm i l'altura entre 5'5 cm i 6'2 cm.

Variant 2.3 (fig. 32)

Concentra novament la personalitat diferenciadora en el llavi, triangular, engruixit i doblegat sobre si mateix. Esmentarem com a paradigma l'escudella sencera localitzada a la UE 1115 de la sitja del fòrum emporità excavada el 1982 (fig. 32,1) (Aquilué *et al.*, 1984, 156, fig. 93,4; Casas *et al.*, 1990, 106-107, núm. 212). N'hi ha altres exemplars ben conservats, entre el material de segona meitat del segle I aC del sector de la muralla nord-occidental de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis (fig. 32,2) (Burch *et al.*, en premsa), o, fora de context, entre els objectes recuperats del jaciment de l'hort d'en Bach (Maçanet de la Selva) (Nolla i Ramírez, 1995, 67, fig. 2,14 a 16). També és present en l'estrat I (30 aC-30 dC) de l'excavació de la muralla Rubert (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 78, làmina 6,3). El diàmetre de boca se situa entre 12 cm (?) i 17'2 cm, essent el més freqüent de 16 cm, el de la base entre 8'6 cm i 9'8 cm i l'altura entre 5'9 cm i 6'5 cm.

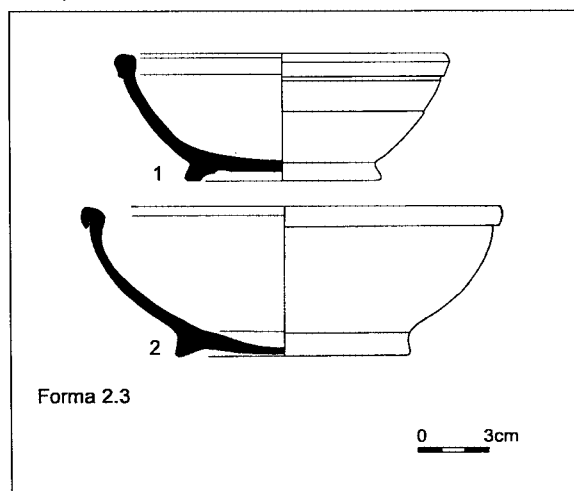

FIGURA 32

Variant 2.4 (fig. 33)

Ès defineix per un llavi triangular molt ben diferenciat. Ès produïda, també, en ceràmica de pasta micàcia i engalba negra i roig corall (Casas *et al.*, 1990, 96-97, núm. 184 i 98-99, núm. 193, respectivament).

Un exemplar prou sencer que podria servir de model, procedeix de Castell, sense context (fig. 33,1) (Nolla, Palahí i Burch, 1998, 66, fig. 2,12). S'han trobat vuit exemplars segurs a la sitja de Montfullà (fig. 18,3) i alguns altres a Tolegassos (Vil·ladamat), a les UE 1013 (Casas, 1989, 60, fig. 36,15), 2063 (Merino i Rocas, 1989, 120, fig. 77,8; Casas *et al.*, 1990, 106-107, núm. 211), 2114, dins de la sitja 2113 (Casas, Soler i Turon, 1996, 89, fig. 18,4 i 5), 2411 (Casas i Nolla, 1993, 22, núm. 121), a l'estació de l'Olivet d'en Pujol, també a Vil·ladamat (Casas, 1989, 29, fig. 11,11 i 12), o al puig de Sant Grau, a la UE 8040, també amb quatre exemplars (Merino, Nolla i Santos, 1994, 186, il·l. de l'esquerra, núm. 24 a 27), entre el material de la vil·la del camp de la Gruta, inèdit, o a Vil·lauba, en un nivell de darrerria del segle I (Castanyer i Tremoleda, 1999, 203, làmina 15,10), en un altre de finals d'aquesta centúria (Castanyer i Tremoleda, 1999, 204, làmina 17,6) i en un altre de la segona meitat del segle I (Castanyer i Tremoleda, 1999, 205, làmina 18,6). A Empúries es documenta en l'estrat I de l'excavació de la muralla Rubert (30 aC-30 dC) (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 80, làmina 7,6 i 7). El diàmetre de vora fa entre 16 cm i 18'2 cm (diàmetre màxim entre 17 cm i 19'4 cm), el de la base, uns 8 cm i l'altura, 6'4 cm.

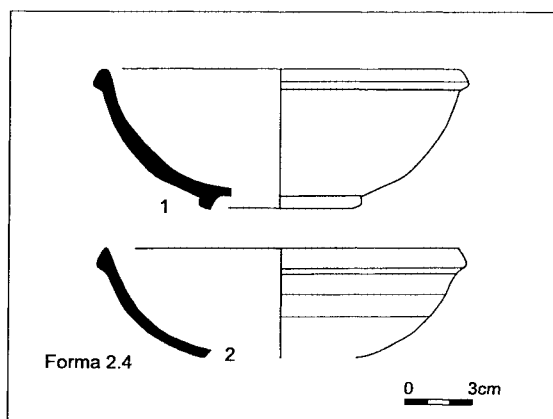

FIGURA 33

Variant 2.5 (fig. 34)

Dins d'aquest grup d'escudelles (forma 2), vindrien ara tot un seguit d'atuellis hemisfèrics sense llavi perceptible exteriorment. També obrada en ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Casas *et al.*, 1990, 98-99, núm. 191; Passelac, 1993, 534, Pre-Sigga 170 i 180). Passelac proposa datar entre el 30 i el 30 dC i primer terç del segle I, respectivament. La forma 2.5 la reservariem a un recipient amb un solc que decora el llavi, imperceptible i cercles concèntrics impresos en el fons intern. N'és el paradigma l'exemplar que acompanyava com a ofrena la incineració Ballesta núm. 40 d'Empúries (Almagro, 1955, 36 i 72, fig. 39,2 i fig. de la pàg. 407; Casas *et al.*, 1990, 104-105, núm. 205) que no es pot datar amb precisió (fig. 34,1). El diàmetre de la vora de 19'4 cm, el de la base, de 7'5 cm i l'altura, de 6'8 cm.

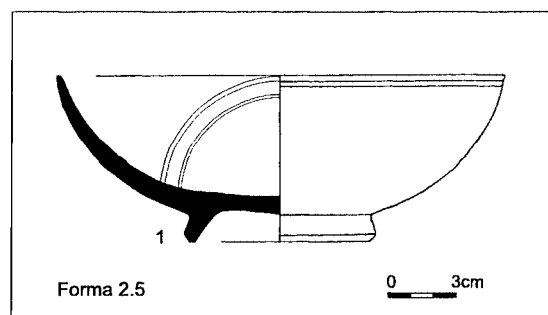

FIGURA 34

Variant 2.6 (fig. 35)

Com veurem, és un recipient ben representat que es caracteritza per un engruiximent significatiu de la part interior de la vora. En la

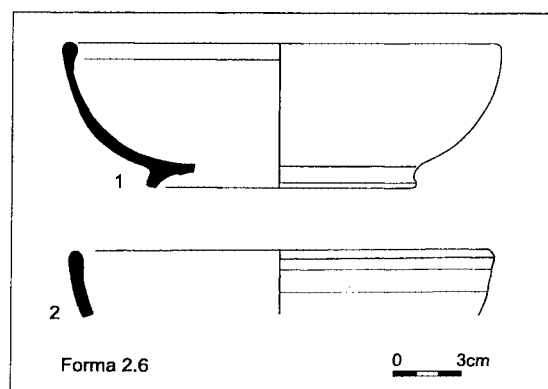

FIGURA 35

sitja de Montfullà en coneixem 9 exemplars. És una atuella ben representat entre el material propi de la segona meitat del segle I aC del sector de l'entorn de la muralla de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis (Burch *et al.*, en premsa), amb peces força senceres (fig. 32,1). En trobem altres exemples a les UE 1006 (Casas, 1989, 55, fig. 31,7) i 1012 (Casas, 1989, 59, fig. 35,4) de la vil·la de Tolegassos, o entre el material baix-republicà de Vil·lauba (Castanyer i Tremoleda, 1999, 176, làmina 9,13), o a Empúries, entre els objectes procedent de la sitja de la basílica foral explorada el 1982 (Aquilué *et al.*, 1984, 156, fig. 92,12; Casas *et al.*, 1990, 104-105, núm. 207). El diàmetre de vora se situa entre els 15'6 cm i els 20'6 cm, el de la base de 12'8 cm i l'alçada, d'uns 7 cm.

Variant 2.7 (fig. 36)

Més pròxima a la 2.5, es caracteritza per un perfil de parets més rectes i lleugerament obertes i amb un solc a la paret externa que marcaria el pas simbòlic de la panxa al llavi. En exemplars ben conservats no es estrany de trobar-hi cercles concèntrics impresos en el fons intern, com es pot observar en una d'aquestes escudelles localitzada a l'interior de l'estrat VI B de l'excavació "Cuina" de la casa Pastors (fig. 36,1) (Girona) (Nolla, 1982, 146, fig. 12; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 244). En aquesta mateixa excavació, a l'estrat V B, trobem un exemplar idèntic (Nolla, 1977, 879-880) i també en trobem un altre de la sitja de Montfullà, objecte d'aquest estudi. El diàmetre de vora fa uns 16 cm, el de base, 8'4 cm i l'alçada, uns 6'5 cm.

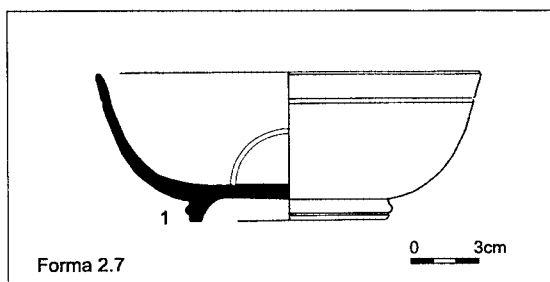

FIGURA 36

Variant 2.8 (fig. 37)

És una escudella de parets obertes, carena marcada i llavi curt, evident, recte i llis (2.8.a) o decorat amb solcs paral·lels (2.8.b). Se n'ha trobat una forma similar en ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Passelac, 1993, 534, Pre-Sigga 200) amb datació proposada entre 10 i 30 dC.

Un exemplar ben conservat (forma 2.8.b) procedeix del farciment d'una cisterna de la Neàpolis emporitana excavada el 1985 (UE 1048) (fig. 37,1) (Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 238). De la variant 2.8.a, en coneixem uns fragments de l'estrat II (30 aC-30 dC) de l'excavació de la muralla Rubert d'Empúries (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 74, làmina 4,2 i 3) i un altre trobat entre el material que colgava una cisterna a Serra de Daró (Nolla i Casas, 1984, 148, làmina XLVII, 11). El diàmetre de vora entre 16'2 cm i 18 cm.

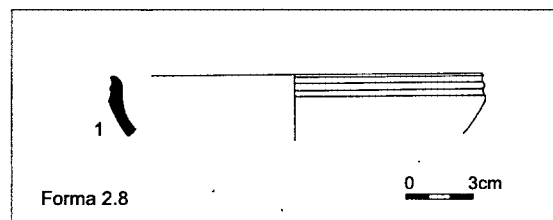

FIGURA 37

Variant 2.9 (fig. 38)

Correspon a una altra escudella de perfil arrodonit amb llavi evident, diferenciat i perfectament recte amb un cercle imprès a la cara superior. Es similar a la forma Goudineau 7, en aquest cas, una copa, que apareix cap al 30 aC. L'exemplar més ben conegut procedeix de l'es-

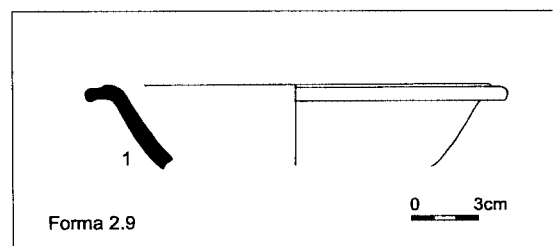

FIGURA 38

trat II A, augustal, de l'excavació emporitana de la muralla Rubert (fig. 38,1) (Casas *et al.*, 1990, 106-107, núm. 214). El diàmetre de vora fa entre 16 i 18 cm i l'altura, uns 6 cm.

Forma 3

Escudelles petites o gots més amples que alts. La forma 3, amb les variants que definirem tot seguit, la reservem per a petits atuells en forma d'escudella, més amples de funció polivalent i complementària.

Variant 3.1 (fig. 39)

És un recipient ben conegut entre les ceràmiques emporitanes clàssiques i de llarga tradició. Entre el material tardà aquesta és una forma rara, escassament representada. Tanmateix, la seva presència entre el material exclusivament augustal del farciment de la cisterna de Serra de Daró (fig. 39,1) (Casas, 1982, 333-334, làmina IV, 5 a 7; Nolla i Casas, 1984, 149, làmina XLVIII, 8 a 10) és una prova ferma que va continuar obrant-se més enllà del tercer quart del segle I aC. A Empúries és present entre el material de l'estrat I de l'excavació de la Muralla Rubert (30 aC-30 dC) (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 82, làmina 8,5 i 83, làmina 8,7).

Les mides conegudes ens mostren un atuell d'entre 7'4 cm i 8'5 cm de diàmetre de vora, uns 3'6 cm de diàmetre de base i entre 2'8 cm i 3'8 cm d'altura.

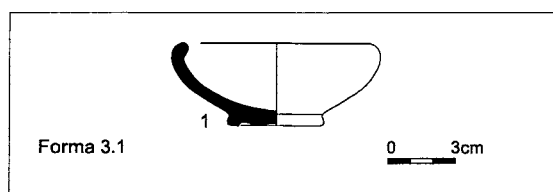

FIGURA 39

Variant 3.2 (fig. 40)

Correspondria a un atuell hemisfèric, amb peu ben definit i sense llavi. És similar a la forma Ritterling 8, que apareix cap al 30 aC. En coneixem d'obrats en ceràmica de pasta

micàcia i engalba negra (Casas *et al.*, 1990, 96-97, núm. 187 i 100-101, núm. 187 a).

Se'n va recuperar un exemplar sencer a l'interior de la sitja de Montfullà (fig. 19,4 i 40,1) i uns fragments de la UE 8040 de l'excavació del puig de Sant Grau, a Caldes de Malavella (Merino, Nolla i Santos, 1994, 186, il·lustració de l'esquerra, núm. 28 i 29). El diàmetre de vora fa entre 8'4 cm i 10 cm, el de base, 4'8 cm i l'altura, 4 cm.

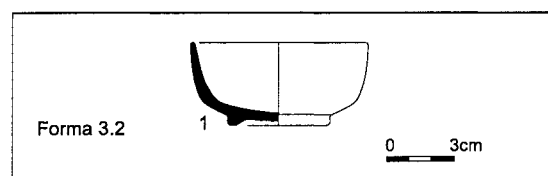

FIGURA 40

Variant 3.3 (fig. 41)

La reservem a una versió en miniatura de la forma 2.9. Recorda la forma Goudineau 7, arcaica, de vers el 30 aC. També obrada en ceràmica de pasta micàcia i engalba negra (Casas *et al.*, 1990, 96-97, núm. 186 i 100-101, núm. 185 a) i roig corall (Passelac, 1993, 533, Pre-Sigga 60), datada, en aquest cas, entre 30 i 10.

A la sitja de Montfullà s'hi va trobar un exemplar sencer i un fragment d'un altre exemplar (fig. 19,3 i 41,1). També se'n va trobar un a *Aquae Calidae*, a l'excavació del puig de Sant Grau, UE 8040 (Merino, Nolla i Santos, 1994, 186, il·lustració de l'esquerra, núm. 31). A Tollegassos (Vil·ladamat) de la UE 2405, nivell de farciment de la sitja 2404, n'hi ha un altre (Casas, Soler i Turon, 1996, 77, fig. 8,6). El diàmetre de boca se situa entre 9 cm i 11 cm, el de base és de 5'6 cm i l'altura, de 3'6 cm.

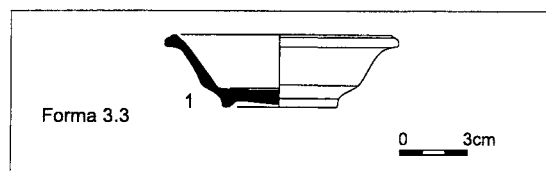

FIGURA 41

Variant 3.4 (fig. 42)

És similar a l'anterior però amb la vora més complexa. Podria estar inspirada en la forma Goudineau 18, que apareix vers el 12 aC. L'única peça que coneixem procedeix de Tolegassos, de la UE 2408 (fig. 42,1) (Casas i Nolla, 1993, 65, núm. 403). El diàmetre de boca coneguts entre 8 cm i 14 cm.

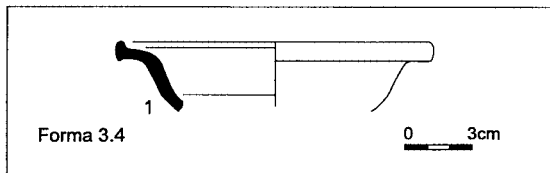

FIGURA 42

Variant 3.5 (fig. 43)

És un petit atuell de parets molt obertes i un llavi definit per una forta rebava. Dues peces senceres acompanyaven com a ofrena la incineració Torres núm. 59, d'Empúries (Almagro, 1955, 137 i 189-191, fig. 162, 24 i 25) que s'ha datat de la primera meitat o de mitjan segle I. Se'n coneixen altres fragments trobats al puig de Sant Grau, a Caldes de Malavella, a la UE 8040 (fig. 43,1) (Merino, Nolla i Santos, 1994, 182, il·lustració de la dreta, núm. 1), juntament amb altres fragments inèdits.

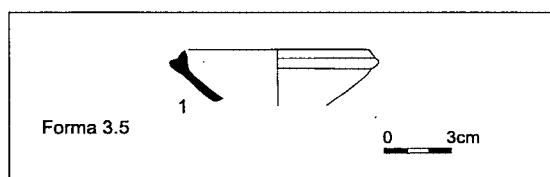

FIGURA 43

Variant 3.6 (fig. 44)

Copa de parets obertes i arrodonides i llavi engruixit, externament de secció circular. És obrada, també, en ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Passelac, 1993, 533, Pre-Sigga 120 i 140) que es dataria entre 30 i 20 dC. En coneixem un exemplar entre el material de la sitja colgada a finals d'època augustal o poc després, a Montfullà (fig. 18,5 i 44,1), i altres fragments, inèdits, de l'excavació de

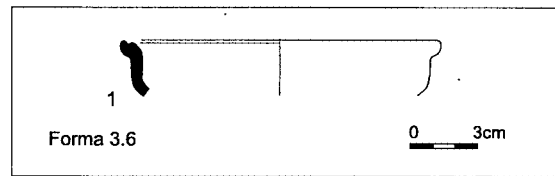

FIGURA 44

2001 al subsòl de la catedral de Girona (Garcia *et al.*, 2002, 287-292). Els diàmetres de boca coneguts fan entre 15'2 cm i 8 cm i l'altura és d'uns 3'5 cm.

Forma 4

Gots (*cupa*, *cupella*, *urnula*). Recipient de petites dimensions, més alt que ample, amb o sense, de forma més o menys globular i llavi diferenciat. Serveix per beure.

Variant 4.1.(fig. 45)

Amb peu. No és altra cosa que una adaptació de la forma Marabini IV de la ceràmica de parets fines d'origen itàlic (Mayet III), pròpia del segle I aC.

Se n'ha localitzat una peça sencera a la UE 1002 de la sitja augustal de Montfullà (fig. 19,6

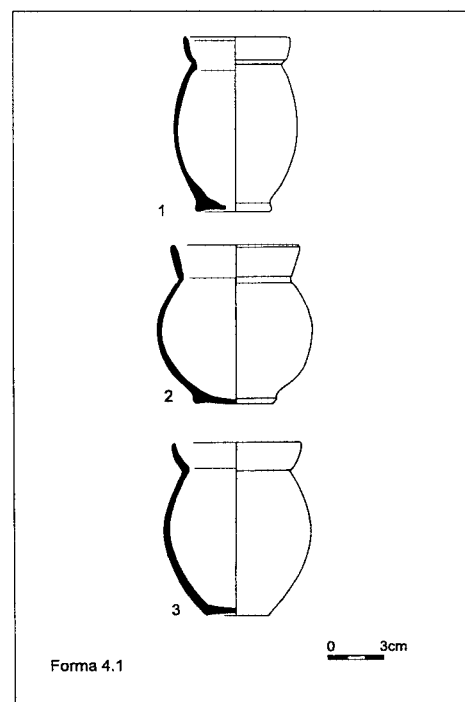

FIGURA 45

i 45,1) i dos fragments més a la UE 1004 del mateix dipòsit. La mateixa forma, més globular, és coneguda a Empúries però se'n desconeix la procedència (fig. 45,2) (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 221). La variant 4.1.b és idèntica però àpoda. N'és un excel·lent exemple el got procedent de les excavacions del pàrquing davant la porta de la Neàpolis emporitana, dins del qual es conservaven 89 denaris d'argent (fig. 45,3) (Sanmartí, Nolla i Aquilué, 1983-1984, 149-150, fig. 40; Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 220).

Els diàmetres de boca se situen entre 5'6 cm i 6'6 cm, el diàmetre màxim entre 7'2 cm i 8'2 cm, el de base entre 3'2 i 4 cm i l'altura, entre 8'5 i 10 cm.

Variant 4.2 (fig. 46)

No és, sinó, el got bicònic sense nansa. Cal posar atenció ja que si només en tenim un fragment no quedarà mai clar si correspon a aquesta forma o a la 5.1, nansada (*infra*). La subvariant 4.2.a mostra una decoració de filets paral·lels en relleu a la cara externa del recipient (fig. 46,1 i 2). En coneixem exemplars procedents d'Empúries, de l'excavació de l'àrea del pàrquing (Sanmartí, Nolla i Aquilué, 1983-1984, 149-150, fig. 38,24; Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 222), de Tolegassos, de les UE 1013 (Casas, 1989, 60, fig. 36,13), 2063 (Casas, 1989,

120, fig. 77,9), 2116 i 2117, nivells de farciment de la sitja 2113 (Casas, Soler i Turon, 1996, 91, fig. 20,4 i 95, fig. 22,8, respectivament) 2124 (Merino i Rocas, 1989, 118, 77,9; Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 223) o 2405, farciment de la sitja 2404 (Casas, Soler i Turon, 1996, 79, fig. 10,14), sempre tenint en compte que en alguns casos hi ha la possibilitat que correspongui, realment, a la forma 5.3, idèntica però amb una nansa; de l'Olivet d'en Pujol, també a Vil·ladamat (Casas, 1989, 34, fig. 15,11), de Serra de Daró (Casas, 1982, 333.334, làmina IV,3; Nolla i Casas, 1984, 140, làmina XL-VIII,11), del camp del Bosquet, a Camallera (Alt Empordà) (Casas, 1980, 79, làm II,1; Nolla i Casas, 1984, 98, làmina XXIX,8). El diàmetre fa entre 5'7 cm i 8 cm, el de base, aproximadament 3'4 cm i l'altura, 7'2 cm

La subvariant 4.2.b, sense filets ornamentals, és present entre les ofrenes de la incineració Torres núm. 40 (Almagro, 1955, 137 i 172-173, fig. 134,3) i núm. 47, d'Empúries (Almagro, 1955, 137 i 177, fig. 151,11), amb cronologia proposada, per al primer enterrament, de mitjan segle I (fig. 46,3). Entre el material del farciment de la sitja de Montfullà, hi ha fragments de la forma 4.2, sense més precisions. El diàmetre de boca de 9 cm (10 cm el màxim), el de base, de 5 cm i l'altura, de 10 cm.

Variant 4.3 (fig. 47)

Es pot dividir en dues subvariants. La 4.3.a és un got globular, sense coll i llavi evident i obert, sense peu. S'inspira en la forma Mayet XXI, augustal (o la còpia). En coneixem un

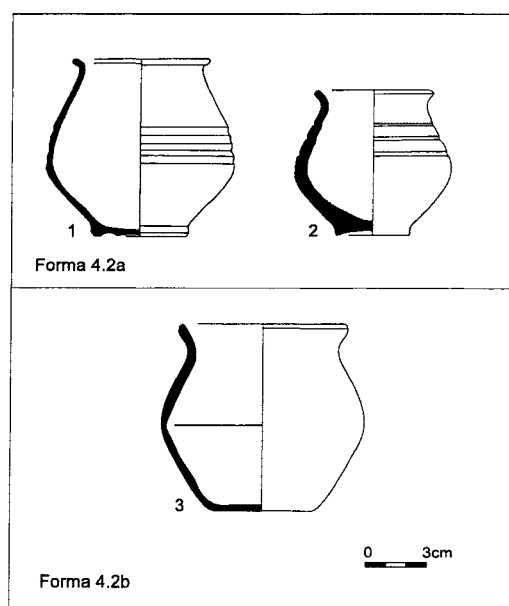

FIGURA 46

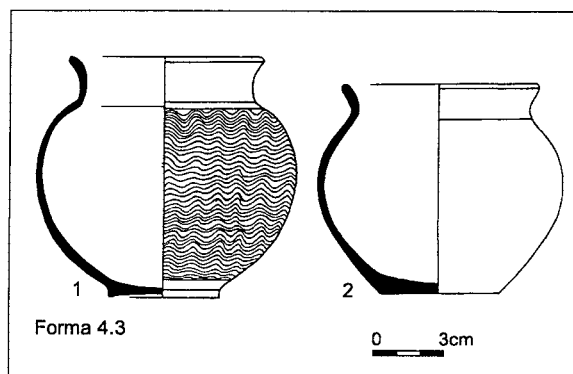

FIGURA 47

exemplar sencer, de la Neàpolis emporitana, de procedència indeterminada (fig. 44,2) (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 224) i un altre de molt semblant de la incineració núm. 8 de la necròpoli Sabadí (Almagro, 1955, 252-253). La variant 4.3.b es defineix per la presència d'un peu evident. N'és el paradigma una peça sencera trobada a Empúries, fora de context (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 225), bellament decorada (fig. 47,1). De Serra de Daró en coneixem un fragment, també decorat, que, com que no té peu, només podem assimilar a la forma 4.3 (Casas, 1982, 333-334, làmina IV,4). El diàmetre de boca fa 8 cm, el diàmetre màxim fa entre 10'2 cm i 11 cm, el de base entre 4'4 cm i 5 cm i l'altura entre 9 i 10'2 cm.

Variant 4.4 (fig. 48)

És una variant de la 4.3.b però definida per un diàmetre molt més gran de boca. Se n'ha trobat un exemplar a Montfullà (fig. 19,7). En són un excel·lent exemple dues peces decorades procedents de Tolegassos, de la UE 2006 (Merino i Rocas, 1989, 159-160, fig. 105,15 i 105,9; Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 236 i 237) (fig. 48,1 i 2), on també s'han recuperat altres fragments (UE 2062, Casas, 1989, 114, fig. 72,5; UE 2006, Casas, 1989, 154, fig. 105; UE 2408, Casas i Nolla, 1993, 65, núm. 402). També se n'han identificat a l'excavació del

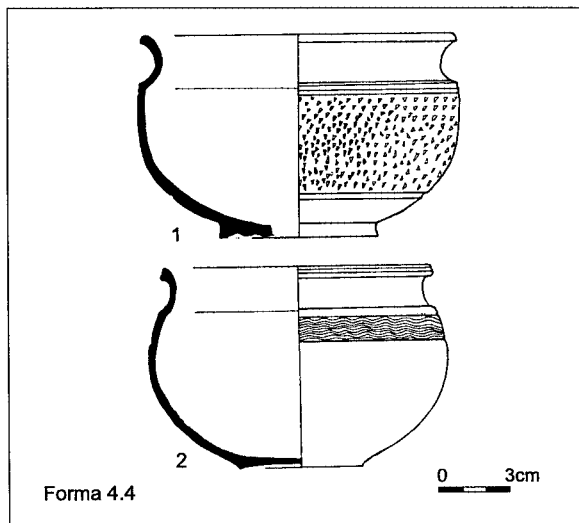

FIGURA 48

puig de Sant Grau, a Caldes de Malavella, a la UE 8030 i 8040 (material inèdit). El diàmetre de vora se situa entre 11 i 13'2 cm, el diàmetre màxim entre 11'8 cm i 13'5 cm, el de base, entre 5'3 cm i 6'5 cm, i l'altura, entre 8'5 cm i 8'8 cm.

Variant 4.5 (fig. 49)

És un petit got sense coll i llavi exteriorment arridonat, àpode. Només se'n coneix un únic exemplar, procedent de la tomba d'incineració Torres núm. 53, d'Empúries (fig. 49,1) (Almagro, 1955, 137 i 182-183, fig. 156,6).

El diàmetre de boca és de 5'5 cm, el màxim de 7 cm, el de base és de 5'5 cm, i l'altura, de 5'8 cm.

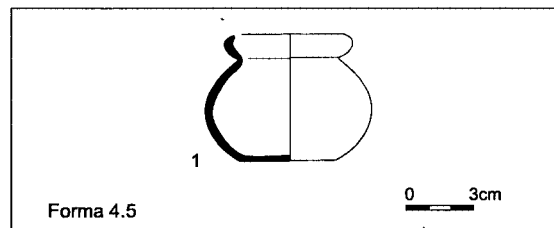

FIGURA 49

Forma 5

Ansats o tupí de petites dimensions (*fidel·lia*, *urceus*, *urceolus*). Dins de la tradició del got bicònic, amb nansa, la peça més característica de la ceràmica grisa de la costa catalana i de la ceràmica emporitana clàssica.

Variant 5.1 (fig. 50)

Recipient bicònic convencional, amb peu evident. Cal anar en compte amb aquesta forma ja que si no s'identifica amb claredat la nansa o l'arrancament es pot confondre fàcilment amb la forma 4.2. Certament, en altres ocasions havíem plantejat la desaparició quasi total del bicònic a partir del darrer terç o del darrer quart del segle I aC. Ara, amb dades noves, cal que matisem aquella opinió.

La variant 5.1 és força més present del que podíem sospitar, tot i que va deixar de ser una de les formes amb més acceptació, tal com ha-

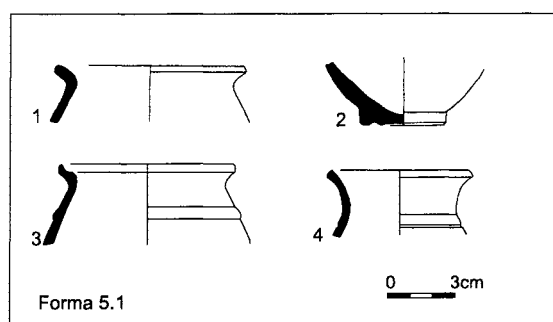

FIGURA 50

via estat des del segle IV aC. N'assenyalem la presència en els nivells d'abandonament de l'establiment agrícola de l'Olivet d'en Pujol (Vil·ladamat) (Casas, 1989, 34, fig. 15,12), a Tolegassos (Vil·ladamat), en la UE 1006 (Casas, 1989, 55, fig. 31,9), en la UE 2415 (Casas i Nolla, 1993, 15, fig. núm. 27 de la pàgina 16) i en la UE 2113 (Casas, Soler i Turón, 1996, 90, fig. 19,8) i a la gran sitja de Montfullà, objecte d'aquest estudi (fig. 19,1 i 2). Hem de tenir en compte que deu haver aparegut en altres llocs però com que només es tracta de fragments on no és possible saber si tenien, o no, nansa, poden hacer estat classificat com a gots de la variant 4.2. a. El diàmetre de vora fa uns 8 cm, el de base, entre 3'5 cm i 4'5 cm, i l'altura, uns 10 cm.

Variant 5.2 (fig. 51)

Rara. Sembla inspirada en les formes Mayet VI i VII, del segon i tercer quart del segle I aC. Només en coneixem un exemplar sencer procedent de la Neàpolis d'Empúries, fora de context (fig. 51,1) (Casas *et al.*, 1990, 108-109, núm. 216) amb una curiosa decoració que consistia, abans de la cuita, en uns enfonsa-

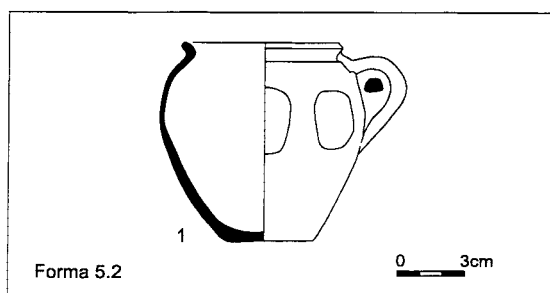

FIGURA 51

ments de la paret cap endins, tots iguals i a la mateixa altura. Aquest tupí, amb una única nansa, és àpode. Hi ha precedents d'aquesta forma en època baix-republicana, com la forma 4 de la sitja Gall 1 (Aquilué *et al.*, 1984, 371-372, fig. 129,5). Recorda, pel perfil i per la decoració, recipients de ceràmica de parets fines augustals o no gaire posteriors (Vegas, 1973, 76-77, fig. 25,3 a 6). El diàmetre de vora és de 6'8 cm, el màxim, de 9 cm; el de base de 3'5 cm, i l'altura, de 8'7 cm.

Variant 5.3.(fig. 52)

Poc coneguda, només a partir d'un fragment procedent d'una cisterna de la Neàpolis excavada el 1985, amb un farciment produït durant el principat de Claudi, en la UE 1048 (fig. 52,1) (Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 234). Li suposem, pel diàmetre i la forma, l'existència d'una nansa. Se n'han trobat dos exemplars a Tolegassos, a la sitja 2404, UE 2405 (Casas, Soler i Turón, 1996, 79, fig. 10,13 i 14). El diàmetre de vora és de 12 cm.

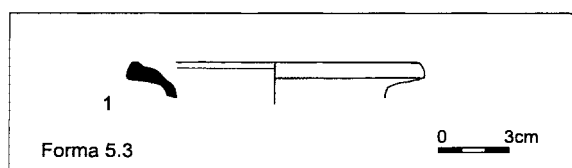

FIGURA 52

Variant 5.4 (fig. 53)

També insuficientment coneguda. Recorda una ampolla, amb el coll ben diferenciat, curt i cilíndric. L'exemplar que coneixem es va trobar a les excavacions de 1974 a la sala romànica del subsòl del claustre de la catedral de Girona (fig. 53,1) (Nolla, 1980, 87, fig. 4,55; Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 232).

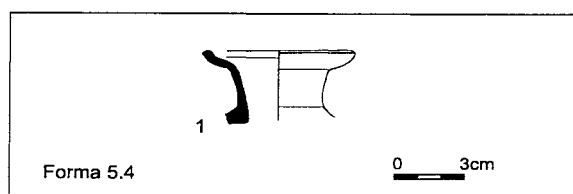

FIGURA 53

Forma 6

Copa (*calix*). Got amb dues nanses contraposades. Com veurem, en coneixem dues variants d'origen i de forma ben diferents.

Variant 6.1 (fig. 54)

Aquesta copa, d'aspecte globular, poc esvelta i poc documentada no és sinó, segons pensem, el darrer estadi evolutiu de les copes de la forma F-I (Barbera, Nolla i Mata, 1993, 40-41, làmina 13), sovint amb decoració pintada i l'origen, evolució i peculiaritats de les quals hem intentat descriure recentment (Nolla, 1999, 187-188). També obrada en ceràmica de pasta micàcia i engalba roig corall (Passelac, 1993, 535, Pre-Sigga 300), datada entre el 30 i el 20. En coneixem un exemplar sencer, procedent de la sitja 1007 de Montfullà (fig. 19,5 i 54,1) i un fragment notable, sense peu, de la UE 2086 de la vil·la de Tolegassos (Casas, 1989, 96, fig. 61,9). Però cal tenir present que els fragments massa petits podrien confondre's amb les formes 4 i la 5. El diàmetre de vora fa de 8 cm a 10 cm, el màxim, entre 9 cm i 12'5 cm, el de base, de 4'8 cm, i l'altura, de 7'3 cm a 10 cm.

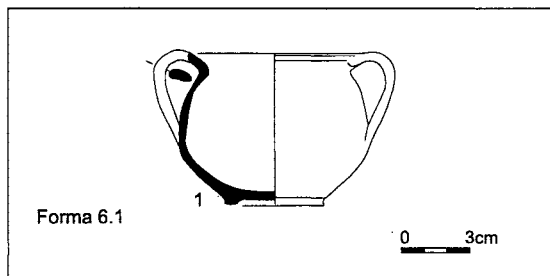

FIGURA 54

Variant 6.2 (fig. 55)

Copa d'imitació, en primer lloc, de les ceràmiques de parets fines (per exemple la forma Mayet VIII, però amb nanses) i de prototips metàl·lics, que se sol datar en la segona meitat del segle I aC. L'exemplar més ben conservat que coneixem és una peça notable, amb el peu ben marcat, encara amb el perfil característic de les ceràmiques emporitanes *clàssiques*, de panxa globular, baixa, carena molt marcada i llavi molt alt i obert i a bastament decorat amb rodeta amb

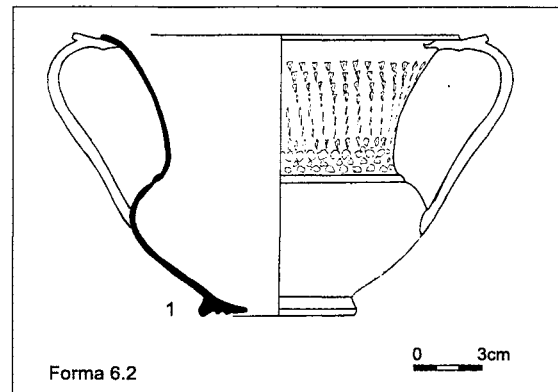

FIGURA 55

tres motius diferents. Es va trobar a la sitja 2113, a la UE 2114 de Tolegassos (Vil·ladamat) (fig. 55,1) (Casas *et al.*, 1990, 108-109, núm. 219; Casas, Soler i Turon, 1996, 90, fig. 19,1 a 3). El diàmetre de vora és de 15'3 cm, el de base, de 6'5 cm, i l'altura, de 12'2 cm.

Variant 6.3 (fig. 56)

És semblant a l'anterior, de forma més globular, llavi molt més curt i nanses elegants, amb aplics. És una imitació directa de la forma Mayet X, de la segona meitat del segle I aC i d'inicis del següent. La decoració, de fines estries triangulars, ocupa la paret exterior de la panxa. Se n'ha localitzat un exemplar al mateix lloc que la variant 6.2 (fig. 56,1) (Casas *et al.*, 1990, 108-109, núm. 218; Casas, Soler i Turon, 1996, 90, fig. 19,1 a 3) i un altre, a la mateixa vil·la, a la UE 2062, també decorat (Casas, 1989, 118, fig. 75,12). El diàmetre de vora és de 14'5 cm, d'uns 15 cm, el diàmetre màxim, d'uns 15 cm, i l'altura podria ser d'uns 9 o 10 cm.

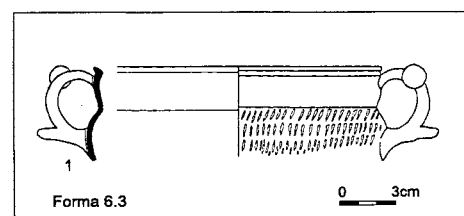

FIGURA 56

Forma 7

Gerra (*urceus*, *oenophorum*). Un recipient de dimensions mitjanes, amb una nansa, que

s'usava per servir (i guardar) líquids, versemblantment per beure a taula. Com que es tracta d'una forma poc documentada i, per tant, suposadament rara no és fàcil subdividir-la en variants. En coneixem de dues vores diferents, una –variant 7.1– té la nansa engaxada per sota del llavi, i cara exterior suament costellada. En coneixem un bon fragment procedent de la UE 1048, un reompliment que colgava una cisterna de la Neàpolis excavada el 1985, amb un context de segon quart avançat del segle I (fig. 57,1) (Nolla.1992, 83-89; Casas *et al.*, 1990, 112-113, núm. 231). La segona variant, 7.2, de la nostra sitja (Montfullà), té un perfil més propi de les ceràmiques emporitanes “clàssiques” i la nansa enganxada al llavi (fig. 17,4 i 58,1). També coneixem un fons globular, força esvelt, amb un peu marcat i un fons còncau i umbilicat que no podem atribuir a cap de les dues variants, i que procedeix de la UE 2124 de Tolegassos (fig. 57,2) (Casas *et al.*, 1990, 108-109, núm. 217). Se n'han trobat altres exemples al camp del Bosquet (Camellera) (Casas, 1980, 78-79, làmina II,2; Nolla i Casas, 1984, 98), o novament a Tolegassos a la sitja 2404, UE 2405 (Casas, Soler i Turon, 1996, 77, fig. 8,2 i 8) o a la sitja 2113, UE 2114 (Casas, Soler i Turon, 1996, 89, fig. 18,6).

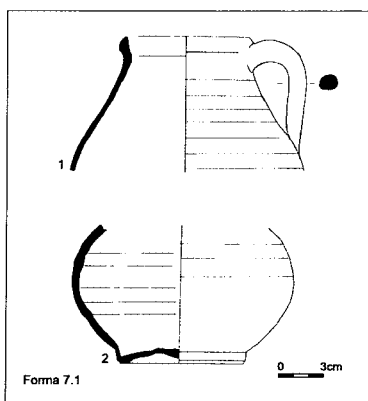

FIGURA 57

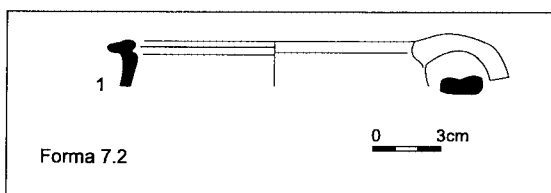

FIGURA 58

La variant 7.1 mostra un diàmetre de boca de 8 cm, amb un diàmetre màxim de 15'6 cm i una altura aproximada d'uns 20 cm. La 7.2 té un diàmetre de vora d'uns 15'6 cm.

Forma 8

Urna (*urna*). Recipient alt, de boca ampla i amb peu molt simple o sense peu la qual cosa determinaria les dues variants principal.

Variant 8.1 (fig. 59)

Recipient de tronc cònic, de petit peu anular, amb carena molt marcada i amb un fillet ornamental al coll i llavi senzill però evident. Té l'origen en el repertori de l'emporitana *clàssica*, forma G-II (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 42, làmina 13). En coneixem dos exemplars sençers. Un procedeix de la incineració núm. 40 de la necròpoli Ballesta, d'Empúries, no gaire ben datada (fig. 59,1) (Almagro, 1955, 36 i 72, fig. 39,1; Casas *et al.*, 1990, 108-109, número 215). L'altre, idèntic però més cilíndric, es va trobar entre el reompliment de la sitja de Montfullà, objecte d'aquest estudi (fig. 17,6 i 59,2). El diàmetre de boca se situa entre 13 cm i 15 cm, el màxim, entre 16'4 cm i 17 cm, el de base, entre 7 cm i 7'4 cm, i l'altura, entre 10'3 cm i 12 cm.

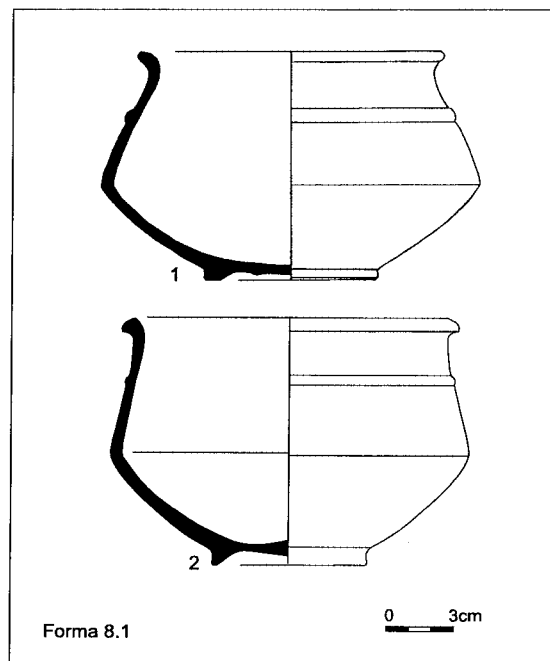

FIGURA 59

Variant 8.2 (fig. 60)

Urna característica, àpoda, amb coll molt curt o sense coll i amb llavi evident, més o menys marcat. En coneixem un exemplar sencer aparegut a Tolegassos (Vil·ladamat), a la UE 2124 (fig. 60,1) (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 230), un altre, fragmentat, de la UE 2096 (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 228), un altre de la UE 2019 (Casas, 1989, 86, fig. 52,16), un altre de la UE 2415 (Casas i Nolla, 1993, 15, fig. núm. 26), tots del mateix jaciment i, finalment, un altre que es va trobar a la sitja de la basílica del fòrum emporità explorada el 1982, amb una datació augustal, anterior al canvi d'era (fig. 60,3) (Aquilué *et al.*, 1984, 156, fig. 93,1; Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 229). El diàmetre de vora fa entre 11'5 cm i 12 cm, el màxim, entre 12'5 cm i 13'4 cm, el de base, uns 6 cm, i l'altura, 13'4 cm.

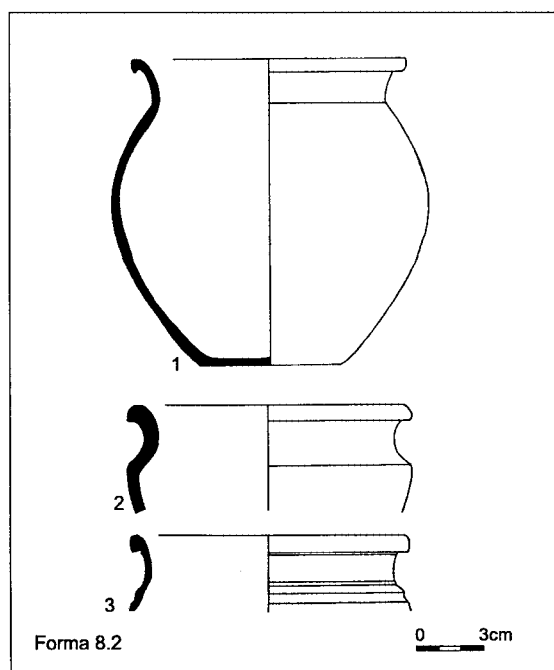

FIGURA 60

Variant 8.3 (fig. 61)

És semblant a l'anterior però sense coll i llavi evident obert cap enfora. Se'n va trobar un exemplar a Empúries, en una sitja de la basílica foral explorada el 1982 (fig. 61,1) (Aquilué *et al.*, 1984, 156, fig. 92,18; Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 226), uns altres a la vil·la

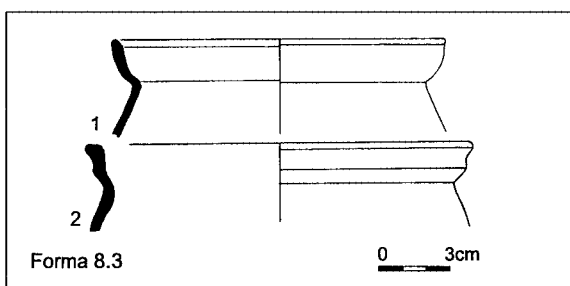

FIGURA 61

de Tolegassos, de la UE 2114 (Casas *et al.*, 1990, 110-111, núm. 227), a la UE 2412 (Casas i Nolla, 1993, 11, fig. núm. 21) i a la UE 2405, farciment de la sitja 2404 (Casas, Soler i Turon, 1996, 77, fig. 8,7). El diàmetre de vora fa entre 13'5 i 15'8 cm.

Variant 8.4 (fig. 62)

Es diferencia de les anteriors per l'existència d'un coll decorat amb motlures, entre la vora i la panxa, i un llavi triangular. En tenim un exemple al mas de Dalt (Canapost, Forallac), fora de context (fig. 62,1) (Nolla, 1987, 76-77, fig. 9,6; Casas *et al.*, 1990, 114-115, núm. 251). També en coneixem alguns exemplars més ben datats, amb una cronologia plenament augustals, procedents de Tolegassos (Vil·ladamat), UE 2411 (Casas i Nolla, 1993, 22, fig. núm. 118 i 119), UE 2404 (Casas i Nolla, 1993, 42, núm. 190; Casas, Soler i Turon, 1996, 77, fig. 8,5) i UE 2113 (Casas, Soler i Turon, 1996, 90, fig. 19,9). El diàmetre de vora fa uns 12'5 cm.

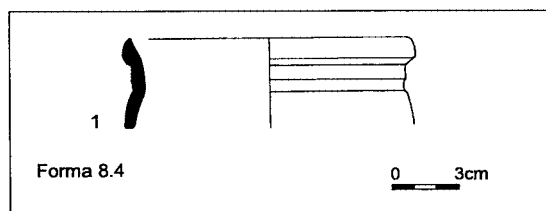

FIGURA 62

Forma 9

Gibrell (*labrum*, *labellum*). Recipient de parets obertes, de boca de gran diàmetre i llavi engruixit, ben marcat. Només en coneixem un exemplar parcialment conservat, trobat a la UE

2405, reompliment de la sitja 2404, en un context augustal anterior al canvi d'era (fig. 63,1) (Casas, Soler i Turon, 1996, 77, fig. 8,3). El diàmetre de vora és de 24'5 cm i altura, d'uns 8 o 9 cm aproximadament.

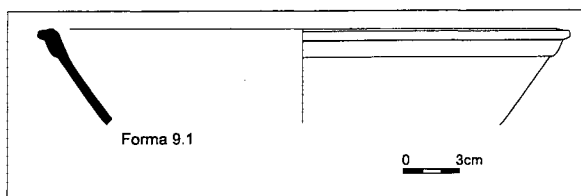

FIGURA 63

Decoracions

Dins de la tradició de les ceràmiques emporitanes tenim algunes decoracions senzilles (Nolla, 1982, 133-155) com poden ser els solcs, petits, paral·lels, disposats sobre la paret externa de gots i escudelles (formes 2.2.a, 2.2.b, 2.2.d, 2.3, 2.5, 2.7, 2.8, 4.2.a i 8.4, per exemple), els cercles concèntrics impresos sobre el fons intern (que de vegades pot ser un cercle) (formes 1.2, 1.3, 2.1, 2.2.d, 2.5 i 2.7), de vegades combinant uns i altres ((formes 2.2.d, 2.5 i 2.7); els filets en relleu (formes 4.4 i 8.1) o altres, també de curta volada, són influència directa de noves modes incorporades per les ceràmiques fines de taula d'importació. Semblantment a la terra sigillata itàlica, seguint la tradició ornamental de les campanianes B i Boides, es decoren els fons interns de plats i escudelles amb cercles concèntrics i la corona circular resultant ornamentada amb estries més o menys fines (formes 1.2, 1.3, 2 (indeterminat). Semblantment a les ceràmiques de parets fines, la decoració exterior de rodeta molt fina i repartida diverses vegades formant faixes més o menys amples, amb motius triangulars, romboidals o lanceolats (formes 4.4, 6.2 i 6.3). Cal esmentar, com una decoració que considerem pròpia d'aquestes ceràmiques, amb evidències entre les produccions clàssiques i una de les més freqüents, les finíssimes ondes dibuixades amb pinta sobre la paret externa abans de la cuita que omplen bandes de mides diverses i, de vegades, se superposen les unes damunt de les altres (for-

mes 4.3 i 4.4) (fig.19,13, 15 i 16). Hi ha, finalment, casos únics que per la seva excepcionalitat són difícils de mesurar com ara la forma 5.2, amb enfonsaments simètrics de la paret externa del got que donen al recipient un aspecte peculiar.

No és possible, de moment, valorar cronològicament els diferents motius ornamentals. A la nostra sitja sovintegen tots aquest tipus decoratius (fig. 19,13, 15 i 16) així com uns grafitis marcats sobre l'argila després de la cuita, alguns purament ornamentals (fig. 19,9) i altres amb signes alfabètics clars, sempre propis de la llengua llatina (fig. 19,10, 11, 12 i 14) i, en cap cas, ibèrics (sobre aquesta qüestió, consulteu Nolla, 2001, 416-428.).

Les evidències cronològiques

Donarem, a tall de resum, un llistat de jaciments i, quan calgui, d'unitats estratigràfiques amb datacions fermes que hem utilitzat en el text però que potser no hem justificat adequadament::

1) Empúries. Muralla Rubert, estrats I i II, amb les formes 2.2.a, 2.2.b, 2.2.c, 2.3, 2.4 i 3.1, amb una datació proposada entre 30 o el 25 aC i 20 o el 30 dC (Sanmartí, 1978, 307-310); cisterna de la Neàpolis excavada el 1985, amb un colgament d'època de Claudi (Nolla, 1992, 85-89), amb les formes 2.8, 3.1, 4.2 o 5.1, 5.3, 6.1 i 7.1; cisterna circular de la casa romana núm. 1, nivell superior, de darreries del segle I aC (Sanmartí i Santos, 1986-1989, 292-309), amb plats de la forma 1 i forma 2.1; excavacions de la zona del pàrquing, a migdia de la Neàpolis, amb la forma 4.1 que contenia un tresoret de denaris el més modern dels qual era del 12 aC (Sanmartí, Nolla i Aquilué, 1983-1984, 149-150; Casas *et al.*, 1990, 110) i materials de la fase IV, amb la forma 4.2.a, entre darrerria segle I aC i segle II dC (Sanmartí, Nolla i Aquilué, 1983-1984, 149-150); UE 1115 de la sitja explorada el 1982 a la basílica del fòrum, del darrer quart del segle I aC, clarament abans del canvi d'era. (Aquilué *et al.*, 1984, 156), amb les formes 2 (indeterminada), 2.3, 2.6 i 8.2.

2) L'Olivet d'en Pujol (Vil·ladamat, Alt Empordà). Estrat II, nivell d'abandonament el moment final del qual s'hauria de datar cap a

mitjan segle I dC (Casas, 1989, 25-39), amb les formes 4.2, 4.4 i 5.1.

3) Tolegassos (Vil·ladamat, Alt Empordà) UE 1006, poc fiable (Casas, 1989, 54) amb les formes 2.6, 4.2 i 5.1; UE 1012, amb la forma 2.6, de cronologia incerta (Casas, 1989, 61); UE 1013, amb les formes 2.2, 2.4 i 4.2, també mal datada (Casas, 1989, 57-61); UE 2006, amb una datació proposada entre 20 aC o el 25 aC i 70 dC o el 75 dC (Merino i Rocas, 1989, 156-160), amb la forma 4.4; UE 2019, del segle I (Casas, 1989, 75-77), amb les formes 2.2 i 8.2; UE 2062, augustal, a l'entorn del canvi d'era (Merino i Rocas, 1989, 105-166), amb les formes 2.5, 3.3, 4.4 i 6.3; UE 2063, idèntic a l'anterior (Merino i Rocas, 1989, 105-166), amb les formes 2.4 i 4.2; UE 2068, idèntica cronologia de 2063 i 2065, amb la forma 2.2.d (Merino i Rocas, 1989, 105-166); UE 2086 que es dataria entre el 20 o 25 i el 70 o el 75 (Casas, 1989, 81), amb la forma 6.1; UE 2113, 2114 i 2116, dels primers quinze anys del segle I (Casas, Soler i Turon, 1996, 94), amb les formes 2.4, 5, 6.2, 6.3, 7 i 8.4; UE 2124, augustal (Casas *et al.*, 1990, 110), amb la forma 4.2.a; UE 2404 i 2405, del segle I (Casas, Soler i Turon, 1996, 76-81), amb les formes 3.3, 4.2, 5.3, 7, 8.3, 8.4 i 9; UE 2406, de mitjan segle I aC, amb la forma 4.2 o 5.3; 2408, del tercer quart del segle II (Casas i Nolla, 1993, 68), amb les formes 3.4 i 4.4; UE 2409, de la primera meitat del segle II (Casas i Nolla, 1993, 48), amb les formes 2.2.c i 8.4; UE 2411, del segon terç del segle I (Casas i Nolla, 1993, 34-35), amb les formes 2.2.c, 2.4 i 8.4 (variant); UE 2412, del segon quart del segle I (Casas i Nolla, 1993, 13-14), amb les formes 2 (indeterminat) i 8.3; UE 2415, del segon quart del segle I (Casas i Nolla, 1993, 17), amb les formes 5.1 i 8.2; UE 2416, de mitjan segle I aC (Casas, Soler i Turon, 1996, 83-84), amb la forma 1.2

4) Camp del Bosquet (Camallera, Alt Empordà). Reompliment de l'aljub amb una cro-

nologia augustal posterior al canvi d'era (Casas, 1980, 77-81; Nolla i Casas, 1984, 94-101), amb les formes 4.2 i 7.

5) Serra de Daró (Alt Empordà). Reompliment de la cisterna, amb datació de primer terç del segle I (Casas, 1982, 333; Nolla i Casas, 1984, 146), amb les formes 3.1, 4.2, 4.3, 4.4 i 6.3)

6) Sant Julià de Ramis (Gironès), al sector de la muralla nord-occidental de l'*oppidum*. Material de la fase de freqüentacions posterior a l'abandonament que cal datar entre el 50 aC i el 40 aC i el 20 aC i el 10 aC (Burch *et al.*, en premsa), amb les formes 1.2, 2.2.a, 2.3, 2.6 i 5.1.

7) Castell (Palamós, Baix Empordà), amb un abandonament definitiu d'època augustal anterior al canvi d'era (Nolla, Palahí i Burch, 1998, 76-78).

8) Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva). A la UE 8027, de mitjan segle I (Merino, Nolla i Santos, 1994, 159-160), amb la forma 5.1; UE 8030, de mitjan segle I a mitjan segle II (Merino, Nolla i Santos, 1994, 161-162), amb la forma 4 o 5 (o ambdues); UE 8037, de vers el 200 dC (Merino, Nolla i Santos, 1994, 164-165), amb la forma 8.4; UE 8040, de mitjan segle I a mitjan segle II (Merino, Nolla i Santos, 1994, 161) amb les formes 2.4, 3.2, 3.3, 3.5 i 4.4.

9) Els Ametllers (Tossa, la Selva), en contextos del tombant del canvi d'era (López *et al.*, 2001, 90) amb la forma 2.2.b.

Finalment, recordem que a Sant Pere de Montfullà, en la sitja altimperial colgada a l'entorn del 15 i 25 de l'era, hi trobem les formes 1.1, 1.3, 1.4, 1.5, 2.2.a, 2.2.b, 2.2.c, 2.2.d, 2.4, 2.6, 2.7, 3.2, 3.3, 3.5, 4.1, 4.2 (i, potser també, 5.1), 4.4, 6.1, 7.2, 8.1, 8.2.b i 8.4, un conjunt extraordinàriament dens que serveix per certificar la presència de la major part del repertori de formes i dels tipus de decoració més convencionals, en el primer quart del segle I.

LA CAMPANYA DE 2002. INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica a la vil·la romana de Montfullà s'ha desenvolupat entre el 2 i el 13 de setembre de 2002. Els treballs han anat dirigits per personal tècnic i estudiants –Marc Lamuà i Núria Pigem– de la Universitat de Girona i s'han centrat a l'entorn de l'habitació del mosaic per intentar preparar convenientment la restauració de l'opus tessellatum i aprofundir en el coneixement estratigràfic d'aquell sector del jaciment. La recerca s'emmarca en el conveni de col·laboració entre la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Bescanó. L'acord entre les dues institucions es va signar amb la voluntat municipal d'actuar, conèixer i preservar les restes arqueològiques que romanen a l'entorn de l'església parroquial de Sant Pere de Montfullà i especialment les de la vil·la romana. Aquest protocol recuperava l'antic projecte que, per diverses raons, no va ser possible, l'any 1989, tirar endavant.

Descripció de les unitats estratigràfiques

Algunes de les unitats estratigràfiques corresponen a les identificades durant la campanya de 1987. No sembla competent descriure-les ara, però com que sovint se les relaciona amb les de 2002 enumerarem les més significatives i que es relacionen directament amb les troballes actuals (fig. 64 a 66).

U.E. 2

Mur de morter i còdols rierencs que tanca l'habitació romana del mosaic per la banda de ponent (fig. 64 i 66).

U.E. 3

Mur de morter i còdols rierencs adossat i paral·lel a U.E. 2 (fig. 64 i 66).

U.E. 4

Mur de tancament de l'estança romana per migdia (fig. 64 i 66).

U.E. 5

Fonamentació de formigó provinent de la construcció de nínxols moderns del cementiri parroquial que secciona el mosaic (fig. 64 i 66).

U.E. 7

Enterrament medieval que descansa sobre el mosaic (fig. 64).

U.E. 10

Enterrament amb tomba antropomorfa que retalla el mosaic (fig. 64).

U.E. 11

Mosaic de l'habitació romana (fig. 64-66).

U.E. 12

Paviment d'*opus signinum* sobre el que descansa directament el mosaic. Representaria el sòl original de la cambra romana (fig. 64-66).

U.E. 14

Mur de còdols i rierencs lligats amb fang que discorre en sentit est-oest i que és posterior als enterraments medievals del sector. Ara coma ara, no se'l pot relacionar amb cap altra estructura descoberta (fig. 64).

U.E. 15

Sitja medieval situada a ponent del mur 3 (fig. 64).

U.E. 16

Sitja medieval situada a ponent del mur 3 i al costat de la sitja 15 (fig. 64).

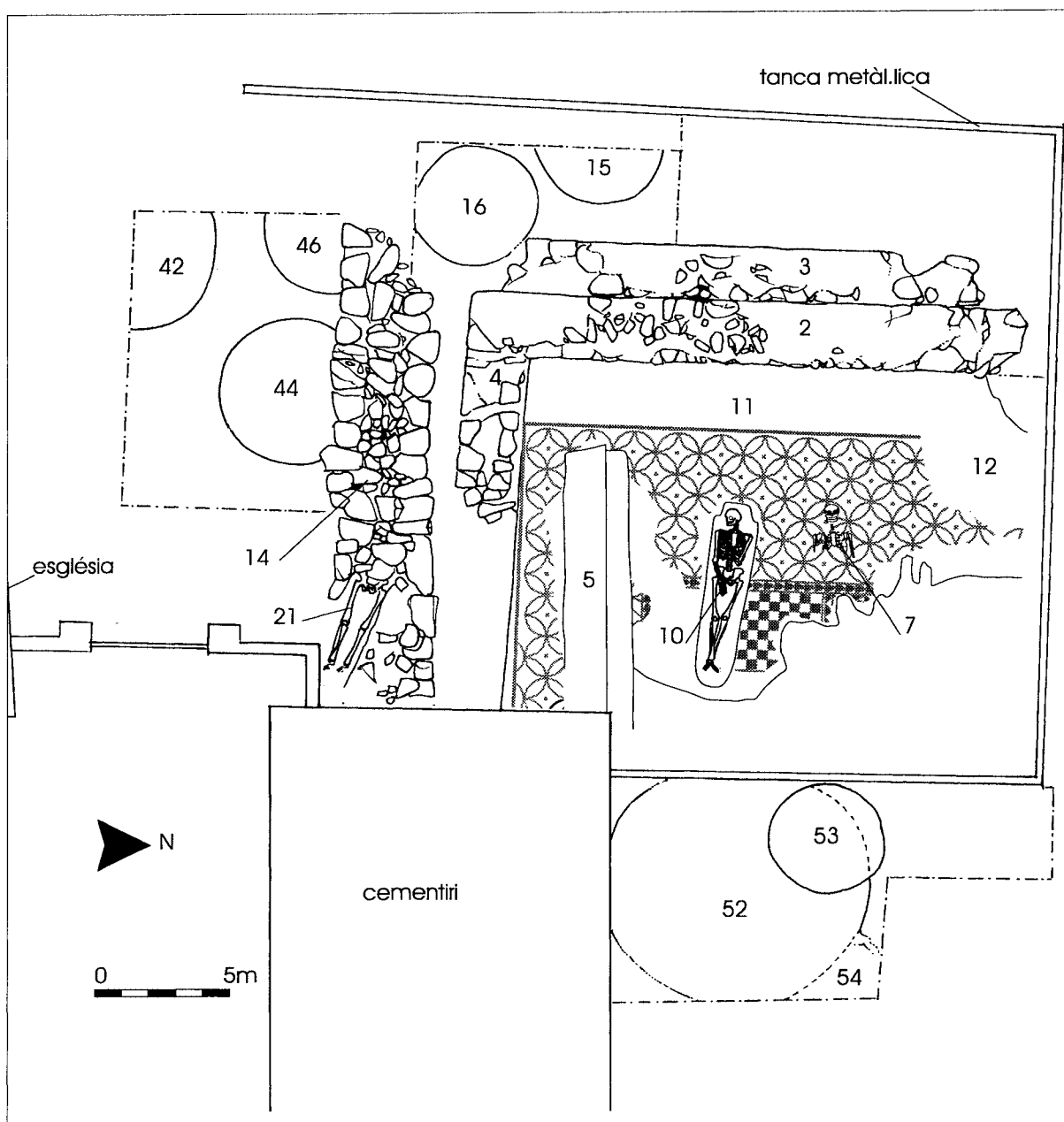

FIGURA 64. Planta General de l'excavació de 2002.

U.E. 21

Enterrament descobert sota la fonamentació del mur 14 (fig. 64).

A continuació detallem les diferents unitats estratigràfiques registrades el 2002.

U.E. 30

Sediment de terra argilosa poc compacta i homogènia. Se situava a ponent del mur 3, al

nord de la sitja 15, i quedava delimitada per la tanca metàl·lica per l'oest i pel nord. Es trobava a nivell superficial i tenia una potència d'uns 0'40 m o 0'50 m de mitjana. Cobria l'estrat 31 (fig. 66).

U.E.31

Capa argilosa ocre situada a ponent del mur 3, al nord de la sitja 15 i que quedava delimitada per la tanca metàl·lica per l'oest i pel

nord. La terra apareixia molt neta i pràcticament sense inclusions, llevat de petites quantitats de carbons, cendres, morter, *tegulae* i ossos, alguns humans. El mur 3 la talla parcialment i és possible que alguns enterraments medievals també ho fessin, malgrat que no s'hagin pogut delimitar les tombes (fig. 66).

U.E. 32

Capa de terra amb alt contingut de matèria orgànica on es barrejaven alguns ossos i escassa ceràmica. Correspon al nivell superficial de la cala oberta al sud del mur 14 amb una profunditat mitjana de 0'20 m o 0'30 m (fig. 66).

U.E. 33

Capa de terra argilosa ocre situada sota la

U.E. 32 a la cala oberta al sud del mur 14. La textura era molt homogènia només alterada per la presència minsa de ceràmica, d'ossos d'animal. Estava retallada per les fosses de nombroses tombes (U.E. 35, 36, 37, 38, 39, 34 i 41), per això també hi apareixien restes òssies humanes. Cobria la U.E. 40 (fig. 66).

U.E. 34

Enterrament de fossa simple que retalla la U.E. 33, situat a la cala del sud del mur 14 i entre els enterraments 41 i 35. Només se'n va excavar la meitat inferior perquè la resta s'endinsava en el perfil de la cala. L'orientació general és est-oest amb el cap a ponent. Les restes humanes descriuen un individu adult amb les cames rectes i estirades (fig. 65).

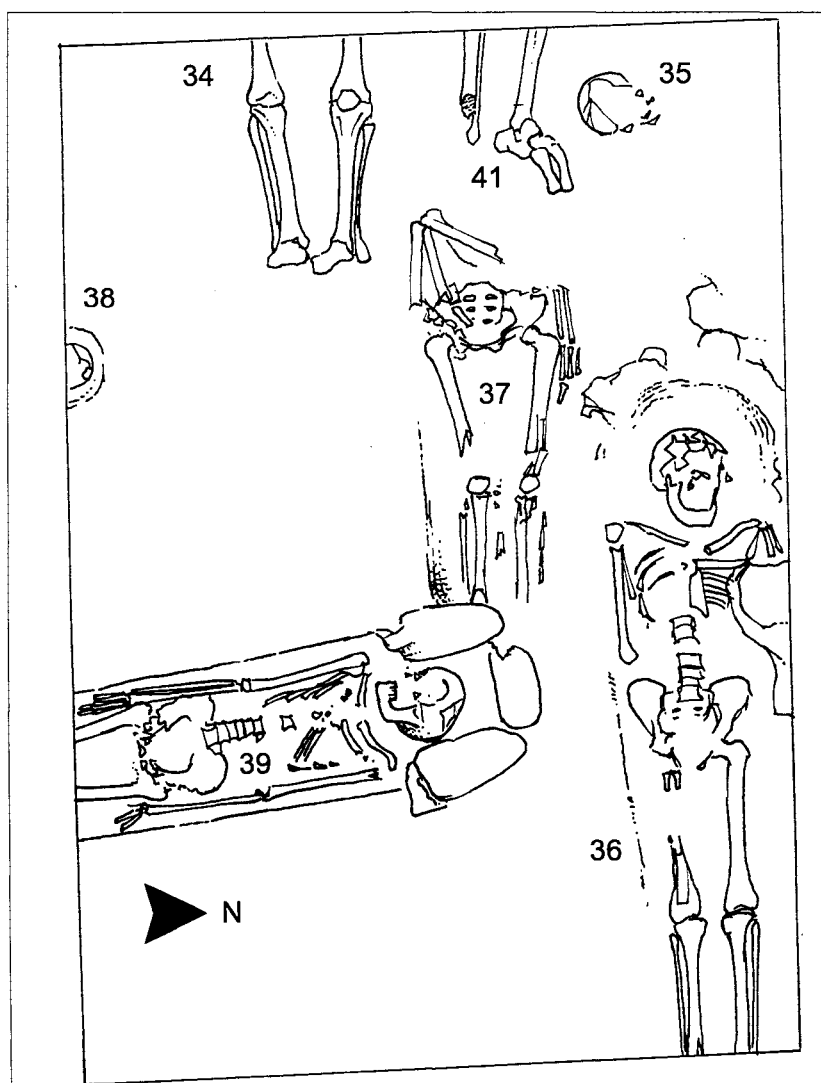

FIGURA 65. Excavació de 2002.
Detall d'uns enterraments.

U.E. 35

Enterrament situat entre el mur 14 i l'enterrament 34. Es tracta bàsicament d'un crani malmès i possiblement desplaçat de la posició original per la superficialitat de la troballa. La tomba no s'ha pogut delimitar, però és probable que correspongués a la tomba 37 que va aparèixer tallada a l'alçada de les espatlles per inhumacions posteriors (37, 41?). Les restes òssies descansaven directament sobre el farciment de la sitja 46 (fig. 65).

U.E. 36

Inhumació en tomba de fossa simple amb la capçalera arrodonida. Es troba a tocar del mur 14 i de l'enterrament 39. L'orientació general és est-oest amb el cap a ponent. La posició descriu un individu adult estirat amb les cames rectes i juntes i els braços també rectes o paral·lels al cos. L'estat de conservació és deficient malgrat que s'ha identificat la majoria de l'esquelet. L'amplada, a l'alçada de les espatlles, arriba als 0'42 m, a la pelvis, als 0'32 m i la llargada del fèmur 0'46 m (fig. 65).

U.E. 37

Enterrament en fossa simple situat al centre de la cala oberta al sud del mur 14. Ha aparegut tallat en el peu per l'enterrament 39 i, en la capçalera, possiblement per altres inhumacions posteriors (34, 41?). L'orientació és est-oest amb el cap a ponent. De fet només es conserva part del tronc i de les extremitats inferiors que delaten, no obstant això, un individu adult, estirat amb les cames rectes, el braç esquerre paral·lel al cos i el dret plegat sobre l'abdomen (fig. 65).

U.E. 38

Enterrament situat gairebé sota el perfil de migdia de la cala oberta al costat del mur 14. De fet només es va descobrir parcialment la zona del crani ja que la resta es projectava en direcció a l'església. S'evidenciava que s'orientava de nord a sud amb la capçalera a tramuntana. Es va deixar sense excavar (fig. 65).

U.E. 39

Enterrament localitzat al costat de les se-

pultures 36 i 37. La tomba es perfila com una fossa excavada a la U.E. 33 amb la capçalera d'obra, bastida amb tres còdols rierencs lligats amb morter i disposats sobre una solera de morter força sòlida. La planta descriu una silueta antropomorfa amb el cap estret i diferenciat del cos que és més ampla a les espatlles i es va estrenyent en els peus. L'orientació nord-sud amb el crani a tramuntana els diferencia de la resta d'enterraments. Les restes òssies conservades presenten un individu adult estirat, amb les cames rectes i els braços paral·lels i enganxats al cos. Cal destacar el notable desgast de les dents (fig. 65).

U.E. 40

Representa la continuació de la U.E. 33 per sota del nivell dels enterraments. És el mateix tipus de terra però es presenta totalment estèril des del punt de vista arqueològic.

U.E. 41

Enterrament descobert a la cala oberta al sud del mur 14 i envoltada pels enterraments 34 i 35. Es va excavar la zona corresponent a les extremitats inferiors ja que la resta s'endinsava en el perfil de la cala. L'orientació era est-oest amb la capçalera a ponent. Segurament es tracta d'una tomba de fossa simple amb les despulles d'un individu adult disposades en posició decúbit supí. És possible que en obrir la rasa es veiés afectada la capçalera de la inhumació 37 (fig. 65).

U.E. 42

Sitja excavada a la U.E. 33/40 i localitzada a l'angle sudoest de la cala oberta a migdia del mur 14. Va aparèixer parcialment escapçada per la tomba de l'enterrament 34. Les parets arrodonides i el fons pla dibuixaven una sitja en forma de bóta amb una amplada màxima conservada d'1'14 m i una fondària de 0'60 m. El material del farciment (U.E. 43) va determinar una cronologia altmedieval (segles IX-XI) (fig. 64).

U.E. 43

Farciment de la sitja 42. Es va determinar un sol estrat de terra fosca i poc compacta. Se'n

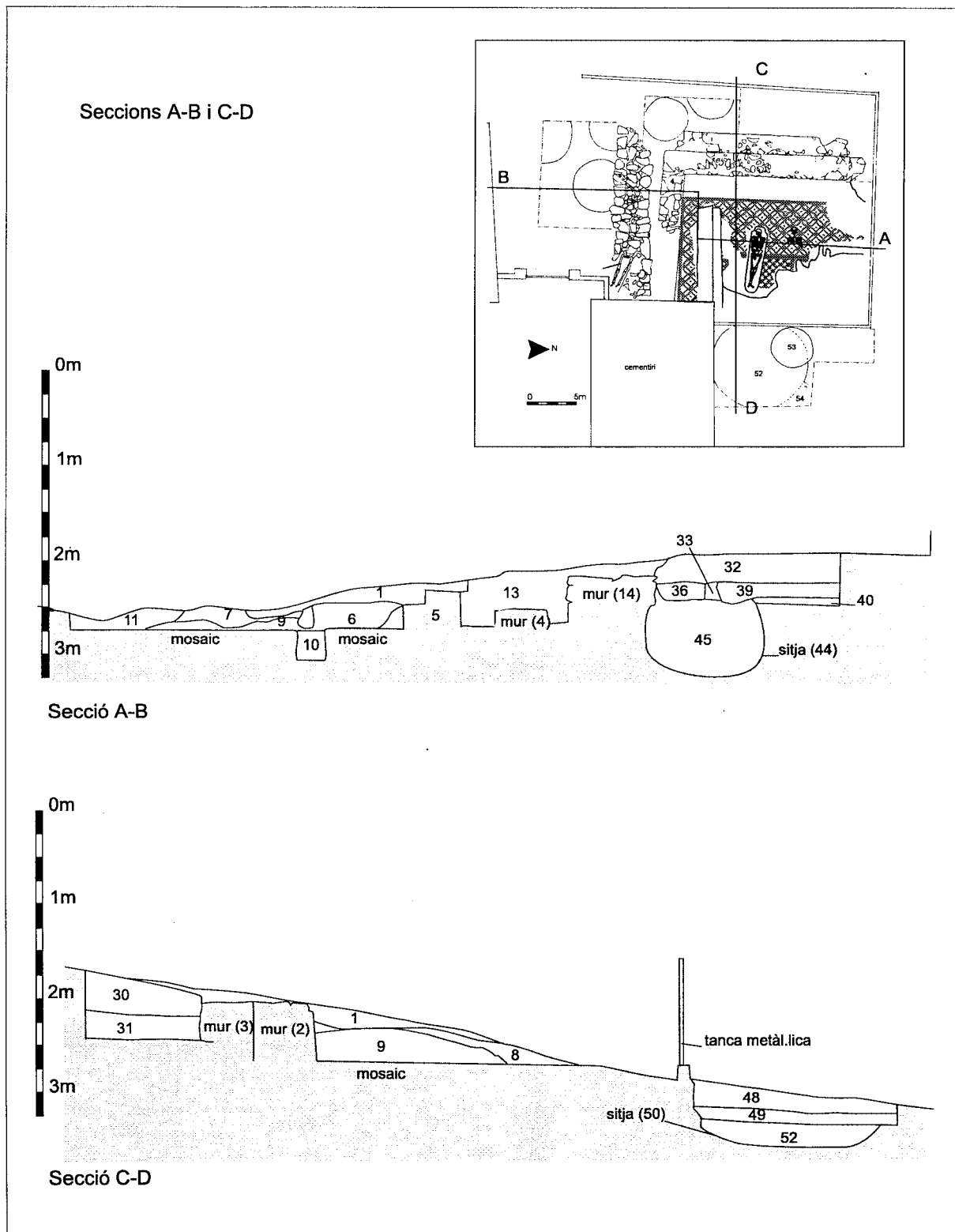

FIGURA 66. Excavació de 2002. Seccions generals.

van extreure nombrosos còdols rierencs que gairebé folraven per dins el dipòsit, però també hi van aparèixer restes de fauna, cendres i carbons.

U.E. 44

Sitja excavada a la U.E.33/40 i localitzada al bell mig de la cala oberta a migdia del mur 14. La part superior restava molt afectada per les fosses dels enterraments 36, 37 i 39 que la van desfigurar. Tanmateix es conservava el cos inferior intacta (0'75 m de fondària per 1'40 m d'amplada), amb les parets còncaves i el fons pla. Es va poder comprovar perfectament com el mur 14 s'hi va construir parcialment al damunt. El farciment determinava una cronologia altmedieval (U.E. 45) (fig. 64).

U.E. 45

Farciment intern de la sitja 44. Es tracta d'un sediment unitari per bé que molt heterogeni ja que estava compost per una terra fosca flonja, amb un alt contingut de cendres, carbons, tovot, morter, teules corbades, còdols i rierencs que assenyalaven la procedència de l'enderroc d'algun edifici proper fins ara desconegut (fig. 66).

U.E. 46

Sitja excavada a la U.E.33/40 i localitzada a ponent de la sitja 44. Com en aquella, alguns enterraments n'afectaven el tram superior (35 i 37) i, fins i tot, el mur 14 s'hi va construir, parcialment, al damunt. La part conservada mostra el fons pla i l'arrancament de les parets arrodonides amb una fondària aproximada de 0'27 m. El farciment, U.E. 47, palesava una datació altmedieval per l'obliteració (fig. 64).

U.E. 47

Farciment de la sitja 46. format per una terra orgànica flonja i fosca amb restes de fauna, carbons i escassa ceràmica.

U.E. 48

Capa de terra orgànica barrejada amb sorra que es troba a nivell superficial de la cala oberta a llevant del mosaic excavat el 1987 i al nord del cementiri. Cobreix la U.E. 49 (fig. 66).

U.E. 49

Estrat de terra argilosa flonja i d'un pam de mitjana de profunditat que se situa al nord del cementiri parroquial i a llevant del mosaic explorat el 1987. Ha estat molt remoguda modernament ja que s'hi barregen totxanes amb fragments de morter, estuc, de paviment d'opus signinum, i fins i tot de mosaic. La seva configuració s'explica per les obres d'habilitació d'una rampa d'accés que havia de connectar l'esplanada als peus de l'església amb la capçalera del temple i que va permetre la descoberta del mosaic però que també en va provocar la destrucció parcial. Cobreix les U.E. 50 i 51 (fig. 66).

U.E. 50

Farciment de la sitja o fossa 52. a llevant del mosaic i al nord dels nínxols del cementiri. Es tracta bàsicament d'una terra argilosa flonja barrejada amb cendres i carbons que li confereixen una tonalitat fosca, grisosa. Entremig hi va aparèixer una quantitat notable de ceràmica antiga, *imbrex* i *tegula* que han permès datar el colgament de la sitja cap al darrer quart del segle II a.C (fig. 66).

U.E. 51

Farciment superior de la sitja 53 que es descobria sota la U.E. 49, a llevant del mosaic excavat el 1987. Estava format per una terra solta i poc consistent on abundava el material d'enderroc com ara teules àrabs, restes de fauna i restes humanes corresponents, com a mínim, a dos individus adults. S'evidenciava que en aquest punt s'hi haurien practicat dues inhumacions que haurien afectat la sitja i el farciment. Més endavant la construcció de la rampa les va acabar desfigurant, fins al punt d'impossibilitar-ne la correcta exploració arqueològica.

U.E. 52

Restes d'una sitja o una fossa excavada en el subsòl argilós situada a llevant del mosaic. Va aparèixer molt arranada probablement per la mateixa construcció de l'habitació del mosaic que devia comportar rebaixos profunds per aconseguir un nivell de circulació planer. En

planta es dibuixa una concavitat circular d'una amplada màxima de 0'240 m i una fondària entre 0'35 m i 0'40 m. Pel nord estava tallada per una sitja més moderna, la 53, mentre que per l'est s'hi observava un altre retall poc clar perquè quedava pràcticament sota el marge de la cala (U.E. 55). La datació del reble intern (U.E. 50) permet situar-la cap a la darrerïa del segle II aC (fig. 64 i 66).

U.E. 53

Sitja que retallava la U.E. 52 per la banda nord. És la que s'ha conservat més sencera de totes les que s'han detectat fins ara perquè només hi faltava la boca, afectada per enterraments i, després, per les obres de construcció de la rampa. La forma globular de les parets baixen augmentant l'amplada fins arribar a un fons pla. La fondària enregistrada arriba als 0'170 m, mentre que l'amplada supera els 1'20 m. La datació del moment d'abandonament se situa en època altmedieval en un lapse de temps que va des del segle IX fins al segle XI (fig. 64).

U.E. 54

Farciment inferior de la sitja 53. És sem-

blant a la U.E. 51 però menys alterat per actuacions posteriors. La terra continuava barrejada amb morter abundant, sobretot al voltant de les parets de la sitja on també hi sovintejaven els còdols rierencs i les teules que delataven un abocament de material procedent de l'enderroc d'un edifici proper.

U.E. 55

Petit retall de poca entitat que es va detectar a l'extrem nord-est de la sitja 52. Se'n desconeixen completament les circumstàncies però sembla clar que es va fer amb posterioritat a l'abandonament de la sitja esmentada i, molt possiblement, abans que fos construït el paviment de l'estança del mosaic. L'escàs material arqueològic que s'hi exhuma ens aporta una datació no anterior al segle II.

U.E. 56

Farciment del retall 55. Semblava un nivell d'incendi per la ingent quantitat de cendres i carbons que hi apareixien que tenyien la terra de negre. El poc volum de terra exhumat van aportar poc material ceràmic però suficient per donar una datació posterior al segle I.

CAMPANYA DE 2002. CONCLUSIONS

Els resultats de la campanya d'enguany es complementen amb els de la de 1987. Les fases històriques que s'han detectat es corresponen perfectament amb aquella excavació. Val a dir que s'han pogut matisar i aclarir alguns aspectes que havien quedat poc definits, en canvi, pel que fa a altres aspectes i, especialment, a les estructures relacionades amb el mosaic de la vil·la romana, les troballes han estat gaires, gens aclaridores.

Podríem establir quatre etapes arqueològiques que abasten una cronologia extensa, des de la darrerria del segle II a.C fins a l'època medieval.

La sitja republicana (U.E. 52)

És l'element més antic descobert, fins ara, a Montfullà que es pugui relacionar amb la vil·la romana. Va ser descoberta al capdamunt de la rampa, a la cala oberta a llevant del mosaic i al nord de la paret de tanca del cementiri (fig. 64 i 66). No queda del tot clar que es tractés d'una sitja, ja que només es conservava el fons pla d'una fossa de planta circular. El diàmetre d'uns 2,40 m delatava un dipòsit gros però tampoc desmesurat per a una sitja. Les parets pujaven còncaves però malauradament només es preservaven fins a una fondària de 0'40 m de mitjana. L'excavació va determinar que l'arrasament venia d'antic i que fou provocat per la construcció de l'estança romana que s'obre a ponent, la del mosaic. Tanmateix, també podria tractar-se d'una fossa d'escombraries. No obstant això, l'existència d'altres dipòsits d'emmagatzematge —recordem la gran sitja 1007 explorada el 1989 (supra)—, en fa acceptar com a més probable aquesta possibilitat. Originàriament, la sitja es va obrir en el sòl estèril sobre

el pendent natural del turó que mena cap al pla, cap a llevant. No obstant això, uns importants rebaixos de terra eliminaren el pendent natural i es va obtenir, així, l'espai planer necessari per bastir-hi l'edifici romà, però tallant en sec bona part del dipòsit. Més endavant, es va obrir una sitja altmedieval en el mateix punt, que retallava el paviment de l'habitació romana i afectava parcialment també, la republicana.

El farciment intern estava format per una terra argilosa flonja que proporcionava un conjunt ceràmic notable, molt homogeni, i que ha permès fixar el moment d'amortització en el darrer terç del segle II a.C.

Es va recollir un total de 303 fragments ceràmics a més de dos *pondera*, un cargol de mar i 36 fragments ossis corresponents a fauna diversa, principalment ovins i bovins. Els criteris de datació els proporcionen, en primer lloc, les importacions que, per bé que no són gaire nombroses (el 16 %), permeten una aproximació cronològica força acurada. Hi destaca la campaniana A amb les formes Lamboglia 36 i 55 que podrien haver coexistit principalment en el segon terç del segle II a.C. Els dos plats de la forma 55, un dels quals és pràcticament sencer, presenten una decoració idèntica de quatre estampilles quadrangulars disposades radialment amb la representació interior d'una flor de quatre pètals amb floró central, disposades en el fons intern, dins d'uns cercles concèntrics impresos (fig. 67,1 i 2). La forma l'assimilariem a la sèrie 2234, tipus 2234g 1, obrada, sobretot, com la nostra, en A, per a la qual proposariem una data de segona meitat avançada del segle II a.C (Morel, 1981, 150-151). Recordem que aquell plat quasi sencer mostra un grafit gravat després de la cuïta al peu extern, que correspon a dos signes d'escriptura ibèrica units la (l.) i la (ka.) (fig. 67,1). A la pa-

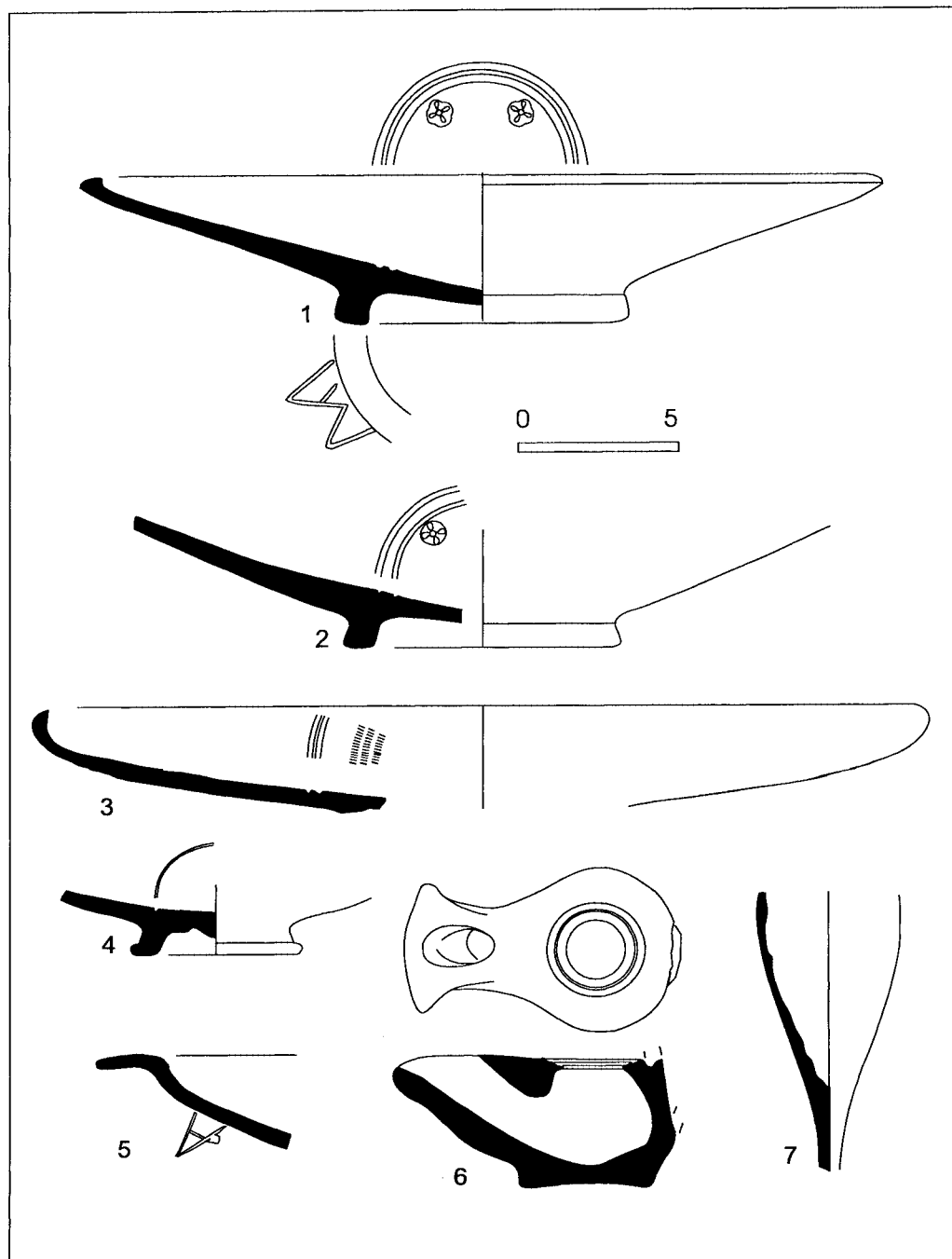

FIGURA 67. Sitja republicana. Material.

ret externa del plat de la forma Lamboglia 36 hi ha un altre grafit, una A que tant podria ser un signe ibèric (ka.), com grec (alfa) o llatí (a); tanmateix, és molt més probable la primera possibilitat (fig. 67,5). Les decoracions amb cercles incisos a l'estil de la campaniana B indi-

carien una producció avançada, més pròpia de la segona meitat de segle, que s'avindria més amb una possible base de la forma Lamboglia 5 o 7 (fig. 67,3 i 4). Encara semblen més moderns el plat de la forma Lamboglia 5 de campaniana B i la llàntia d'Apúlia, habituals a par-

tir de la segona meitat avançada del segle II aC (fig. 67,6). La resta del material importat tindria una cronologia semblant. Farem referència a un plat tapadora de comuna itàlica, forma I. Burriac 38, 100 (fig. 70.3) (Aguarod, 1991, 109-110), i, especialment, a una cassola

de vora bífida (fig. 70,5) (Vegas 14) que comença a aparèixer a mitjan segle II aC. (Aguarod, 1991, 93-94). Les àmfores itàliques dibuixen perfils relativament curts i oberts propis de la Dr. 1 A (fig. 69,1, 3 i 4). que es complementen amb una Tripolitana antiga (fig. 69,2)

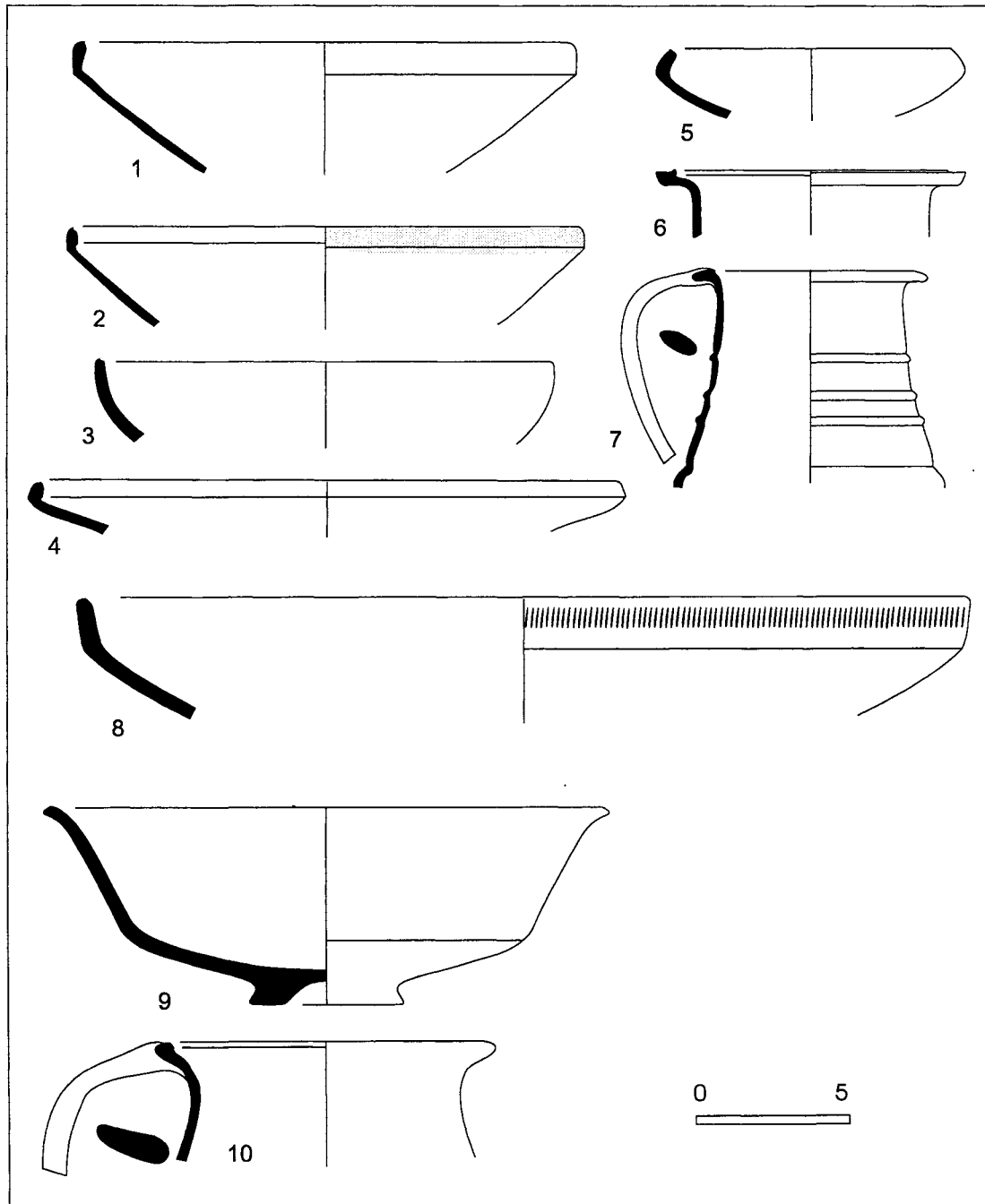

FIGURA 68. Sitja republicana. Material.

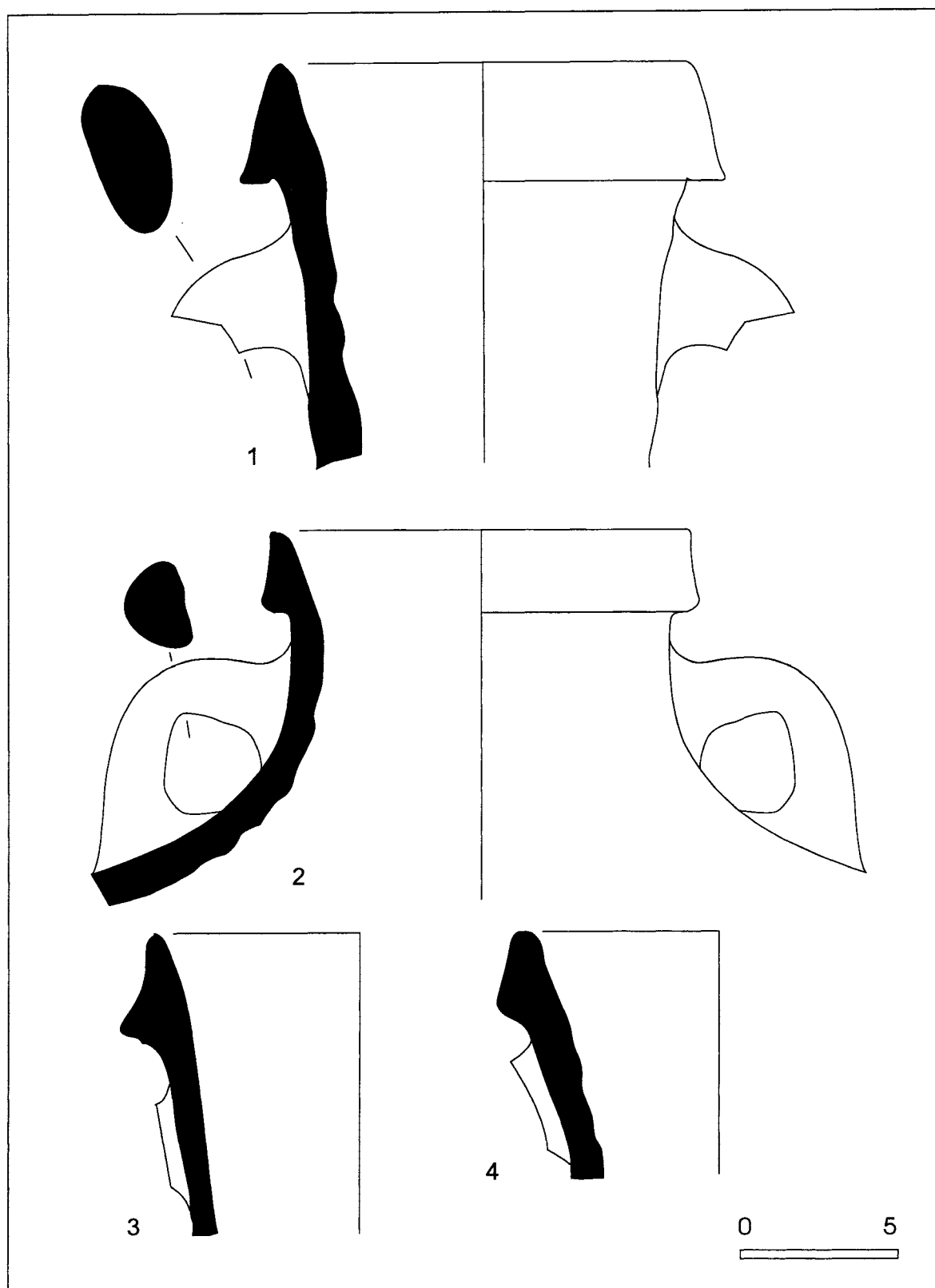

FIGURA 69. Sitja republicana. Material.

i, fins i tot, amb un ungüentari del tipus B de Quadrado (fig. 67,7). En conjunt, estem davant d'un panorama que recorda els nivells fundacionals de la ciutat de *Valentia* (Ribera, 1998, 319-359; Marín i Ribera, 2000, 91-105)

La ceràmica local es manté en la mateixa línia cronològica. La vaixel·la de taula és representada principalment per la grisa emporitana malgrat que hi ha un parell d'exemplars amb cuita oxidant. La forma més abundant és l'escudella A-II (fig. 68,1 i 2) i després el got bicònic D-III (fig. 68,7) que mostren un panorama de ple segle II aC. La presència d'un plat C-I (fig. 68,4) i, sobretot, la d'un got D-II (fig. 68,6) –segurament l'exemplar aparegut, fins ara, en un context més antic– no permeten remuntar-nos més enllà del darrer terç del segle II aC (Barberà, Nolla i Mata, 1993, 30-31; Sagrera, 2002). A banda d'aquestes consideracions cronològiques és interessant indicar la troballa d'una escudella A-V de ceràmica grisa emporitana i de dues peces rares en el repertori de la ceràmica de taula ibèrica. La primera és una imitació de la forma Lamboglia 28 (fig. 68,9) i n'han aparegut de paral·lels, més o menys clars, en els nivells d'abandonament de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis (Burch *et al.*, 2001, fig. 66, 8-9). La segona podria esbossar una forma inèdita que recorda molt la forma A-VII de grisa emporitana però que, en aquest cas, presenta la cuita oxidant amb les parets ataronjades (fig. 68,8) (Sagrera, 2002, fig. 317).

La ceràmica d'engalba blanca manté un percentatge notable (10%) la qual cosa indica que es troba en un moment de producció ja consolidat com correspondria a la fi del segle II aC (fig. 68,10).

Per enllestir el capítol dedicat a les terrisses de qualitat, ens referirem breument a la ceràmica ibèrica pintada que arriba al 3,6% del còmput global. La peça més representativa és el *kalathos* del tipus A-II, el més habitual del segle II aC, en canvi hi manquen els tipus del segle I aC (fig. 70,2). És interessant, també, la presència d'un *pithos*, una gran gerra d'emmagatzematge, que tot i que en poca quantitat, sol ser ben present en contextos de segle II aC, en els jaciments d'aquest territori (fig. 70,1). Entre les ceràmiques de cuina, grolleres i cui-

tes, majoritàriament, a foc reductor i obrades a mà o a torn lent, força abundants, recordarem la presència d'olles de perfil en S, amb agafadors contraposats petits i massissos (fig. 70,4) i cassoles de base plana i parets obertes (fig. 70,6), omnipresents tant unes com les altres en jaciments baixrepublicans d'aquestes contrades (Aquilué *et al.*, 1984, 376, fig. 141 i 142; Nolla, 1999, 190-191, fig. 16, amb paral·lels i bibliografia).

Un conjunt, doncs, interessant, amb un repertori ceràmic on sovintegen les importacions i que es pot datar sense dificultats dins del darrer terç del segle II aC, a l'entorn dels anys 130 i 110 aC., versemblantment.

L'edifici romà

L'excavació de 1987 deixava al descobert les restes d'una habitació de la vil·la romana conservada parcialment a ponent del cementiri parroquial. Estava disposada segons els eixos cardinals i limitava, a ponent, amb un mur de pedra lligada amb morter de calç (U.E. 2) i al sud, amb un altre, de pedra seca, amb el qual s'imbricava (U.E. 4). En realitat s'advertien dos moments diferents en el temps. El primer estaria representat per la mateixa construcció de l'immoble, és a dir, l'extracció de terres per aconseguir un sòl planer, l'aixecament dels murs i la pavimentació. El nivell de circulació original també es va trobar parcialment conservat. Es tractava d'una solera consistent que, seguint la tècnica de l'*opus signinum*, pavimentava tota la cambra (U.E. 12). Per la banda de ponent i sobre el mur d'aquell costat, hi devia descansar un marge de més d'1'5 m d'alçada, fruit dels rebaixos efectuats per anivellar i plataformitzar l'espai a construir. La pressió que hi exercia devia ser notable, fins al punt que, a la llarga, en va comprometre l'estabilitat. Possiblement va ser per això que al costat de la paret i ben arrencada se'n va bastir una altra (U.E. 3), també de pedra i morter, que devia augmentar notablement la capacitat de contenció de la terra del marge. S'observa encara que el nou mur es fonamenta a una alçada per damunt del paviment de *signinum*, la qual cosa, indica que és posterior.

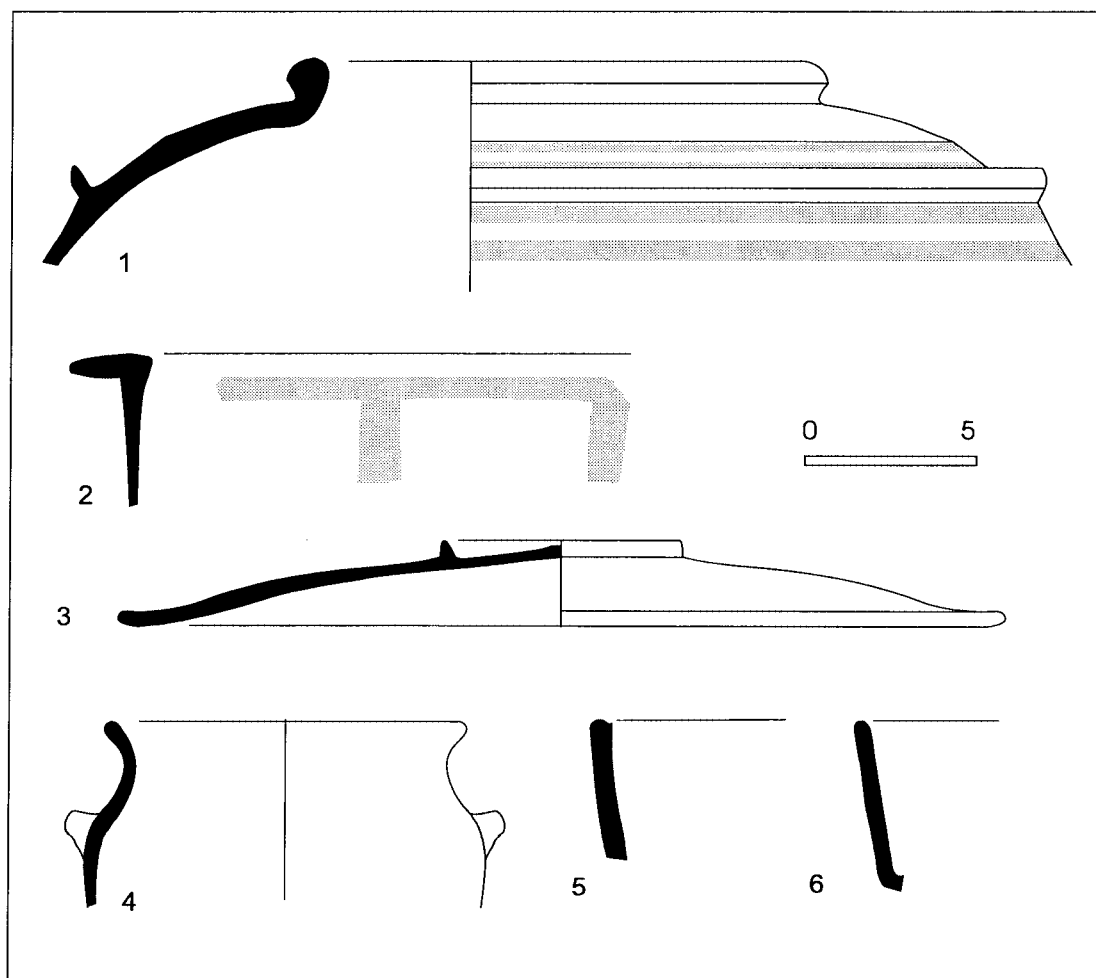

FIGURA 70. Sitja republicana. Material.

Potser contemporàniament a les obres de reforç esmentades, es va decidir repavimentar l'estança amb un sòl més sumptuós amb la tècnica de l'*opus tesellatum*. Es combinava el blanc i el negre amb una composició geomètrica de cercles secants emmarcant un espai central repartit en quadres de temes diferents. Es va col·locar directament sobre el paviment d'*opus signinum* sense cap preparació, la qual cosa ha dificultat la datació arqueològica perquè no hi ha estratigrafia suficient entre els dos paviments.

Les parets estaven estucades per dins i pintades amb composicions diverses que decoraven els panys disponibles. Aquest és un element més de caire luxós i que fa entendre que estem davant del sector residencial de la vil·la.

Tanmateix, això és tot el que en sabem. Es desconeix l'època d'abandonament, l'extensió, la distribució interna i la connexió amb les altres instal·lacions de la vil·la. La campanya de 2002 va flanquejar per ponent, migdia i llevant, l'estança i no es van trobar rastres d'altres dependències ni tant sols d'època romana exceptuant a llevant.

Aquí hi apareixia la sitja republicana i un petit estrat de cendres i carbons (U.E. 56) que retallava parcialment la sitja. Sense cap mena de dubte tenia relació amb l'arrasament de la sitja per bastir la cambra del mosaic. Només s'hi van recollir dos fragments ceràmics però un pertanyia a una peça vidrada romana, la producció de la qual no remunta més enllà de finals del segle I. Un bocí ceràmic no té prou

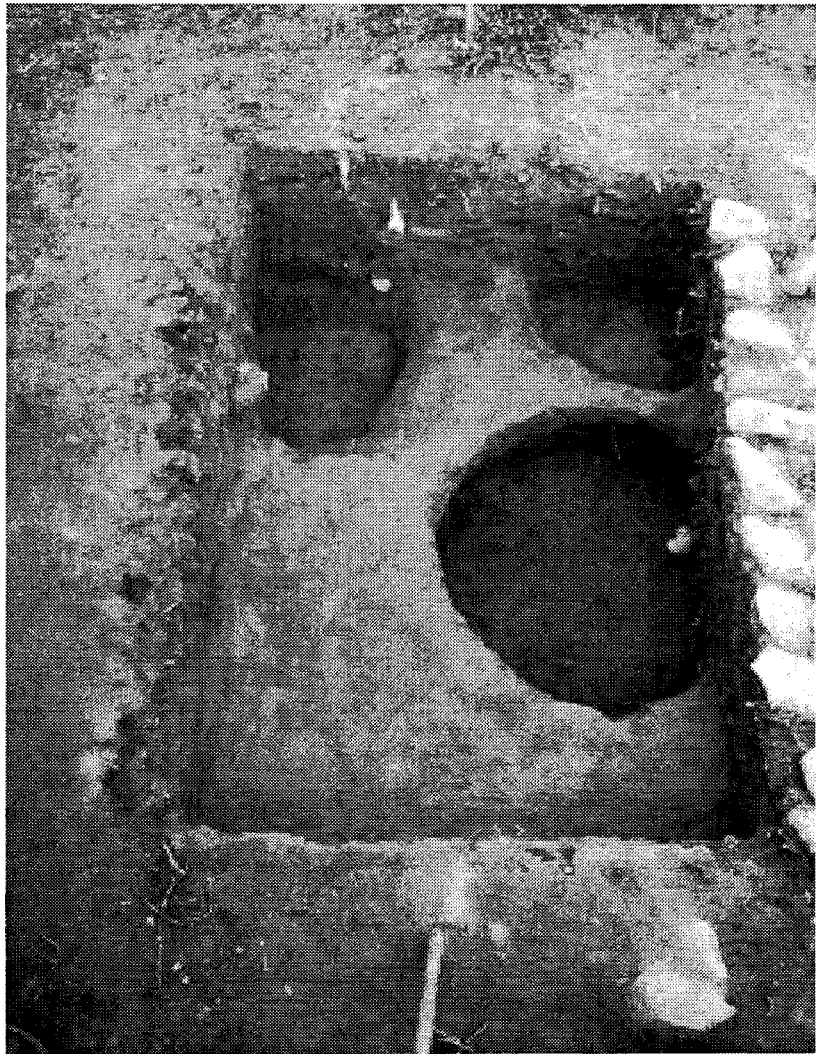

FIGURA 71. Campanya de 2002.
Sitges altmedievals.

força per datar la construcció romana però, tanmateix, es pot afirmar que no en devia ser anterior a aquest final de segle.

Les sitges altmedievals (fig. 64)

El 1987 es van localitzar dues sitges al sud-oest i a tocar els murs de tanca de la cambra del mosaic (U.E. 15 i 16). En la publicació dels resultats s'especificava que eren posteriors a l'obra romana i se situaven en un context tardoromà o altmedieval (Nieto, Puig i Merino 1989, 95). En els treballs de 2002 en van aparèixer quatre de noves que feien entendre que l'indret havia estat ocupat per un camp de sitges un cop es va abandonar aquell sector de la vil·la romana. Tres d'aquestes sitges van aparèixer molt a prop de

les dues esmentades, cap al sud de l'habitació romana (U.E. 42, 44 i 46). Totes eren excavades en la terra estèril i se'n conservava, si fa o no fa, la meitat inferior ja que, les boques i bona part del tronc superior, s'havien perdut a causa de les nombroses fosses del cementiri que més endavant va créixer en aquest àmbit.

Els perfils dibuixaven una estructura similar amb les parets còncaues i el fons pla. Els farciments interns també eren similars, bàsicament terres soltes amb abundants restes d'enderroc: còdols rierencs desbastats, morter, teules corbades... També hi apareixien cendres, carbons, fauna i finalment ceràmica.

Deixant de banda els fragments ceràmics d'època romana (tots altimperials), se'n van recollir d'altres clarament altmedievals. Es detectaven per la pasta grollera i la cuïta reduc-

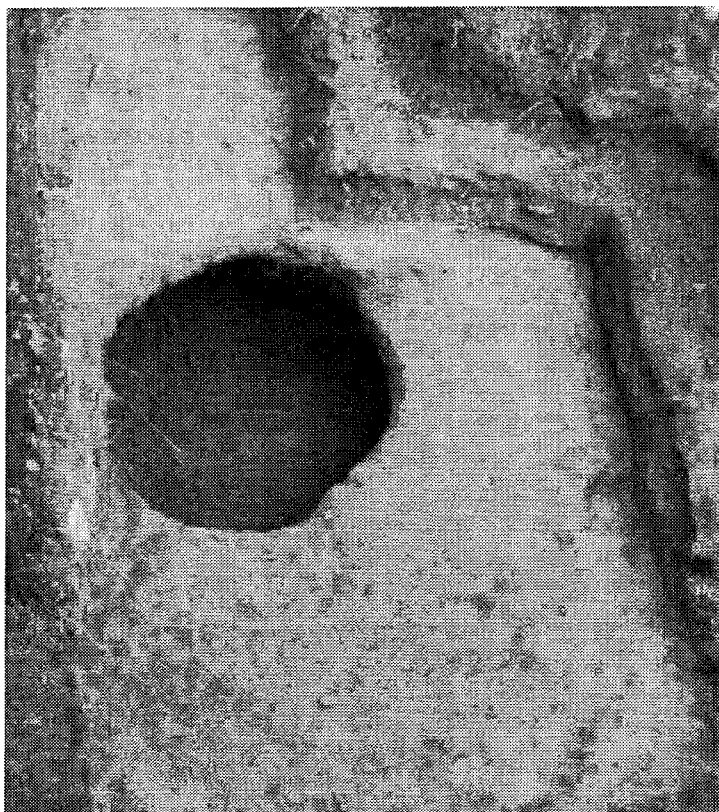

FIGURA 72.

Campanya de 2002. Sitja altmedieval retallant el fons de la sitja republicana (U.E. 52).

tora de tonalitats grises molt típiques del període i, sobretot, per la presència de ceràmica espatulada, probablement gerres i sitges amb una pasta més depurada i amb cuites tant oxidades com reduïdes. La cronologia general d'aquesta ceràmica se situa a cavall dels segles IX i XII, però, com veurem més endavant, l'amortització de les sitges s'ha de situar, a tot estirar, en el segle XI.

La quarta sitja descoberta el 2002 es va localitzar a la cala oberta a llevant del mosaic (U.E. 53). A diferència de les anteriors, només hi mancava la boca que havia estat retallada per un enterrament posterior i també modernament quan es va obrir la rampa. Originàriament retallava el mosaic, el paviment de *signinum* i l'extrem nord de la sitja republicana. L'excavació va deixar al descobert un dipòsit ovoide amb una fondària d'1'50 m i una amplada màxima d'1'06 m. Les parets pujaven còncaves i el fons era pla però la resta es conservava intacta. El farciment intern era semblant al de les sitges anteriors i, malgrat que sorgiren escassíssimes mostres ceràmiques, es va considerar contemporània.

El cementiri medieval

L'any 887 s'esmenta documentalment l'església de Sant Pere de Montfullà, en la coneguda donació que va fer el bisbe Teuter a la canònica de la Seu (Martí, 1996, doc. núm. 17, 84-85). És una dada important perquè manifesta que la parròquia i, per tant, el cementiri estès a redós del temple, ja funcionava en el segle IX. De fet encara avui n'és destinatari amb el clos dels nínxols instal·lats a tocar la paret nord.

Tant el 1987 com el 2002 van aparèixer enterraments que documentaven arqueològicament allò que el text de 887 permetia intuir. Per tota l'àrea explorada es va detectar un nombrós grup de fosses d'inhumació que retallaven el mosaic i les sitges altmedievals. En conjunt, les tombes eren simples fosses excavades en el subsòl i sebol·lides amb terra sense coberta. Estaven disposades en sentit est-oest, amb la capçalera a ponent, com és de costum en les necròpolis cristianes. Hi havia dues excepcions, dues tombes en què l'orientació girava en sentit nord-sud, amb el cap situat a tramuntana (U.E. 38 i 39) (fig. 62). Malgrat que no és freqüent tampoc no

FIGURA 73.
Paret del cementiri i, darrere, l'església de Sant Pere.

és un fet excepcional perquè se'n coneixen exemples similars descrits en altres cementiris, especialment en tombes antropomorfs.

Precisament entre els segles IX i XI són molt característiques les sepultures amb el per-

filis antropomorfs. Arreu se'n descriuen tipologies estructurades malgrat que deriven del fet comú que les distingeix que és el ressalt de la capçalera que diferencia el crani de la resta del cos (Bolòs i Pagès, 1982, 59-103; Roig, Coll i

FIGURA 74.
Enterrament amb
la capçalera marcada.

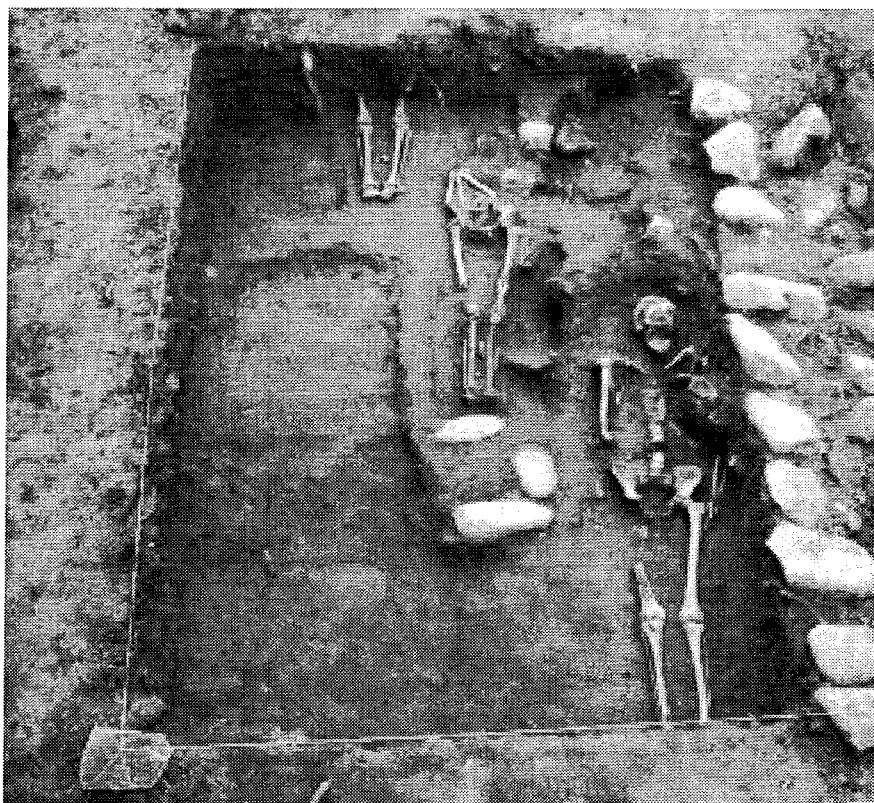

FIGURA 75.
Enterrament al sud de
l'habitació romana.

Molina, 1995, 111). A Montfullà se n'han comptabilitzat dues. La primera es va descobrir el 1987 (U.E. 10) (fig. 4 b). Localitzada al bell mig del mosaic, la fossa el retallava dibuixant una planta trapezial amb les espatlles més amples que els peus i amb el cap diferenciat i carrat. La segona es va trobar el 2002 a pocs metres al sud (U.E. 39) (fig. 65).

En aquest cas, la fossa era excavada en el subsòl argilós. La planta era semblant però la capçalera es marcava mitjançant una caixa de còdols lligats amb morter i disposats sobre una sòlida solera de morter de calç. Aquesta tomba també és interessant perquè tallava una fossa simple (U.E. 37) cosa que demostra que no era de les més antigues (fig. 65).

Estructures posteriors

En aquest apartat ens farem ressò d'un mur de pedra seca de més de 0'80 m d'amplada que, de ponent a llevant, es projectava paral·lel i gairebé enganxat a l'estança romana. Va aparèixer el 1987 (U.E. 14). Com que no està lligat amb cap altra estructura es difícil interpretar-ne la funció i l'origen. Una cosa sí que és segura; es tracta de l'element més modern del sector del jaciment. Va ser construït sobre el farciment de dues sitges (U.E. 36 i 44) i també per damunt d'algunes tombes (U.E. 21, 36 i restes d'altres, els ossos de les quals, puntejaven per sota de la primera filada de la paret). Conseqüentment la datació ha de ser posterior al segle XI.

CONCLUSIONS PROVISIONALS

Després de tres campanyes d'excavació (1987, 1989 i 2002) el nostre coneixement sobre la història del lloc de Sant Pere al llarg dels temps ha millorat notablement. Si ho recordem, les nostres notícies més remotes no anaven més enllà del 887, en què es feia referència explícita a la basílica de Montfullà dedicada al gran apòstol Pere en el context de la donació feta pel bisbe Teuter a la canònica. Era una dada esparsa que, indubtablement, feia pensar en una estructura eclesiàstica ben organitzada i en una ocupació significativa del pla de Girona i àrees immediates, en un possible origen antic de l'edifici de culte, recolzat, també, en una advocació vella i prestigiosa (García Rodríguez, 1966, 146-156). Tanmateix, només teníem algunes impressions, difícils de valorar convenientment, i poca cosa més.

La descoberta casual del mosaic (*supra*) i els intents posteriors d'iniciar un projecte d'excavacions, finalment reeixit, han fet possible multiplicar el que sabem sobre aquest indret, però, al mateix, com sol passar, a mesura que anem sabent més coses, més són, també, les noves qüestions que se'ns plantegen i més complexa se'ns presenta la història del lloc i dels que el van ocupar. Ara podem començar a dibuixar amb línia gruixuda, a grans trets, l'ocupació d'aquell indret, alterós i dominant, a entrellucar els esforços esmerçats per convertir-lo en lloc adient i alguns dels canvis d'orientació dels edificis que s'hi van bastir. Són, no cal dir-ho, baules d'un llarg procés de poc més de 2000 anys, però ens en manquen, encara unes quantes i, per tant, no permeten saber-ho tot encara que sigui molt per sobre.

No obstant això, estem en el bon camí. Només la recerca arqueològica pot fer possible endinsar-nos en aquesta història i les dades que recuperem permetran, per elles mateixes en al-

gunas ocasions, o a partir de la lectura dels documents coneguts, anar omplint les llacunes, els buits i avançar fins aconseguir, amb les mancances que es vulgui i no sabent-ne mai tant com voldríem, entendre tot el procés.

Ara ens toca no pas avançar-nos i intentar suposar allò que no sabem sinó recapitular i ordenar les dades ben conegudes i a partir d'aquí, veure què és el que sabem amb seguretat i què és el que sembla que s'intueix. Les qüestions plantejades i mal resoltes o desconegudes seran, no cal dir-ho, les que marcaran les línies de recerca de futures campanyes d'excavació.

L'ocupació primigènia del lloc –i deixem de banda possibles freqüentacions puntuals i in-documentades que hi podria haver hagut però que tenen poc interès pel nostre propòsit– s'ha de situar, amb seguretat, durant el segle II aC. En efecte, la sitja 52 explorada el 2002 i convenientment estudiada (*supra*), esdevé, des d'aquest punt de vista, un document extraordinàriament valuós. Fins ara, tal com havien posat de manifest les excavacions de 1987 i, sobretot, les de 1989, l'existència de material residual baixrepublicà, trobat una mica per arreu i, sobretot, entre el farciment de la gran sitja 1007 que, recordem-ho, va ser colgada expressament durant la segona dècada del segle I o no gaire més tard (*supra*) –ceràmica campaniana A tardana, B i imitacions de la B, ceràmica emporitana, ceràmica d'engalba blanca, ceràmiques de cuina itàliques, àmfores itàliques Dressel 1 A i B de vi–, ho palesava. Era, en tot cas, un conjunt ceràmic característic de la primera meitat o mitjan segle I aC, similar o idèntic al que podríem localitzar en els nivells fundacionals de *Gerunda* (Nolla, 1999, 181-210), i és raonable posar en relació un fet amb l'altre, tal com es posa de manifest, per exemple, en una altra vil·la suburbana de l'ager *gerundensis*, el pla

de l'Horta, a Sarrià de Ter (Nolla i Casas, 1984, 181-187). No s'havien trobat altres evidències d'aquella fase si deixem de banda precisament la gran sitja 1007 que no sabem quan va ser creada però que el fet que fos amortitzada en els primers anys del segle I, ens permet deduir que era anterior, que va ser obrada, doncs, en un moment indeterminat del segle I aC. Una altra dada que podríem deduir del descobriment és que versemblantment la sitja s'hauria d'associar amb el material baixrepublicà, en sentit extens, amb un moment anterior a l'existència d'una vil·la romana convencional, ja que era un tipus de dipòsit de cereal a bastament usat en el món ibèric i que el model romà, itàlic, d'exploació del camp, va substituir pels grans camps de *dolia*, com es pot observar, per exemple, en el jaciment extraordinari de l'Olivet d'en Pujol, a Vil·ladamat (Alt Empordà), on es documenta un establiment agrícola clarament itàlic bastit *ex nouo*, cap al 100 aC o no gaire més tard (Casas, 1989, 19-46), fet que cal relacionar amb l'aparició de la ciutat regular del turó d'Empúries.

Per tant, teníem a davant nostre, un material ceràmic prou abundós i una sitja, cosa que significava l'existència d'un lloc d'habitació de dimensions desconegudes, versemblantment un establiment agrícola unifamiliar del tipus dels que es van detectar al camp del Bosquet (Cammellera, Alt Empordà), a Serra de Daró, a la Quintana (Cervià de Ter) (Casas *et al.*, 1995, 34-36), a la casa del Racó, de Sant Julià de Ramis (Burch *et al.*, 1995, 95-107) o a can Pons, a Arbúcies, en aquest cas, molt ben conservat i excavat (Font *et al.*, 1994, 83-86; Font *et al.*, 1996, 93-103). Aquests establiments, senzills i de fort regust indígena, sempre tenien associades algunes sitges on es desava l'excedent. També es podia pensar que aquestes modestes evidències no són altra cosa que subtils indicis d'una vil·la romana republicana fortament marcada per les tradicions locals. Aquestes dues possibilitats s'aclaririen després d'unes quantes campanyes d'excavació.

La campanya de 2002 ha aportat noves dades i ha permès rebutjar del tot la hipòtesi de l'existència d'una vil·la baixrepublicana, tal com raonarem a continuació.

L'existència d'una sitja (U.E. 52), molt malmesa i capolada però que no pot considerar res més, ens permet saber, d'entrada, dues coses noves en relació a les campanyes anteriors. En primer lloc, que en aquella zona hi hagué més d'una sitja en un context baixrepublicà —i cal suposar que encara en trobarem unes quantes més a mesura que avanci l'àrea excavada— i, en segon lloc, que, en aquell indret, hi havia un grup humà establert capaç de generar un conjunt de deixalles significatives durant la segona meitat o el darrer terç del segle II aC.

No cal, efectivament, imaginar nombroses poblacions; un grup familiar permanentment establert a la zona explicaria les deixalles entre les quals, recordem-ho (*supra*), sovintegen ceràmiques d'importació i àmfores forànies en què destaquen, per damunt de tot, les de vi, itàliques, un producte preuat i que el sotmetiment a Roma en va propiciar la importació i el consum (Nolla i Nieto, 1989, 367-391).

Aquestes circumstàncies ens permeten retrocedir cinquanta anys, *grosso modo*, l'existència d'un hàbitat en aquella zona i, al mateix temps, resoldre el dilema teòric plantejat sobre si ens trobàvem davant d'un masoveria indígena o d'una autèntica vil·la de tipus romà. En efecte, amb una cronologia tan antiga —segona meitat avançada del segle II aC—, és inversemblant postular a favor d'aquella possibilitat que és difícil de defensar abans de la fundació de la ciutat de *Gerunda* i, fins i tot, encara més enllà, fins al principat d'Octavi August quan va assolir el *ius Latii*.

Amb les dades a la mà —i cal recordar que l'ampliació de l'àrea excavada pot modificar la cronologia proposada—, podem reconstruir, a grans trets, la fase baixrepublicana. Durant el segle II aC, potser en la segona meitat, aprofitant unes condicions polítiques favorables imposades pel domini de Roma sobre aquestes terres, com a conseqüència directa de la victòria de M. Porci Cató el 195 aC, una família vinguda probablement del poblat veí de can Cendra d'Estanyol que, recordem-ho, seria abandonat en un moment incert del I aC, segons les dades, certament esparses, conegudes (àmfora Dressel 1 A, campaniana A i B, amb una forma Lamboglia 5 o 7, ceràmica grisa emporitana,

formes D-I i H-I, *tegula*, i com a més modern, un únic fragment de copa de *terra sigillata* itàlica), es va establir a la zona que ocupa l'església parroquial de Sant Pere, propietat seva (o amb el permís dels amos), en un lloc convenientment triat, en un punt alt i dominant, boscos, a prop del riu Ter però lluny de les crescudes incontrolades, al costat mateix d'una plana fàcilment conreable i adequada. La vall del riu i el camí que la resseguia, paral·lel, obrien l'establiment al món de manera còmoda, a poc més de 6 km, en línia recta, de la Via Heràclea, el vial més important de la Península Ibèrica en aquella època, a tocar, si es vol, però prou lluny si calia passar desapercebut.

Intentar reconstruir com seria l'edifici és, encara, agosarat. Tanmateix, segur que no divergeix excessivament del model, ben conegut, de can Pons d'Arbúcies o amb l'aljub recobert d'*opus signinum* associat, tal com passa a Camallera o a Serra de Daró. És segur, però, que hi havia unes quantes sitges el nombre de les quals devia d'estar en relació amb la dimensió i les característiques de l'explotació.

La història d'aquesta factoria no la coneixem (i potser no la coneixerem mai) però indubtablement no va tenir una història lineal i simple. El que sabem és que va continuar existint al llarg de tot el segle I aC, tal com posa de manifest el registre arqueològic. Tot apunta, contundentment, en aquesta direcció.

És interessant de destacar que, tal com passa en molts altres llocs, hàbitats aïllats o *oppida*, no és estrany documentar, sobre la terrissa més preuada, un o dos signes ibèrics, de propietat que posen de manifest l'ús de la pròpia llengua com a vehicle de cultura i de relació cosa que significa un alt nivell de comprensió i, per tant, un sistema eficaç d'aprenentatge (sobre aquestes qüestions, Nolla, 2001, 415-426). També ens deixa clar qui habitava en aquella contrada.

Certament, la modèstia de les dades arqueològiques ens obliga a simplificar, a esbossar, en dues ratlles, processos d'enorme complexitat, potser molt dolorosos, però no hi ha cap més dada que ens permet, ni que sigui a distància, anar méds enllà. Durant el principat d'Octavi August, a l'entorn del canvi d'era i,

molt probablement com a conseqüència directa de l'accés de *Gerunda* a la categoria de municipi de dret llatí, amb tot el que això representa, dins de la política dissenyada pel primer emperador, durant els anys que va romandre a *Tarraco* o, potser millor, quan va visitar aquestes terres per segona vegada, moment en què va recrear, millorant-lo considerablement, el vell camí d'Hèrcules que seria anomenat, des d'aleshores, la via Augusta, aquell establiment es va transformar en vil·la, el nucli bàsic de l'explotació del territori, un edifici que era simultàniament casa de camp i factoria, amb les seves premses, els seus magatzems, els seus *dolia*, les estables i la zona d'habitació, una vil·la pròxima al nucli urbà de *Gerunda*, per tant suburbana, amb totes les connotacions positives que té aquest adjectiu. És també important constatar que, ara, els senzills grafitis que marquen algunes peces ceràmiques són, sempre, en llatí. Com arreu d'aquest territori, aquesta llengua s'ha imposat com a vehicle de cultura, un fet d'una immensa importància a l'hora d'avaluar la intensitat de la romanització (Casas *et al.*, 1995, 129-130; Nolla, 2001, 415-426).

El que no podem explicar, el que s'ha perdut per sempre en el naufragi dels fets, és si aquest procés va néixer de dins o va venir de fora, si del vell establiment indígena en va sorgir la vil·la o si va significar un canvi de propietat i la imposició d'un model nou sobre el model preexistent preexistent.

La datació de la fase inicial de la vil·la romana, de moment només ens la proporciona, el colgament de la gran sitja 1007 que caldrà confirmar en futures campanyes d'excavació. És, però, una dada que coincideix amb moltes altres d'establiments similars d'aquestes contrades (Pla de Palol, Tolegassos, Llafranc, els Ametllers.). Es tracta, ara, d'un edifici planificat que va comportar, tal com ha posat de manifest la campanya de 2002 (*supra*), grans obres de plataformització, la construcció de murs de contenció per disposar d'unes terrasses que a manera de feixes feien possible l'establiment del conjunt en un terreny orogràficament complex, seguint, tanmateix, les normes i indicacions dels teòrics que beneïen aquesta disposició, altrament assenyada i agadable. Són escasses, a casa nos-

tra les vil·les que no reproduïen amb més o menys claredat aquest model. La gran esplanada a migdia del temple parroquial que s'aboca sobre un fort desnivell tallat ben recte, és suportada per un immens mur de contenció de pedruscall i morter, emmascarat però evident, que considerem obra romana i que s'ha mantingut en ús fins ara mateix.

El murs, ben fonamentats en l'argila del subsòl, són de mesures convencionals, 2 peus romans (0'60 cm), obrats en encofrats amb còdols i rierencs pujats de l'arenys del Ter on són inesgotables o de vegades petits blocs de pedra calcària, lligats amb morter de calç que s'eleva uns 0'50 cm per damunt de la banqueta de fonamentació i que són de tàpia més amunt com passa en aquestes terres i com va palesar l'excavació de 1987 (Nieto, Puig i Merino, 1989, 96-98). No tenim indicis fermes, encara, de l'existència d'un pis superior però les mides, considerablement més grans, d'algun dels murs localitzats el 1989 a migdia del temple, havien de permetre assegurar l'estabilitat d'un pis alt (*cenaculum*). Les parets eren uniformitzades per un arrebossat fi de calç damunt del qual s'aplicava pintura al fresc, normalment, i el mur es compartimentava en dues o tres seccions en sentit horitzontal, amb una faixa inferior de color vermell i pel damunt blanc, amb una cornisa elaborada, si convenia, o cercant un nivell estètic més elevat, tal com va posar de manifest l'excavació de la cambra del mosaic, amb decoració pintada *ad hoc*, amb el sòl d'*opus tessellatum*, amb un sòcol inferior imitant un placat de pedres sofisticades i exòtiques a la manera del primer estil pompeïà. L'ús de paviments sòlids i eficaços es documenta, també, en la repavimentació de l'estança del mosaic, on damunt d'un sòl de *signinum*, disposat sobre un *rudus* de còdols, es va col·locar el mosaic de tesselles blanques i negres. Altres vegades, amb un senzill paviment de terra piconada, n'hi havia prou. La cobertura, típicament itàlica, era de bigues de fusta i l'ús, alternatiu, de *tegulae* i *imbrices*, trobats a bastament durant l'excavació.

No estem en condicions d'explicar la història de l'edifici (o edificis) que sabem que va ser d'una certa complexitat com és, d'altra banda, raonable que succeeixi en una cons-

truïció tan antiga. Encara no podem relacionar estructuralment, els murs i les cambres conegudes, tot i que estan orientades en una mateixa direcció segons els punts cardinals i, evidentment, adaptant-se a les terrasses creades artificialment. Només observant l'estança del mosaic podem copsar la complexa història estructural de l'edifici.

Tal com passa en altres vil·les més ben conegudes, aquesta factoria inicialment senzilla i sobretot funcional, hauria començat a invertir en luxe, a adquirir un grau de sofisticació, tot intentant portar al camp el grau de confort assolit per la vida a ciutat, que denota un important canvi d'actitud que només podem rastrejar a partir del registre arqueològic (Casas *et al.*, 1995, 79-89). Un cop més l'habitació del mosaic i del mur pintat, en són l'exemple que caldrà complementar amb noves dades quan s'ampliï l'àrea excavada.

És, certament, empipador no haver pogut datar arqueològicament el mosaic ja que seria una dada excel·lent per conèixer l'arribada de nous temps i noves modes a Sant Pere i, confrontant-la amb altres més fermes, serviria per anar fixant l'arribada d'aquelles modes al camp i intentar veure si la proximitat a un centre urbà hi va influir o si eren uns altres els camins d'anada i vinguda d'aquelles modes.

A partir del que coneixem, no sembla que el mosaic pugui ser anterior a la darrerria del segle I. Potser seria més versemblant assenyalar, com a data de compromís, els primers decennis del segle II. Sigui com sigui, és, ara com ara, una cronologia antiga per l'arribada d'un cert luxe al món rural dels territoris d'*Emporiae*, *Gerunda* o *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella) només superada per les evidències augustals de Tolegassos (Casas, 1989, 162-163), dels Ametllers, a Tossa de Mar i, potser, Vil·lauba (Camós), amb indicis d'una cambra bellament pintada versemblantment a partir d'època flàvia (Castanyer i Tremoleda, 1999, 73-76).

Un fet sorprenent i que encara no podem avaluar però que, en canvi condiciona extraordinàriament el discurs històric, és la datació de l'abandonament de l'edifici romà, de la vil·la, que cal fixar en un moment imprecís entre la segona meitat avançada del segle II i primera

meitat o a mitjan segle III (africana A2, africana de cuina i, potser, alguns fragment escadusser de *terra sigillata* africana C), una etapa històrica marcada, en aquestes contrades, pel que fa al món rural, o bé per una continuïtat dins de la més absoluta mediocritat o bé per un increment del luxe de la *pars urbana*. No coneixem, de moment, paral·lels de la desaparició d'un d'aquests edificis en aquells anys al voltant del 200, tanmateix, això només té un valor relatiu perquè cada una d'aquestes vil·les una història pròpia i, per tant, essent possible i perfectament raonable un fet semblant. Tanmateix, en primer lloc, cal considerar, de totes totes, Sant Pere de Montfullà com una vil·la suburbana, amb tot el valor i significat d'aquest adjectiu i, segonament, per l'evidència, durant l'alta edat mitjana, d'una vil·la, una demarcació territorial que, pel que sabem i per l'origen remot de les fonts, procediria, versemblantment, d'un vell *fundus* tar-doantic.

Cal, però, relativitzar la dificultat que planteja acceptar aquella datació com la de l'abandonament definitiu del lloc. En efecte, considerem que l'àrea afectada per les tres campanyes d'excavació efectuades fins ara (1987, 1989 i 2002), ha afectat sectors molt puntuals tots al voltant del temple parroquial. No podria ser possible l'abandonament d'aquell sector de l'establiment rural i la persistència de l'ocupació en altres llocs, tal com es posa de manifest en la major part de vil·les excavades en extensió? És ben possible que en eixamplar l'àrea explorada es detectin altres restes estructurals ocupades més temps; cal, doncs, ser prudent en avaluar aquest punt de la història de l'indret.

També és possible pensar en la destrucció, lligada a l'aparició del temple, dels nivells més moderns, tot i que les característiques del sector explorat, el 1989, al costat sud-est de l'església, ho fan molt poc probable.

També es odria pensar en un abandonament conscient del lloc en desplaçar-se l'edifici d'ubicació per un seguit de causes que se'n escapen i, no cal dir-ho, que veritablement la vil·la hagués estat definitivament abandonada en gestionar-se el *fundus* des d'un altre lloc. Deixem-ho de moment, tot essent conscients que la continuïtat de les excavacions posarà les

bases per poder aclarir o enfocar diferentment aquesta qüestió.

Ara mateix, el registre arqueològic obre un parèntesi temporal d'un mig mil·lenni, entre el material romà més modern i el camp de sitges "altmedieval" detectat amb claredat a l'entorn de l'església de Sant Pere, uns dipòsits oberts a terra que servien per conservar llargament cereals i que cal, doncs, lligar amb una activitat agrícola i amb un hàbitat de característiques, ara com ara, desconegudes, però que queda clar, tal com palesen les evidències estratigràfiques (*supra*), són anteriors, en tots els casos, a la fase d'enterraments i a l'activitat parroquial que es generarà a l'entorn de l'església de Sant Pere.

Aquestes circumstàncies ens permeten establir una seqüència cronològica molt clara que, malauradament, encara no podem assegurar —i, potser, no podrem mai—, perquè les dades arqueològiques són, certament, ambigües. El material, majoritàriament ceràmic, que reomplia les sitges no és prou clar i la tipologia de les tombes, tampoc. Tanmateix, tot sembla indicar que la fi definitiva del camp de sitges i el nou ús de l'espai com a cementiri no es poden situar més enllà de mitjan o de la segona meitat del segle X.

Tornem a l'etapa que va generar el camp de sitges i observem-la amb atenció. Aquells senzills dipòsits, un retorn a una manera de fer obsoleta des del canvi d'era i que va retornar amb força a partir, com a mínim, del segle VII, tal com van palesar les excavacions del puig de les Muralles de Puig-rom (Roses) (Palol, 1952, 163-182, làmina XLV) signifiquen una explotació agrícola de l'entorn, capaç de produir un excedent que es desava en un conjunt de sitges, pròximes les unes a les altres, per assegurar-ne la gestió i el control (sobre això, Burch, 1996). El lloc devia ser adequat, prop d'una plana on el conreu de cereals era factible i indicat, suficientment enlairat per evitar que una hipotètica crecuda del riu Ter malmetés la producció, i ben comunicat per facilitar-ne la sortida quan convingués.

Cal suposar, també, que els hàbitats on vivien els camperols que conreaven la terra i servaven l'excedent en aquelles sitges no devien ser gaire lluny, com és de sentit comú i com

posa de manifest, també, el material ceràmic que les colgava i que només pot procedir d'un nucli habitat. Ara com ara no els hem localitzat però és possible que ho puguem fer més endavant, en eixamplar l'àrea d'excavació molt més enllà del temple parroquial.

Com devien ser aquests llocs d'habitació? Aquesta és qüestió que, de moment, no podem respondre amb precisió, ja que, ara per ara, no coneixem cap hàbitat rural entre els segles VII i XI. Els indicis, que comencen a ser nombrosos, recorden novament, les factories rurals indígenes de la baixa república, amb l'ús de materials senzills i relativament de poca entitat i on l'element més clar i omnipresent són algunes sitges (Folch, 2002, 62-66). Tot fa pensar en petites cabanes o cases molt simples, unifamiliars, pròximes als conreus i amb unes quantes sitges. Versemblantment, Montfullà seria un d'aquests llocs.

Hauríem de valorar, ara, el fet que les nostres sitges (i, probablement, el lloc d'habitació) es localitzessin per sobre i al voltant d'una antiga vil·la romana. L'excavació arqueològica ens demostra que les sitges d'aquesta etapa van ser obertes per damunt dels nivells d'abandonament de l'edifici romà tot i que sovint perforaven paviments, preparacions i, fins i tot, el sòl geològic, cosa que ens fa saber que, en el sector de l'estança pavimentada amb mosaic, no eren visibles les restes estructurals antigues. Aquest fet, tan interessant, semblaria confirmar una cronologia alta per l'abandonament del sector que després de 400 o 500 anys hauria acabat colgat per la degradació dels murs de tàpia i per les aportacions de terra arrossegada per l'aigua de la pluja i de terra dipositada pel vent i fixada per l'herbam.

Tanmateix, això tampoc no contradiu la idea de la ruïna parcial d'un sector mentre, en altres punts, la vida continuava. Sigui com sigui, no creiem que sigui possible una superposició de l'hàbitat absolutament casual; estem convençuts que hi va haver una raó específica entre la presència de la vil·la i el camp de sitges (i l'hàbitat) "altmedieval". Si hi hagués hagut, en algun lloc de l'antiga vil·la, una llarga ocupació com a mínim fins a l'antiguitat tardana, seria fàcil d'explicar; com que fins ara no

l'hem pogut provar, ens la fa suposar tot esperant dades definitives.

Aquests dipòsits alimentaris, lligats a un (o diversos) lloc d'habitació que ocupaven, almenys parcialment, l'estatge d'un vell edifici rural romà, ens plantegen un altre problema que, tampoc, no podem solucionar convenientment però sobre el qual hem de reflexionar. En efecte, tenim constància escrita de l'existència d'una basílica cultual en la darrereria del segle IX, una església "parroquial" dedicada al príncep dels apòstols, una adscripció antiga i prestigiosa que ha estat situada sempre al mateix lloc. No hi ha res que impedeixi, al contrari, suposar-li un passat remot, anterior a l'arribada dels àrabs, durant la segona dècada del segle VIII. En aquest cas, la relació antiga vil·la romana i església cristiana tampoc no sembla casual, tot i que és difícil explicar-la correctament.

Si analitzem amb més cura la situació, ens adonem que succeeix una cosa semblant a Vil·lablareix, una vil·la veïna, immediata, i on es reproduceix el model de Montfullà amb petites variacions. Una vil·la romana notable, parcialment documentada (Alberch i Burch, 1989, 87-91; Casas *et al.*, 1995, 53, fig. 32), on un dels propietaris va fer bastir, a l'alt imperi, una tomba monumental en edícula (Cid, 1950, 228-234; Casas *et al.*, 1995, 139-141), que ocupava una vasta extensió i que, a partir de les dades proporcionades per una prospecció molt puntual i gens intensiva, sembla que va perdur durant l'antiguitat tardana, tot i que no és prudent fixar-ne, amb precisió, el moment. El lloc que ocupa és, també excel·lent, ben comunicat i pròxim a *Gerunda*; és, per tant, un altre establiment suburbà en els límits del pla de Girona i on comencen els primers contraforts de la serralada. L'església, disposada damunt de les restes de l'edifici romà i bastida aprofitant grans blocs de gres que atribuiríem a la fase romana, era dedicada a Sant Menna, el patró dels camellers, un màrtir egipci prestigiosíssim de la darrera persecució que va posseir, a l'occident d'Alexandria, un centre de culte, un *martyrium*, extraordinàriament popular i a bastament visitat per desenes de milers de pelegrins fins que aquell territori va ser ocupats pels àrabs cap a mitjan segle VII. És una advocació molt antiga,

raríssima a casa nostra, que ens fa retrocedir molt en el temps, com a màxim a l'entorn de l'esmentada data. En aquest cas es podria pensar que, aprofitant parcialment l'antic edifici, es va crear un petit temple que va actuar com a centre de l'activitat religiosa d'una petita comunitat rural, dispersa, continuació dels antics habitants, establerts d'una altra manera i seguint nous patrons d'assentament més adaptats a noves èpoques. A partir d'aquí, podríem plantejar-nos si el temple va néixer de la magnanimitat dels propietaris, els *domini*, que residien a ciutat, a *Gerunda*, darrere uns murs poderosos i on exercien les tasques pròpies de la classe dirigent, el més versemblant, o si va ser una creació episcopal encaminada a estructurar el territori i a controlar-lo convenientment. Un model, doncs, que anem trobant (també, amb moltes similituds, als Ametllers, a Tossa de Mar i, versemblantment, Sant Feliu de Guíxols, a l'àrea del monestir, a l'església antiga de Santa Cristina d'Aro (Aicart, Nolla i Sagrera, 1999, 13-34)), però que no és únic, ja que coincideix amb altres de complementaris i que donen una idea de l'enorme complexitat d'aquell moment històric (vil·les que s'abandonen completament i que poden significar un desplaçament cap a llocs més assenyats, com a Pla de Palol (Nolla, ed., 2002, 237-239), el collet de Sant Antoni de Calonge, Llafranc. o altres que van perdurar durant l'època visigoda o poc després però que ofereixen un model que no té cap punt de comparació amb el d'una explotació imperial romana, com a Vil·lauba (Castanyer i Tremoleda, 1999, 149-161).

L'enorme semblança entre el cas de Vil·la-blareix i de Montfullà, ens fa suposar una manera d'obrar idèntica i alimenta l'esperança de trobar espais de la vil·la que continuaren ocu-

pats al llarg de l'antiguitat tardana i que fins ara se'ns han fet escàpols. Una altra qüestió que se'ns planteja és com lligar la fase del camp de sitges i l'existència del temple cristià i les seves funcions parroquials entre les quals caldria considerar l'existència d'un cementiri per ús de la comunitat.

Una possibilitat seria suposar, en el temps, l'existència, primer del camp de sitges i lloc d'habitació corresponent i, més tard, la construcció de l'església que hauria significat la desaparició o el desplaçament de la funció inicial. Una segona possibilitat seria suposar la simultaneïtat, o quasi, entre lloc d'habitació i d'emmagatzematge i basilica cristiana, el cementiri més antic de la qual es devia de trobar en un altre lloc immediat però diferent. Una tercera possibilitat seria suposar que el camp de sitges no corresponia a un hàbitat concret sinó a l'església i que era, per tant, un lloc de conservació dels delmes o un lloc d'emmagatzematge comunal sota la vigilància i l'autoritat eclesial. No estem en condicions de proposar-ne una per damunt de les altres ja que, de moment, les dades són escadusseres. Tanmateix, tot fa pensar que l'expansió de l'activitat inhumadora va fer desaparèixer, cap al 950 o 1000, la funció de zona de conservació d'una part de l'excedent agrari que devia desplaçar-se cap a altres llocs.

Tot fa pensar, doncs, en una llarga i continuada activitat, agrícola i religiosa, entre els segles VII i VIII i la darrerïa del segle X, quan el creixement del cementiri va anar marginant altres activitats, més cap enllà. D'aleshores ençà, és fàcil seguir, a grans trets, la història del lloc fins avui perquè sovintegen les notícies de tota mena (Botet i Sisó, sense data, 285-287; Castells i Colomer, 1999; Canal *et al.*, en premsa).

BIBLIOGRAFIA

Aguarod, 1991:

C. Aguarod, *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Saragossa.

Aicart, Nolla i Sagrera, 1999:

F. Aicart, J.M. Nolla i J. Sagrera, "L'església antiga de Santa Cristina d'Aro i els seus precedents. Una interpretació", *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, 18, 13-34.

Alberch i Burch, 1989:

X. Alberch i J. Burch, "Elements pel coneixement de la vil·la romana de Vil·lablareix", *Cypselà*, VII, 87-91.

Almagro, 1955:

M. Almagro, *Las necrópolis de Ampurias. Vol. II. Necrópolis romanas y necrópolis indígenas*, Barcelona (Monografías Ampuritanas, III).

Álvarez, 1990:

J.M. Álvarez, *Mosaicos romanos de Mérida. Nuevos Hallazgos*, Mérida. (Monografías emeritenses, 4).

Aquilué et al., 1984:

X. Aquilué, R. Mar, J.M. Nolla, J. Ruiz de Arbulo i E. Sanmartí, *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Barcelona (Monografies Emporitanes, VI).

Balmelle, 1987:

C. Balmelle, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, IV.- Province d'Aquitaine, 2. Partie méridionale*, París, (X Supplément a *Gallia*)

Banús, 1992:

J. Banús, "2.1. La ceràmica grisa de tradició ibèrica", *Laietania. Revista d'història i d'arqueologia del Maresme*, 7, 35-42.

Barberà, Nolla i Mata, 1993:

J. Barberà, J.M. Nolla i E. Mata, *La ceràmica grisa emporitana*, Barcelona.

Barral, 1978:

X. Barral, *Les mosaïques romaines et médiévales de la regio laietana (Barcelona et ses environs)*, Barcelona (Publicaciones Eventuales, 29).

Becatti, 1961:

G. Becatti, *Scavi di Ostia. Mosaici e pavimenti marmorei, IV*, 2 volums, Roma.

Beltrán, 1990:

M. Beltrán, *Guía de la cerámica romana*, Saragossa.

Ben Abed-Ben Khader et al., 1985:

A. Ben Abed-Ben Khader, M. Ennaife, M. Spiro, M. A. Alexander i D. Soren, *Thuburbo Majus. Les mosaïques de la region des grands thermes*, Tunis, (Corpus des mosaïques de Tunisie, II, fasc. 2).

Blake, 1930:

M. E. Blake, *Pavements of the Roman Buildings of the Republic and the Early Empire*, Roma (Memoirs of the American Academy in Rome, VIII).

Blanco, 1978:

A. Blanco, *Mosaicos romanos de Mérida*, Madrid, (Corpus de mosaicos romanos de España, I).

Blázquez, 1981:

J.M. Blázquez, *Mosaicos romanos de Córdoba, Jaén y Málaga*, Madrid (Corpus de mosaicos de España, III).

Blázquez, 1982 a:

J.M. Blázquez, *Mosaicos romanos de Sevilla, Granada, Cádiz y Murcia*, Madrid, (Corpus de mosaicos de España, IV).

Blázquez, 1982 b:

J.M. Blázquez, *Mosaicos romanos de la Real Academia de la Historia, Ciudad Real, Toledo, Madrid y Cuenca*, Madrid (Corpus de mosaicos de España, V).

Blázquez i Mezquíriz, 1985:

J.M. Blázquez i M.A. Mezquíriz, *Mosaicos romanos de Navarra*, Madrid (Corpus de mosaicos de España, VII).

Blázquez i Ortego, 1983:

J.M. Blázquez i T. Ortego, *Mosaicos romanos de Soria*, Madrid (Corpus de mosaicos de España, VI).

Blázquez et al., 1989 :

J.M. Blázquez, G. López Monteagudo, M.L. Neira Jiménez i M.P. San Nicolás, *Mosaicos romanos de Lérida y Albacete*, Madrid (Corpus de Mosaicos de España, VIII).

Bolòs i Pagès, 1982:

J. Bolòs i M. Pagès, "Les sepultures excavades a la roca", *Necròpolis i sepultures medievals a Catalunya, Acta mediaevalia*, annex 1, Barcelona, 59-103.

Botet i Sisó, sense data:

J. Botet i Sisó, *Provincia de Gerona. Geografia comarcal de Catalunya* (dirigida per F. Carreras Candi), Barcelona.

Burch, 1996:

J. Burch, *L'emmagatzematge de cereals en sitges d'època ibèrica al nord-est de Catalunya*, Tesi doctoral, Universitat de Girona.

Burch et al., 1995:

J. Burch, C. Carrascal, J. Merino i N. Navarro. "La Casa del Racó: un establiment rural d'època romana a Sant Julià de Ramis, *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993* (a cura de B. Agustí, J. Burch i J. Merino), Girona, 95-107 (Sèrie Monogràfica 16).

Burch et al., 1999:

J. Burch, J.M. Nolla, J. Sagrera, D. Vivó i M. Sureda, "Els temples i els cementiris antics i altmedievals de mas Castell de Porqueres", *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 20, Banyoles.

Burch et al., 2001:

J. Burch, J.M. Nolla, L. Palahí, J. Sagrera, M. Sureda i D. Vivó, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1. El sector de l'antiga església parroquial*, Sant Julià de Ramis.

Burch et al., en premsa:

J. Burch, G. Garcia, J.M. Nolla, L. Palahí, J. Sagrera, M. Sureda i D. Vivó, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 2. El castellum*, Sant Julià de Ramis.

Canal et al., en premsa:

J. Canal, E. Canal, J.M. Nolla i J. Sagrera, *Girona, any 1000. El trànsit d'una ciutat antiga a l'època medieval*, Girona.

Casas, 1980:

J. Casas, "L'estació romana de Camp del Bosquet, Camellera (Alt Empordà). I. L'aljub", *Revista de Girona*, 91, 77-81.

Casas, 1982:

J. Casas, "L'estació romana del Serra de Daró (Baix Empordà)", *Revista de Girona*, 101, 329-336.

Casas, 1989:

J. Casas, *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Vil·ladamat (Campanyes de 1982 a 1988)*, Girona (Sèrie Monogràfica, 10).

Casas et al., 1990:

J. Casas, P. Castanyer, J.M. Nolla i J. Tremoleda, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Girona (Sèrie Monogràfica, 12).

Casas et al., 1995:

J. Casas, P. Castanyer, J.M. Nolla i J. Tremoleda, *El món rural d'època romana a Catalunya (L'exemple del nord-est)*, Girona (Sèrie Monogràfica, 15).

Casas i Nolla, 1993:

J. Casas i J.M. Nolla, *L'abocador oriental de la vil·la de Tolegassos (Vil·ladamat, Alt Empordà)*, Girona (Estudis Arqueològics, 1).

Casas, Soler i Turon, 1996:

J. Casas, V. Soler i J. Turon, "Les sitges de Tolegassos. Aspectes de la fase republicana del jaciment", *Cypsela*, XI, 67-97.

Castanyer i Tremoleda, 1999:

P. Castanyer i J. Tremoleda, *La vil·la romana de Vil·lauba. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*, Girona.

Castells i Colomer, 1999:

N. Castells i M.A. Colomer, *Els pergamins de l'arxiu del marquès de Camps*, Salt.

Cid, 1950:

C. Cid, "El mausoleo romano de Vil·lablareix", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, V, 228-234.

Folch, 2002:

Ch. Folch, *El territori del nord-est de Catalunya a l'inici de l'edat mitjana: el poblament als segles VII-IX dC*, Universitat Autònoma de Barcelona, Treball de Recerca de Tercer Cicle.

Font et al., 1994:

G. Font, J. Mateu, S. Pujades, J.M. Rueda i J. Tura, "Can Pons (Arbúcies). Aportació al coneixement del poblament antic del Montseny", *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 83-86.

Font et al., 1996:

G. Font, J. Mateu, S. Pujades, J.M. Rueda i J. Tura, "El mas ibèric de can Pons (Arbúcies)", *Tribuna d'arqueologia, 1994-1995*, Barcelona, 1996, 93-103.

Garcia et al., 2002:

G. Garcia, J.M. Nolla, L. Palahí i M. Sureda, "Excavacions als soterranis de la catedral de Girona", *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 287-292.

García Rodríguez, 1966:

C. García Rodríguez, *El culto de los santos en la España romana y visigoda*, Madrid.

Gonzenbach, 1961:

V. Von Gozenbach, *Die Römischen Mosaiken der Schweiz*, Bassilea.

Goudineau, 1968:

Ch. Goudineau, *La céramique aretine lisse*, París (École Française de Rome. Mélanges d'Archéologie et Histoire, supplément n° 6).

Járrega, 1990:

R. Járrega, "Les ceràmiques de tipus emporità", *Laietania. Revista d'història i d'arqueologia del Maresme*, 5, 1990, 43-48.

Joly, 1965:

D.Joly, "Quelques aspects de la mosaïque pariétale au premier siècle de notre ère d'après trois documents pompéiens", *Mosaïque gréco-romaine (Paris, 1963). Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique*, París, 57-76.

Kiss, 1973

A. Kiss, *Roman Mosaics in Hungary*, Budapest.

Lavagne, 1979:

H. Lavagne, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, III.- Province de Narbonnaise, 1. Partie Centrale*, París (X Supplément a Gallia).

Levi, 1971:

D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements, II*, Roma.

López, 1989:

A. López, *Las cerámicas de paredes finas en Cataluña*, Barcelona (Quaderns Científics i Tècnics, 2).

López et al., 2001:

Alberto López, M. Baldomà, M. Clua, I. Estany, M. Gumà, A. Martín, V. Niño, X. Solé, Viñas i M. Zucchitello, *Les excavacions de 1985-1989 i 1992 a la vil·la romana dels Ametllers, Tossa (Selva)* Tossa de Mar.

Marín i Ribera, 2000:

C. Marín i A. Ribera, "Las cerámicas de barniz negro de Valentia", *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica. Taula rodona Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró, 85-105.

Martí, 1996:

R. Martí, *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona, (Fundació Noguera. Col·lecció Diplomataris, 13).

Martín, 1987:

M:A. Martín, "Un mosaic romà a Montfullà", *Revista de Girona*, 125, 88.

Merino, 1993:

J. Merino, "Montfullà, Bescanó", *Anuari d'intervencions arqueològiques 1982-1989. Època romana, antiguitat tardana*, Barcelona, 1993, 143-144.

Merino, Nolla i Santos, 1994:

J. Merino, J.M. Nolla i M. Santos, *Aquae Calidae. Presència romana a la Selva*, Santa Coloma de Farners (Estudis i textos, 3).

Merino i Rocas, 1989:

J. Merino i X. Rocas, "Estudi de tres àmbits significatius", *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Vil·ladamat (Campanyes de 1982 a 1988)*, (a cura de J. Casas), Girona, 105-142 (Sèrie Monogràfica, 10).

Morel, 1981: J.-P. Morel, *La céramique campanienne. Les formes*, París, 2 volums (Bibliothèque de l'École Française d'Athènes et de Rome, fasc. 244).

Nieto, Puig i Merino, 1989:

F.X. Nieto, A. M. Puig i J. Merino, "La vil·la romana de Montfullà. Resultats de la primera campanya d'excavacions", *Cypsela*, VII, 93-101.

Nolla, 1977:

J.M. Nolla, *La ciudad romana de Gerunda*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

Nolla, 1980:

J.M. Nolla, "Excavacions i sondeigs a Girona: el sector de la Seu", *Revista de Girona*, 91, 83-91.

Nolla, 1982:

J.M. Nolla, "Les decoracions de les ceràmiques emporitanes", *Cypsela*, IV, 133-155.

Nolla, 1987:

J.M. Nolla, "La vil·la romana de Mas de Dalt (Canapost)", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 6, 43-101.

Nolla, 1992:

J.M. Nolla, "L'abandonament de la Neàpolis emporitana. Estat de la qüestió i noves dades", *Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 83-89.

Nolla, 1994:

J.M. Nolla, *Quaderns d'història de Vil·ladecavalls. I. Protohistòria i món antic*, Vil·ladecavalls.

Nolla, 1999:

J.M. Nolla, "El material ceràmic dels nivells fundacionals de Gerunda. Els estrats inferiors de Casa Pastors", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 9, 181-214.

Nolla, 2001:

J.M. Nolla, "Aspectes de la romanització. De la llengua dels indigets al llatí. Algunes dades", *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats. I. Estudi General*, 21, 415-428.

Nolla, editor, 2002:

F. Aicart, J. Burch, E. Canal, M. Figueras, J. Llinàs, M. del M. Llorens, J.M. Nolla, L. Palahí, G. de Prado, J. Sagrera, M. Sureda i J. Tremoleda, *Pla de Palol. Un establiment romà de primer ordre a Platja d'Aro* (a cura de J.M. Nolla), Castell-Platja d'Aro.

Nolla i Casas, 1984:

J.M. Nolla i J. Casas, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona.

Nolla i Nieto, 1989:

J.M. Nolla i F.J. Nieto, "La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el período tardo-republicano", *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986)*, Roma, 367-391 (Collection de l'École Française de Roma, 114).

Nolla, Palahí i Burch, 1998:

J.M. Nolla, L. Palahí i J. Burch, "L'abandonament de l'oppidum de Castell", *Estudis del Baix Empordà*, 17, 59-78.

Nolla i Ramírez, 1995:

J.M. Nolla i A. Ramírez, "L'Hort d'en Bach, un establiment romà a Maçanet de la Selva", *La nostra vil·la Maçanet de la Selva*, a cura de J. Campeny, Maçanet de la Selva.

Nolla i Sagrera, 1993:

J.M. Nolla i J. Sagrera, "Els mosaics de la vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter)", *Cypsela*, X, 145-158.

Ovadià, 1980:

A.Ovadià, *Geometric and Floral Patterns in Ancient Mosaics*, Roma.

Palol, 1952:

P. de Palol, "V. Castro hispanovisigodo de "puig-Rom" (Rosas)", *La labor de la comisaría provincial de excavaciones arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948. Informes y Memorias*, n° 27, Madrid, 163-182.

Parlasca, 1959:

K. Parlasca, *Die Römischen Mosaiken in Deutschland*, Berlín.

Passelac, 1993:

M. Passelac, "Céramiques présigillées sud-gauloise", *Dicocer. Dictionnaire des céramiques antiques (VII ème s. Av. n. è.- VII ème s. de n. è.) en Méditerranée (Provence, Languedoc, Ampurdan)*. Lattara, 6, 1993 (M. Py, director), 532-535.

Patiño, 2002:

C. Patiño, *Les produccions musives de les vil·les suburbanes de Gerunda. Estudi històric-artístic. L'estat de la qüestió. Algunes consideracions*, Girona (Treball de Recerca de Tercer Cicle, Universitat de Girona).

Pisapia, 1989:

M.S. Pisapia, *Mosaici Antichi in Italia. Regione Prima. Stabiae*, Roma.

Puig i Merino, 1989:

A.Mª Puig i J. Merino, *La vil·la romana de Montfullà (Bescanó, Gironès). Informe de la campanya de 1989*, Barcelona, 1989.

Py, 1993:

M. Py, "Unguentarium", *Dicocer. Dictionnaire des céramiques antiques (VII ème s. Av. n. è.- VII ème s. de n. è.) en Méditerranée (Provence, Languedoc, Ampurdan)*. Lattara, 6, 1993 (M. Py, director), 581-584.

Ramallo, 1985:

S. Ramallo, *Mosaicos romanos de Carthago Nova (Hispania Citerior)*, Múrcia.

Regueras i Pérez Olmedo, 1998:

F. Regueras i E. Pérez Olmedo, *Mosaicos romanos de la provincia de Salamanca*, Salamanca (Arqueología en Castilla y León, 2)

Ribera, 1998:

A. Ribera, *La fundació de València. La ciutat a l'època romanorepublicana (segles II-I a. de C.)*, València (Col·lecció Estudios Universitarios, 71).

Riuró, 1995:

F. Riuró, "Crònica de cinquanta anys d'activitat arqueològica", *Quaderns de Treball*, 8, 75-111.

Sagrera, 2002:

J. Sagrera, *Les ceràmiques de producció ibèrica del poblat de Sant Julià de Ramis*, tesi doctoral, Universitat de Girona, Girona.

Sanmartí, 1974-1975:

E. Sanmartí, "Nota acerca de una imitación de la sigillata aretina detectada en Emporion", *Ampurias*, 36-37, 251-261.

Sanmartí, 1978:

E. Sanmartí, *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*, Barcelona (Monografies Emporitanes, IV).

Sanmartí; Nolla i Aquilué, 1983-1984:

E. Sanmartí, J.M. Nolla i X. Aquilué, "Les excavacions a l'àrea del Pàrking, al sud de la Neàpolis d'Empúries (Informe preliminar)", *Empúries*, 45-46, 110-153.

Sanmartí i Principal, 1998: E. Sanmartí i J. Principal, "Cronología y evolución tipológica de la Campaniense A del siglo II a.C: las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados", *Arqueomediterrània*, 4, 193-215.

Sanmartí i Santos, 1986-1989:

E. Sanmartí i M. Santos, "Algunes observacions entorn dels nivells tardo-republicans d'Empúries", *Empúries*, 48-50 (II), 292-309.

Stern, 1960:

H. Stern, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, I.- Province de Belgique, 2. Partie Est*, París (X Supplément a Gallia).

Stern, 1963:

H. Stern, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, I.- Province de Belgique, 3. Partie Sud*, París (X Supplément a Gallia)

Stern, 1979:

H. Stern, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, I.- Province de Belgique, 1. Partie Ouest*, París, (X Supplément a Gallia).

Stern i Blanchard-Lemée, 1975:

H. Stern i M. Blanchard-Lemée, *Recueil général des mosaïques de la Gaule, II.- Province de Lyonnaise, 2. Partie sud-est*, Paris (X Supplément a *Gallia*).

Vegas, 1973:

M. Vegas, *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Barcelona (Publicaciones Eventuales, 22).

SUMARI

LOCALITZACIÓ FÍSICA I ANTECEDENTS	5
SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC	9
HISTÒRIA DE LA RECERCA	11
LA CAMPANYA DE 1987. RESULTATS	15
EL MOSAIC. UNA NOVA ANÀLISI	19
LA CAMPANYA DE 1989	27
LA SITJA 1007	29
LA CERÀMICA EMPORITANA TARDANA	33
LA CAMPANYA DE 2002. INTRODUCCIÓ	55
CAMPANYA DE 2002. CONCLUSIONS	63
CONCLUSIONS PROVISIONALS	75
BIBLIOGRAFIA	83

